

A

BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI

ÉS

MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI

TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE.

187⁹/₈₀.

SZERKESZTI

ZSILINSZKY MIHÁLY,

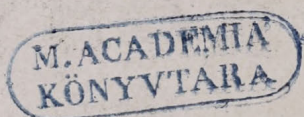
TÁRSULATI FŐTITKÁR.

~~~~~  
HATODIK KÖTET.  
~~~~~

B.-GYULÁN, 1880.

A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

B.-GYULÁN,

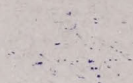
NYOMATOTT DOBAY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1880.

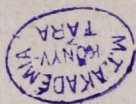
I.

IRODALMI DOLGOZATOK.

187⁹/80.

UNIVERSITY OF TORONTO

A SZENT-ANDRÁSI CSATA

és

GYULA OSTROMA 1705-BEN.

— Történeti tanulmány. —

(Olvastatott Gyulán, jun. 9-én 1880.)

A múlt századokban oly híres gyulai erősség az utolsó komoly ostromot az 1705-ik év nyarán állotta ki. I. Lipót császár zsoldjában lévő német és rác hadak védték, a nemzeti közszabadságért II. Rákóczi Ferencz fejedelem zászlói alatt fegyvert fogott magyar hadak ellen. Mielőtt azonban e tüzetesen még sehol és soha nem tárgyalt várszállás leírásához fognánk: hogy t. hallgatóink az egésze helyes képet alkothassanak magoknak, szükséges Békés vármegye valamint a szomszédos részek akkori helyzetét legalább rövideden vázolniunk.

A hosszú, másfél százados török háborúk dúlásai a tiszántúli területnek déli részeit, nevezetesen a Körös és Maros közötti egykor oly sűrű népességű és gazdag tartományt, iszonyúan megnéptelenítették s elpusztították. Úgy, hogy midőn a XVII-ik század utolsó negyedében vívott nagy győzelmes hadjáratok s a rájuk következő karlóczy békekötés a törököt a Maroson túlra, Temesvár környékére viasztörítették: egynehány megmaradt város és helység, névszerint Makó, Hód-Mező-Vásárhely, Szentés és Mindszent kivételével, az egész Körös-Maros közén alig lézengett a magyar őslakosságból itt-ott valami szétszűllött töredék. Mindenütt rémséges pusztaság terült el a lakatlan és parlagon heverő rónákon.

Lipót szászár tehát a török elül a Csernovics Arzén patriarchájok alatt magyar földre menekült rácokat telepité le ide. A nagy tömegekben letelepülő rácok ekkor harcedzett, de nyers, féktelen s iszonyúan kegyetlen faj valának. Hierarchiai és katonai szervezettel bírtak. A magyar nemzet alkotmányos jogairól fogalmuk sem volt, sőt nagy idegenkedéssel, mondhatni: velök született gyűlölettel viseltettek a magyar nép iránt, a mely pedig nekik új hazát adott. A császártól tetemes kiváltságokkal felruháztatva, egészen papjaiktól s császári főtisztekké kinevezett csapatvezéreiktől függöttek, kik által a bécsi udvar a magyar nemzet alkotmányos küzdelmei ellen vakeszközökül felhasználta őket, s magyargyűlöletüket mesterségesen is táplálta.

II. Rákóczi Ferencz szabadságháborúja alatt a császáriak segédcsapatai gyanánt küzdött nagyszámú rác hadak, a magyar vidékek lakóin elkövetett irtóztató kegyetlenkedéseik s dúlásaikkal túltettek a németeken. Miért aztán, természetesen, a visszatorlás sem maradhatott el. A fölkelt magyarok seregei már 1703-ban ezerszámmra öldösték le a rácokat, s 1704 nyarán maga a fejedelem a Duna és Tisza mentén, le egész Bácsig és Titelig valóságos irtó-háborút rendezett ellenök.

A mi már a tiszántúli országrészt illeti: itt Arad, Csanád, Boros-Jenő, és Gyula valának a rácok főfőszkei. Mind ezen várakban — valamint Szegeden és Nagy-Váradon is — különben német katonaság feküdt helyőrségben: de a rácok mindenütt külön városrészekben laktak; mely városrészek a vár ágyúinak ótalma alatt szintén erődítve valának, s a bennök lakó rác katonaság saját parancsnokai alatt állott. E rác csapatvezérek aztán az aradi cs. tábornok b. Löffelholtztól függének, s illetőleg a szegedi cs. várparancsnok b. Globitztól. Legnagyobbbrészt könnyű lovasságból állottak,

s a portyázások s dúlásokhoz nagyban értő vezéreik — köztük a hírhedett Rácz-Tököli Ránkó aradi ezredes — alatt gyakori kiszáguldozásokat tőnek a Rákóczit uraló magyar vidékekre nagy-messze, égetni, rabolni, népet irtani és rabságra hurcolni, marhacsordákat és juhnyájakat elhajtani. Szabad zsákmányból éltek.

Erődített fészkeik és elsáncolt telepjeik a Maros mentén egymást érték. Így elkezdve Szeged rácvárosán,* Csanád, Nagylak, Szemlak, Pécska, Arad rácvárosa, továbbá főlebb Sólýmos, Világosvár s különösen Boros-Jenő és Gyula mind ily rác katona-telepek valának; melyeknek marcona népe gyakorta összegyűlve, száguldozott fel rabló-kalandokra, a Körösön túl fekvő kurucok-földére.

Ellenök viszont a Szólnok várában, a sarkadi, k-ladányi és mező-túri sáncokban fekvő kuruc őrségek, továbbá a szintén magyar kézben lévő Belényes, Sólýomkő és Szent-Jób Bihar-megyei várak, valamint a Bihar-városi és várad-püspöki sáncokban Nagy-Várad ostromzárolása végett tanyázó magyar hadak örködtek, csatáztak, s száguldoztak le Gyula, Jenő, Világosvár és Arad alá, egész a Marosig, mely akkor a török-földének határvonalát képezé. A gyulai rácokkal kivált a szomszédos mező-túri sáncbeliek és a sarkadi híres vitéz hajdúk harcoltak, Szabó Sándor nevű hős kapitányjuk alatt; s utóbb (1708-ban) magát a rácok fővezérét Tököli Ránkót is fogva vivék az aradi szigetből mocsárkörnyezte s igen erős fészükbe Sarkadra.

Miután ekkép a mindúntalan nyugtalankodó alvidéki rácok ellen folyvást tekintélyes haderőt kelle készen

* Szeged magyar lakossága Rákóczinak hódolván, azt a fejedelem 1704-ben — midőn a várost megvívta — mind kiköltöztette a pusztákra s fel Csongrád és Szólnok környékére. Csak a szathmári békekötés után települtek ismét haza.

tartani: Rákóczinak tiszántúli vezénylő tábornoka báró Károlyi Sándor elhatározá öket elvégre saját lakóhelyeikben törni meg 1705. elején. Erdély kuruc kézben vala, Szathmár vára kaput tárt és lerombolása foganatba vétetett, Várad pedig b. Palocsay György dandárnok hadai által régóta szorosan körül volt zárolva. A tiszai hadosztály a dunántúli hadjáratból hazaérkezett és a további teendőkre szervezkedék.

Károlyi ápril hóban személyesen elment Egerbe, hol ekkor a fejedelem tartózkodik vala, s megkérte Rákóczit: engedtessek meg neki a jövő hóban a körös-marosközi rácok főtámaszpontjai Gyula, Jenő, Arad ellen indulni. A fejedelem beleegyezett. „Menjen a Tiszán túl való földre — így szól 1705. ápril 26-kán kelt utasítása Károlyihoz, — holott is szorgalmatos gondolkodásával a hadakat késedelem nélkül összegyűjtven, szállítsa táborba a Berettyó mellé, továbbvaló parancsolatunk vételéig. A mely had Várad körül vagyon, akár gyalog, akár lovas legyen: annak számát megtudván, a lovassát s gyalogjának fölösleges részét is vigye le Gyula s Jenő megszállására, tudósítván bennünket: micsoda jobb móddal lehessen ahhoz fogni? s Aradnak (akkor csupa rác lakta) várossát is elpusztítani, — a gyalogságból Várad alatt a benn lévő ellenség ellen vígyázásra elégséges számút ott hagyván.“ Táborát pedig nem requirált, hanem pénzen veendő élelmi szerekből fogja táplálni; vegye számba tehát a szándékolt vállalatra magával viendő haderőt, az élésnek beszerzése felől készítsen tervezetet, és terjessze föl.*

Károlyi hozzá látott művéhez. A mező-túri sáncban fekvő, német szökevényekből alakult egy zászlóalj gyalog mellé lovasságot küldött a Berettyóhoz, a hadak nagyobb része azonban még Várad körül volt elhelyezve:

* Eredeti, a gr. Károlyi-család levéltárában Budapesten.

minthogy az élelmezés ott, Debreczen és a diószegi éléstár közelsége miatt könnyebben eszközölthetett. A tábornok számba vette: mennyi hadat vihet s kell vinnie magával az Arad, Jenő, Gyula elleni működése? S úgy találá, hogy 6—7000 ember elég lesz. Összevetette a kiszemelt lovas és gyalogezredek tényleges létszámát, a tűzértséget, s 6701 főre rúgott azon fegyveresek száma, kikkel elindulandó volt.

Mivel pedig Békés és Arad vármegye mind pusztá, úgy hogy onnét helyből élelmezni a tábornok lehetetlen: tehát szekereken fog kelleni magával vinni legalább egy hónapra való élést, nevezetesen lisztet, sőt, szalonnát, s vágó-marhákat lábán hajtatni. Erre nézve Károlyi Debreczenben 1705. május 1-jén kelt következő tervezetet terjesztett a fejedelem elé:

„6701 emberszámra köböllel számlálván megyen egy óra búza cub. nro 3350 $\frac{1}{2}$. Kinek ezer köbli vétetődik Kercsy Sándorné asszonyomtól, ezer köbli pedig Bozsokyné asszonyomtól, ötszáz köbli diószegi magazinumból, hatszáz köből liszt Szathmár várából. Az többi piacon vevődik meg. De mivel ezek alá a szekerek a vármegyéktől későn telnek ki; s így az élés is későn érkezik: Debreczen városa fog anticipálni 1000 köből búzát s ugyan itten meg is örölteti, úgy, hogy az egész hadak öszvegyűlvén s a munitió (tűzértség) is érkezvén, az hová kívántatik, együtt az haddal vitethessék.

Hús a följlírt 6701 embernek egy óra naponként egy fontjával kívántatnék 201,030 font; melynek fontját 3 dénárjával számlálván teszen 6030 frt 90 dénárt. Az életnek köbli körülbelől 170 dénárjával teszen 5965 frt 74 drt. Egy hónapra való hús, kenyér tehát 11,726 frt 64 drba kerül. — Való, hogy commissárius (élelmezési bíztos) uramnak vagyon már 500 darab vett ökre: de ösztövérsége miá károsnak látom, minekelőtte meghíznak

leváгатni; hanem az pusztán lévén járásunk: szalonnát fogok hétszámra osztatni, úgy, hogy egy katonára egy hétre két font szalonnát adatok. Azzal semmi baj, semmi késedelem, só sem kell hozzá; jutalmasabban (jutányosabban) esik pedig, mint most esnék az marha. Azalatt az 500 ökör meghízik s jobb lesz.

Míg az hadak itten Várad körül lesznek: az kenyérsütés Diószegen s itt Debreczenben folytattatik; de ha majd, mindeneket fundamentomba állítván az hadakkal Aradra megyek: akkor a sütés S a r k a d r a helyheztetik által, mely Aradhoz öt mértföld, Gyulához egy, Jenőhöz három, — valamerre fordulunk, közel esik és bátorságban lészen. E g y e b ü t t s e h o l s e m m i (lakott) hely a z o n a földön nincsen.

De mivel a szekerekben volt legnagyobb fogyatkozás eddig is és az miá az többiben is ezen districtuális-commissariusságban: ma repartíáltattam minden három porta után egy szekeret négy ökrével, s ugyan másfél mázsát vágó-marhát minden porta után egyet. E nélkül lehetetlen, mert csak fűhordó szekér azon hadra kell legalább 50, hát búza-, liszt- és kenyérhordó oly messzi mennyi kell!

Gyulát, Jenőt megszállani az pusztaság miá nem lehetséges ily fundamentomok nélkül; hanem legelőbb is Aradnak kell menni, s azután ezeknek fordulni; mert addig az dispositiók is jobban végben vitetődnek s kész élelmiszereink lévén, jobban hozzáláthatunk munkánkhoz.“

Ezekben adja elő előkészítő tervezetét Károlyi; azonban az élelmi szer és szállító szerek gyors előállítására nézve a vármegyei hatóságok késedelmessége miatt aggodalmát fejezi ki. Mert, „ha ezekkel sokat tanácskozunk: csak sóhajtnak és semmit nem végeznek, s az idő múlton-múlik.“ Azt tanácsolja tehát a fejedelemnek, hogy

czélszerűbb volna kenyeret jövődő megtérítés fejében szerezni, s húsról is másként gondoskodni, „s az pénzt hadak fizetésére hagyni; mert akármennyit egyék az katoná, — nem elég az neki, csak az fizetést kiáltja s óhajtja! Jövődő s következő havakra, Kegyelmes Uram, ha pénzül lesz az élelmezés, — nehezen megyen végben; hanem a z k i n e k v a g y o n, a d j a a z h a z a s z ü k s é g é r e commissárius uram quietantiájára; jövődőben, ha isten boldogítja az hazát; megadódhatik; ha pedig az ország elvesz, — kit isten ne adjon, — vesz-szen el ő is!“*

Károlyi javaslatának ezen utóbbi részét, hogy t. i. húst, kenyeret megtérítés fejében úgy requiráltasson, attól, akinek van, — nem fogadta el a lakosság túlterhel-tetését nem szívesen tűrő fejedelem, azt tartván, hogy illetén eljárás „terhe volna a szegénységnek.“ A mi pe-dig a katonaság zsoldhátralékát illeti: „meg nem fog-hatjuk — válaszolá — hogy az mely had esztendeig is fizetés nélkül (az első időkben) el lehetett, most csak egy hónapért is annyira zúgolódnék; azt egy példás bün-tetéssel megorvosolhatni.“ Egyébiránt a tervezet többi intézkedéseit helyben hagyja, arra is felhatalmazván tá-bornokát, hogy azon esetre, „ha Gyulában annyi számú ellenség nincs, a ki az hadak onnan való eltávozásával árthatna,“ akkor előbb Arad szorongatásával kezdhesse meg a hadjáratot.**

Károlyi ezenközben sürgette a vármegyéket, s szor-galmasan gyűjté és készítette elő hadait. Május 8-kán Kállóról, 9-én Ecsedről ír a fejedelemnek.*** Ez utóbbi levelében tudatja, hogy a megyéknek e hó 15-két tűzte

* Eredeti, Károlyi Sándor saját kezével írva, Vörösvártt a Rákóczi-Aspremont-Erdődy levéltárban.

** Rákóczi 1705, május 8-kán Károlyihoz intézett válasza. (Eredeti a gr. Károlyi levéltárban.)

*** Mindkét levél eredetije a kir. kamarai levéltárban. Budán.

ki határnapúl a tábori szerek kiállítására és a gabona beszolgáltatására, s a Berettyón és Körösökön való hídverés és sütőkemencék készítése iránt is intézkedett. 10-kén Ecsedből Debreczen felé megy, s reméli, hogy a hadakkal egynehány nap múlva megindúlhat, „az mire isten segít, — ha csak az esők miá való víz áradása meg nem gátol.” Ebbéli aggodalma nem volt alaptalan; mert az idő esősre változék, s ilyenkor a szigetes fekvésű Gyula és Arad, valamint a mocsárkörnyezte Jenő alig voltak megközelíthetők a Körös és Maros árjai miatt.

Május 12-kén Debreczenből jelenti, hogy a lovas és gyalog újoncokat egyedül Szathmár vármegye szolgáltatta be a táborra, a többiek: Szabolcs, Bihar, stb. még csak most állítják; de rövidnap meglesz az is. Azonban „Bakó katonái mostan fogtak el hat ráczt a Körösön túl; még fel nem hozták;” elérkezvén, vallomásaikról tudósítani fogja a fejedelmet.* Ezekről remélt ugyanis a gyulaí, jenői, aradi cs. várőrségek létszámáról s úgy a rácok mozgalmairól újabb hírt kaphatni. Május 18-kán Berettyó-Ujfaluhoz szállítá a Körös-Marosközre viendő lovasságát, és innét ír Rákóczinak; ** majd a váradi ostromzárlat jó rendben hagyása végett még egyszer visszarándult oda, május 21-kén. *** E közben a rác várak ostromához szükségelt tüzéség, lőpor és bombák is hat nagyobb ágyúval s két bombavető mozsárral megérkezvén Szathmár-varából, **** egy-két nap múlva Mező-Túrhoz

* Károlyi 1705 május 12-iki levele a fejedelemhez. (Eredeti, a kir. kamarai levéltárban.)

** L. Szalay László Magyarország. Tört. VI. köt. 245 l.

*** A Károlyi által 1705. május 21-kén „in blokada Váradiense” a bihari sáncz fölverése ügyében tartott inquisitió. (Eredeti, a kir. kamarai levéltárban.)

**** Károlyi Sándor levelei Rákóczihoz Vörösvártt, és Deregyei Gámbos Ferencz szathmári kapitányé öhozzá, a gr. Károlyi-levéltárban.

szállott táborostól,* de csak a lovassággal; a gyalogság meg Biharban Zsákánál feküdt, kocsira várva. Károlyi indulását egy nem remélt esemény zavarta meg. Mert a míg ő készülődnek, — a rácok sem pihentek. Tököli Ránkó ezredes összevonta az egész maros-melléki fegyveres rácságot, hozzájuk csatolá a világosvári- és gyulaiakat, csupán a jeneiek nem vettek részt az expedícióban. Ekként vagy harmadfélezer prédavágyó marcona harcosra tőn szert, melynek gyalogja kocsikra telepedve követte a lovast a néptelen pusztákon. E dandárral a rác vezér észrevétlenül a Körösig nyomúlva, a Békésmegyei Szent-András pusztá helységnél lévő réven, — a lovasság úsztatva, a gyalogság, s négy ágyújuk és a sok szekér pedig kompokon — szép csendesen által kelt a folyamon.

Ezzel, mindinkább a Tisza felé elterülő lakatlan pusztáknak tartván, éjjel sebesen vonultak, s hajnalban Kúnhegyes városát váratlanul meglepték, fölraolták, azután fölgyújtották. Az elhamvasztott város férfilakóikból le is öltek; a nőkön és gyermekeken szokásuk szerint kegyetlenkedvén, rabszíjra fűzték őket és elnyert marháik-, lovaikkal, elhajtott juh- és sertésnyájaikkal, s szekerekre rakott fölprédált házbeli javaikkal, mint gazdag zsákmánnyal visszaindulának.

Károlyi a mint ezen rablókalandozásról hírt vesz, Bóné és Nyíry András ezredesek alatt 33 század huszárt küld a rácok után; egyszersmind hírt ad a gyalogságnak, hogy siessen. E hajdúság, miután az elrendelt kocsik még mindig késlekedtek, május 23-kán Zsáká várától gyalog megindult; azonban e hely Szent-Andrástól 12—13 mértföldnyire fekszik mélyen bent Biharban; tehát csak 14-kén éjjel érkezhettek Mező-Túrhoz.

Bóné András ugyane nap délelőtt összeakad a Be-

* Szalay az i. h.

rettyó mellékén a prédájával visszatérő ráczsággal; megtámadja, beléjekap, és megszorítja. De a rác észrevévén, hogy Bónéval ágyú és gyalogság nincsen: nagy-hirtelen szekérvárat alakít, s ennek védelme alatt, a lovas nekik mitsem árthatva, megvonul. Bóné gátolja őket a továbbmenésben, körülzárja a szekérvárat, lóhalálában üzen Károlynak: békerítette Rác-Tökölit, az istenért, siessen a gyalogsággal s ágyúkkal!

Károlyi mit tegyen? A zsákai hajdúság még útban volt; a hamarjában összehajtatott lovas-kocsikra rakatta tehát a mező-túri sáncban kéznél lévő egyetlen zászlóalj gyalog-németet kapitányostól, s két kisebb és egy nagyobb ágyúval délután elindítja a rác szekérsánc megbontására. Maga pedig a Zsáka felől nyomuló hajdúezredre várván, ennek jövetelét futárokkal sietteté; s a mint késő éjjel megérkezett: e fáradt gyalogsággal éjfélig Túr mögött a Berettyóhoz nyomúlt, oly szándékkal, hogy hajnalban rajta megy a rácon. A harc előtt a hosszú marsban elbágyadt legénységnek néhány órai pihenésre okvetlenül szüksége volt.

Azonban a délután előreküldött német zászlóalj az ágyúkkal estére Bónéékhoz érkezvén, tüstént munkához látott. Egész éjjel dörgött az ágyú s ropogott a puska mindkét részről. A megriadt ráczság ugyan csak szorongott ingadozó szekérvárában; s a pusztító ágyútűzet már alig állhatva, s attól is tartva, hogy a kurucoknak reggeire több gyalog segítségök érkezik, — ekként a végső kétségbeesés elszántságával kitört a szekérsáncból, mihelyt viradni kezdett, (május 25-kén.) Erre véres harc támadt. A kuruc lovasság két ízben visszavágta a kirohanókat, és a futók hátán a sáncba hatolván, már ott verekedtek. Most Nyíry Endre kuruc ezredes, egy rác golyótúl keresztüllövetve, hősi halállal elhull; eleste annyira megdöbbsenti a magyar lovasságot; hogy

megzavarodva, széjjelbomlik, s a gyalog zászlóaljat és ágyúkat cserben hagyja. Az ágyúkat a rácok elfoglalják; de a vitéz német kapitány, bár maga is megsebesedék, maroknyi gyalogságát zárt sorokban, jelentékenyebb veszteség nélkül elhozta a nyílt pusztán.

Károlyi a zsákai gyalogsággal ekkor már csak egy órajárásnyira volt. A szétszóródott lovasságot útjában megállítja és összeszedi. Számos sebes volt köztük. Pár óra telt belé, míg újra csatarendbe állíthatta s Bónéval és az új hajdúsággal másodszor is a rác ellen vihetette őket. De mikorra a harchelyre érkeztek: ott már csak Nyíry András és még 45 kurucnak s egy jó csomó rácnak holttesteit találták; — Tököli Ránkó mindjárt a csata után sietett népével a Körös vize felé. Károlyi lovassalgyaloggal nagygyorsan utána. Békés-megye határán, a szent-andrási révnél délelőtt 10 óra tájban utólérte őket, épen midőn költözőben volnának.

A rác lovasság és a szekereknek egy része immár a túlparton volt, a másik része, s úgy az ágyúk és a gyalogság, még innét. Tököli azonnal összeláncoltatá a szekereket az innenső parton, s gyalogja, a további védelemre, ismét szekérsáncokba zárkózott. De a kuruc hajdúság most, a huszárok nyomán Károlyi személyes vezérlete alatt megérkezvén, elszántan nekirohant a jobbparti sáncnak, s ágyú- és puskatűzzel nem törődve, vitézmódon megvívta a rögtönzött erődöt. A magyarok a hajnalban elvesztett három ágyút visszafoglalták, s hozzá még más hármat, löszerkocsikkal együtt, a rácokéiból. A kúnhegyesi elhurcolt foglyokat is mind kiszabadították, s elpredált vagyonukat, elhajtott baromcsordáikat, nyájaitat visszanyerték. A rác gyalogságból pedig sokakat kardra hánytak, a többit a Körösnek szoríták.

Gyalogjaiknak veszedelmét látván a túlpartra úszta-

tott rác lovasság, igen megrémült, összezavarodott, s általános futásnak eredett. De gyorsan általusztatott utánok Bóné András, saját és az elesett Nyíry huszáraival, s dühhel veté magát rájuk, elnyervén túlparton lévő szekereiket is. A rácok most már csak a menekvésre gondoltak; a hány helyről valók voltak, futásukban annyi felé szakadtak széjjel, s a kurucoktól üldöztetve, ki Gyulának, Aradnak, ki pedig Csanád, Szemlak, Pécska irányában szaladt a pusztaságon. A magyar könnyű-lovasok két mértföldig vágták, s majd egész le Gyuláig üzték őket; sőt némely huszár-csapatok csak éjtszakára tértek meg az üzésből a szent-andrási táborra.

Mennyi rác esett el ezen 1705. május 25-iki szent-andrási csatában? bizonyos számát nem tudhatni. Mert magok a rácok — kik közt e megveretésök nagy rémülést gerjesztett, — igen titkolták veszteségüket, mindazáltal háromszáz elhullottat magok is bevallottak;* Károlyi Sándor ellenben azt írja, hogy csak azon rác holttestek száma is, a melyeket rendeletéből a mező-túriak a harc utáni napokban a Körös vize fenekéről csáklyákkal hihalásztak, és túl a békési pusztákon szanaszét összeolvastak, megközelíti a négyszázat.** Elég

* Károlyi 1705. június 21-kén a gyulai táboron két Aradról kijött embert, névszerint Varga Gyurkát és Farkas Györgyöt kihallgattatván, ezen kérdésre: „Minapiban Tökölyi hogy általment volt a Keresen, mennyiszámút hallottál, hogy elveszett volt benne?“ Varga így válaszolt: „Nem tudom, mennyi veszett el benne, mivel titkolják magokban.“ Farkas pedig ezt vallá: „Úgy hallottam mind az aradiaktúl mind az körül való ráczságtúl, hogy vagy háromszázig való ráczság elveszett volna benne k.“ (Egykorú másolat, gyűjteményemben.)

** „Mindekkoráig mennyi magyar és mennyi német esett el és sebesedett? számát megküldöttem. Azt csudálom, hogy csak egy német is maradt meg oly sík földön, elhagyattatván az lovastúl. Rác pedig, Kegyelmes Uram, mennyi veszett? számát bizonyosan meg nem írhatom, de a meny nyire már az víz fenekéről csáklyákkal vonattam is fel és túl, a pusztán is az túriakkal széljel megjárattam: nem sok hijját gondolom az négyszáznak.“ Irja Gyula alól 1705. június 4-kén Károlyi Sándor a fejedelemnek. (Eredeti levél, Vörösvártt.) A

az hozzá, kemény vereség érte Szent-Andrásnál a Marosmenti ráczságot; melyért is b. Löffelholtz aradi tábornok a hű kuruc mező-túriakat okozza, hogy miért nem adták titkon tudtára Tököli ezredesnek Károlyi közel létéét?*

Károlyi a szent-andrási ütközet szerencsés fejleményeiről még az nap este tudósította a fejedelmet.** De

„Mercurius Hungaricus“ című kuruc hírlap 1705. májusi száma pedig így ír a vázolt csatáról: „Ex Castris ad fluvium Körös, 28. Maji. Károlyi mittit Bóné et Nyíry Colonellos et unam companiam Germanicam cum duobustormentis (Károlyi hármat említ) contra Rascianos, qui Kúnhegyes flammis dederunt. Nyíry globo trajectus; caesi 45, tormenta capta, victoria Rascianis cessit. Sed Károlyi cum peditatu post eos, cum Crisium trans-eunt, tormenta recepit et adhuc tria eorum, etiam praedam, et ferme usque ad Gyula eos insequitur.“ (L. Thaly Kálmán: „Az első hazai hírlap.“ M. tud. akad. Értekezések a tört. tud. köréből. VIII. köt. IV. sz. Budapest, 1879. 13. l.)

* „Cum nuper Supremo-Capitaneo meo Tököly nullam in partem Caroly ejusque militiae praesentiae dederitis notitiam aliquam, ita, ut per haec militia mea in magno posita fuerat periculo, hoste longe quidem fortiori existente, minime tamen adversos meos nullomodo praevalente, et enim mei confortati, de hoste plurimos trucidarunt atque tria tormenta reportarunt, quae etiam huc transferre potuissent, (??) dummodo vos Thúrienses vel unicam dedissetis notitiam, et non potius cum hoste quam nobis correspondissetis.“ Hányja szemökre a túriaknak, b. Löffelholtz tbk. Aradról 1705. június 27-kén hozzájuk intézett sarczoló-levelében, melynek eredetijét M.-Túr városa hűségének jeléül Károlyihoz, ez pedig Rákóczihoz beküldé. (Kamarai levéltár.)

** „Szent-Andrási pusztán, 25. May 1705.“ kelet alatt jelenti e nap estéjén Károlyi Sándor tbk, II. Rákóczi Ferencznek: „Az mint tegnap megírtam, az isten az ráczot éppen kezünkbe hozta vala, úgy-annyira, hogy Bóné uram 33 zászlóval (minden századnak volt akkoriban zászlója,) utána lévén, megszorította, de gyalogja (Bónénak) nem lévén, szekerek közé vette magát az rácz, — semmit sem tehetett neki, hanem csak tartóztatta. Magam majd négy mértföldnyire lévén az gyalogságtúl semmiképen nem érkezhettem, az vármegyéknek hajdúvárosoknak szófogatatlansága miá nem lévén lovas-kocsink. Az mennyire tölthettem, töltöttem az német compániát két taraczkkal egy ágyúval Bóné uram megé küldtem; magam egész éjfélíg az Berettyóhoz Túr megé érkeztem, hogy már jó hajnalban megindulván, reáérjek. Azonban az rácz az ágyú- s taraczklovést és puskázást nem állhatván egész éjjel, jobbára viradóra csak rajta ment ex desperatione az hadunkon. Kiváltképen való nagy harcuk volt, úgyannyira, hogy két ízben az sánczban is vágtak az miéink, — de végre az gyalog lövését nem állhatván, megszaladtanak az miéink, s az midőn már csak egy órányi földre voltam volna túlök az gyaloggal: hát széltiben elszéljedve találom az egész hadat

az eredménynyel részéről csak félig volt megelégedve; mert ha a gyalogság Zsákától idejében, t. i. a rácok első szekérsáncának ostromára elérkezhetik: akkor valószínűleg a lovas rác is egészen odavész, mi által a Körös-Marosköz igen megtisztult volna. A gyalogság késedelmét pedig egyedül a hajdúvárosok és Bihar-megye illető járásának hanyagsága okozá, az elrendelt kocsik ki nem állításával. Nyíltan ki is fejezi reájok való nehezteletését Károlyi a fejedelemhez írott levelében, ekkép: „Ezt, Kegyelmes Uram, tulajdon csak az hajdúvárosoknak s körül való helyeknek tulajdoníthatni; mert lovas-kocsit mindenfelől parancsoltam, de csak nem jött. Most ezen actussal (vagyis az ez által okozott rémület hatása alatt) vettük volna meg Aradot, Gyulát és Jenőt. Csak Ngod méltóztassék keményen parancsolni;

csoportonként. Szegény Nyíry kapitány esett el, más nevezetes senki, hanem ló, ember feles sebesedett, s az németet ottan hagyván az lovas, abban vezett egynehány. Az ágyúkat is mind elnyerte az rác; az német kapitány is sebbe esett, de tűrhető; az megmaradt németjeit gyalog hozta el csoporton az síkon. — Az rácság egyenesen csak leindult az Körös felé; magam az hadakat összevevén, azonnal indultam le az pusztán utána; de az gyalognak semmi kocsija nem lévén, tegnapelőtt indult Zsákától (ki ide 13 mértföld, keringve pedig 16 is vagyon,) mind gyalog jött, (korábban) nem érkezhett. Mégis annyira elhajtottam, hogy ma tíz óra tájban itten szent-andrási kelőnél, beértem. De az lovassa, nem tehetvén semmit neki (t. i. a szekérvárba zárkózott rácznak,) míg az gyalog érkezett, úsztatva nagyobb részint általköltözött, szekereit innét öszveköttöte sánczlan, maga túl, az gyalogjának egy része innét. Azon rajtamenvén, az Körösnek hajtottuk, — mind levagdalták és az Körösbe ölték. Az túlsó is megrémülvén, mind megszaladt; kinek feles katona utána ugratván, most is utána vagyon. Az ágyúinkat mind visszanyertük, s az magok tarackjait hármat és szakállusokat porral együtt elnyertük. Kúnhegyesieket elrabolván, azoknak is minden marháit, juhát és rabokat is. Az reggeli harczon pedig kartácsokkal annyira vesztegették ugyanököt egymásra, másként is feles vezett. Másszor isten jobban adja! — Éppen most érkeznek katonák, kik túl a Körösön két mértföldig vágják az rácot, az többi még most is utána vagyon. Valamely helyekről való volt, mind annyifelé szaladott, — csak ölik-vágják az utánavalók mindenfelé. Holnap bőveben tudósítom Ngodat. Szekereit, kit általvitt volt is, mind elnyerték. Adja isten ennél is örvedetesebbel udvarolhassak Ngodnak! — Az egész Maros-mellyéki rác az jencin kívül mind itten volt.“ (Eredeti levél, Vörösvárt)

ha folytonosan 200 lovas-kocsim leszen, — rövid nap isten segítségével reápergelek. Már az hadat megnyugtatom itten, szeredán — reménlem — Gyula alá mehetek.“*

A hadaknak a nyugalomra az erős és sebes marsok s a két napi csatázás után valóban szükségük vala. Másnap, 26-kán, Károlyi kémszemlész apró huszár-csapatokat küldött mindenfelé a rácok erődei tájára; az a szerda pedig, melyen Gyulát megszállani tervezé, május 27-ikére esett. Nem tudjuk azonban, ha szándékát csakugyan e napon valósította-e meg? De arról pozitív adat szól, hogy május 31-kén már körül volt táborolva Gyula.**

Károlyinak ezen erősség alá szállása, lovassal, gyaloggal, faltörő-ágyúkkal és bombamozsarakkal, — úgy látszik, a várbeli német parancsnokot egy kissé meglepte. Löffelholtz tábornok azért megint csak a túriak nyakas kurucságát okolja, hogy t. i. Károlyinak ilyen fölkészült táborostúl Gyulához való közelgetéséről, sem az ottani kapitánynak, sem pedig öneki, Aradra hirt nem adtak, noha ismételve szigorúan megparancsolá nekik az efféle esetekben leendő hirtételt.*** „Nyilván látszik ebből — korholja és fenyegeti őket — a ti, törvényes uratok császár ő Felsege elleni makacs hűtlenségtetek, amiért is mint hitetlen, s gonosz lázadók („sicuti infideles et perjurios rebelles“) tüzzel-vassal való kiirtást érdemlenétek.“ Szerencsére e vérengző szándék végrehajtása nem állta hatalmában a fenyegetődő német katona-úrnak.

* Károlyinak a szent-andrási pusztán lévő táborból 1705. május 25-kén kelt föntebbi levele.

** Szalay László, Magyarország. Tört. VI. köt. 245. l.

*** „Cum etiam super hac hostis adventum cum formentis et mortariis neque mihi, neque Commendanti-Officiali Giulae communicaveritis ubi tamen hoc ipsam saepius et serioissime vobis demandavi.“ (Löffelholtz, a mező-túriakhoz 1705. június 27-kén intézett levelében.)

Tehát Károlyi Sándor tábora b. Löffelholtznak s a gyulai parancsnok Richternek nem kis meglepetésére, május végnapjaiban Gyula alá szállván, e várost és várat szorosan körülzárta, s ostromkészületeket tón.

Gyula azon időben, — mint a Károlyi Sándor tbk. által sajátkezűleg rajzolt és egyik jelentése mellett Rákóczi fejedelem számára beküldött s ennek levéltárában (Vörösvárott) ma is meglévő alaprajz mutatja,* vízközi fekvésénél fogva a természettől igen megerősített hely vala. Nagy vizek idején meg sem lehetett közelíteni — épen úgy mint Jenőt, — az elterülő széles kiöntvények miatt; közép vagy csekély vízállás idején azonban a várat és városrészeket körül folyó Körös-ágak itt-ott átgázolhatók voltak. Ezen ágak az anyamederrel együtt számos szigetet képezének, úgy, hogy a vár és város összesen öt szigeten feküdt. A közlekedést az egyes részek közt, ellenség közeledtekor hamar szétbontható fahidak tartották fenn. Kelet-felől állott a háromszög alakú kis „szigetváros”; mellette egy másik, több mint négyakkora, hosszúkas szigeten a terjedelmes külváros melyet ismét egy mély, de csak árvizek idején megtelő árok választá el a belvárostól. („Ez már az várossa.”) Ez utóbbin belől ismét egy úszó víz folyású mély medertől s más felől a külső vár árkától képezett félhold forma sziget terült el, a vár hídja előtt. Fekvéséből s formájáról ítélve: e belsőbb sziget-erődöt nevezték hajdan huszárvárnak, a mi régi magyar katonai műszó s az előerődök egy nemét az u. n. ravelíne-t jelenti.

A huszárvártól nyugotra egy négy-öt öl széles, szintén úszó vízzel telt mesterséges árok keríté az alapjában tompa négyszög formájú, terjedelmes külvárat, melyet erős cölöpzzettel kivert tömör földbástyák védtek és kapuja fölött faragott kövekből rakott vaskos torony

* L. ezen alaprajz hasonmását ide mellékelve a kötet végén.

emelkedett. („Ez az külső vár, körül földbástyákkal, kerítéssel; az hid előtt való kapuján felől erős kötorony, faragott kőből. Benn régi rosz házak.“)

Mind e külvár, mind pedig a palánkmódra (vastag tölgygerendák közé vert földfalakkal) erősített városrészek jobb felől a nagy Körösre dőltek; egyedül a külső-vártól nyugotra fekvő és ettől mély, száraz árok által elválasztott lőtornyos és téglabástyás belső-vár nem szögelt a nagy Körösre: hanem az ebből kivezetett bővizű, uszó mélységű, 6—7 öl széles folyam-ág környezé három oldalról. E meder belső partjai felett gyepestetjű, köröndös (rondellás) téglabástyák őrködtek, s a vízmeder délnyugoti kanyarúlatára és a külvárat elválasztó száraz árok között meredt föl a vár főépülete. E hossznégyszegű várépület egy öl vastag falaival igen erősen épült; hatalmas torony s bombamentes, ágyús köröndök védték; kastélyának fő falazata nyolc öl magas — tetején mind a négy oldalról messzehordó szakállasok s várpuskák számára alkalmas löhelyekkel és mell-véd-párkányzattal, mint ez nagy részben még ma is látható. („Ez az kővár, kinek egy öl vastag fala; közepin öreg, magas, nyolcz öl; körül az tetején az lövő-hely.“)

A Körös a vár közvetlen közelében két nagy malmot hajtott. Tájékozásul szolgálhat még a vár fekvésére s a vízviszonyokra nézve Károlynak a térrajz sarkára irt következő megjegyzése: „Observatió. Mikor az árvíz ugyan nagy, (Gyulának) az mezeje is mind vízben vagyon, feléje sem mehetni; de viszont, mikor szárazság vagyon, az egy Körös úszó, de az többi mind árkával együtt gázoló, sok helyen száraz. Ha azért Isten kézbe adja, mitevő legyenek iránta? Ngod (a fejedelem) resolutióját elvárom. Ha Jenő alá megyek is, az pusztára kell az vigyázás. Ha itten, (Gyulán) Szarvason, Csongrádon

volna vigyázó: securus lehetne a tulsó föld,“ t. i. a Körös-marosközi kóborló rácok kicsapdozásaitól.

A mi már a várban és erődített városrészekben tanýázó őrseget illeti: az utóbbiakban rácok laktak, kik közül a fegyverviselő lovas és gyalog hadi nép — száma aligha ment fölül háromszáznál; német sorkatona pedig a Belvárban valami kétszáz főnyi volt, a gr. Heiszter Sigbert tbgy ezredéhez tartozó kitűnő gyalogság, Richter nevű vitéz kapitány parancsnoksága alatt.* A Heister gyalog-ezred ugyanis Aradon, Szegeden, Jenőben és Gyulán képezett ekkor helyőrséget; Aradon mint főhelyen feküdt belőlük legtöbb, ú. m. hét század, valami 1000 ráczczal.**

A Gyulát oltalmazó német és rác őrség nem volt tehát valami nagy erő; azonban a hely igen előnyös fekvésű lévén, megvétele mégis tetemes nehézségekkel járt, kivált Károlynak, kinek igen kevés bombája és csak egy ezred gyalogsága volt kéznél. Azért már Szent-Andrástól, mielőtt Gyula alá telepedett volna, emliti május 25-iki levele utóiratában, hogy még gyalogságra volna szüksége, mert a jelen levő ezred, sáncokba is, nyílt harcra is kevés lesz.*** Mindazáltal Károlyi még csak egy ízben

* A „Wienerisches Diarium“ című bécsi officiosus hirlap 1705 évi 203. számában.

** „Aradon mennyi számú német, s lovas és gyalog rác lehet?“ kérdésre a gyulai táboron 1705. június 21-kén kihallgatott aradi Varga Gyurka így vall: „Hét zászlóalja (értsd század) német lehet, az mint megsemmisítélte; mind Jenőben, Gyulában affélék vannak, Szegeden is affélékben lehet. Lovasrác 5 zászlóalja, gyalog pedig 4 zászlóalja.“ A másik rab Farkas György viszont úgy vall; hogy „lehet a 9 (rác) zászló alatt 1000 ember.“ Hogy pedig az Aradon stb. és Gyulán lévő német gyalogság a Heister-ezred volt, a „Wienerisches Diarium“ idézett számán kívül bizonyítja a cs. k. seregredek története, melyben az 1748-ig fennállott Heister-ezredről a Rákóczi-korból ez a jegyzet áll: „1705. In der Belagerung von Gyula sich besonders tapfer gehalten.“ („Historisch-statistisches Repertorium der sämtlichen k. k. öst. Armee, 1445—1838. Von A. F. Richter.)

*** „Ezer rácság az gyalogjával igen erős; hanem ha Erdélyből vagy valahonnan lehetne még valami gyalogot szakasztani, igen szükséges volna;

kivánt (a lehető nyílt csatára való tekintetből) több gyalogságot, mert Gyula alá szállásával csakhamar meggyőződék, hogy a nagy terjedelmű hely bekerítésére s Jenő Arad, Csanád felé való portyázásokra használt tetemes számú lovassága mellett, a szorosán vett várívásra elégséges egyetlen jó hajdú-ezrede is. Ugyanis valamint az egész körös-marosközi, úgy különösen a gyulai ráctság, a szent-andrási csata s vereség következtében annyira megfélemllett, — hogy míg amazok mindenestől a Maroson túlra, török földre menekültek Károlynak rettegett kurucái elül: addig Gyulát is jóformán csak Richter vitéz német gyalogi védték, — a külerődöket, nevezetesen a sziget-, a külső- és belső-várost, nemkülönbén a huszárvárat is, az elbátortalanodott s igen széjjeloszlott rác fegyveresek, csekély ellentállás után odahagyták, föladták.

Ily lényeges erkölcsi hatása volt, íme, a szent-andrási győzelemnek; s e kedvező körülmény tette lehetővé azon majdnem hihetetlen s mégis való ténnyt, hogy Károlyi, Gyulának mind három városát, huszárvárat sőt még külső-várat is alig három emberének elhulltával s hatnak sebbe estével, — tehát úgyszólván véráldozat nélkül — foglalhatta el. (L. datumtalan levelét alább.)

Károlyi tábora a várszállás első napjaiban — mint a térrajzról látjuk — a Fejér-Körös jobbpartján, a külvárosba vivő híd előtt feküdt. E hidat a rácok ugyan leronták, de Károlyi helyreállíttatta; s többször panaszkodik leveleiben, hogy az esőzések folytán áradó nagy vizek miatt alig győzi Gyula körül a sok hídcsináltatást. Tábora a következő ezredekéből állott: Lovasság. 1. Sáját huszárezrede, 1000 fő; 2. Bóné Andrásé, 1200; 3.

mert sáncban is, harcra is ez az ezer nehezen érkezik reá s nem is, harczunk pengig nekünk bizony majd minden harmadnap leszen, hacsak most el nem esik az szíve.“ (Károlyi S. idézett levele Rákóczihoz, Vörösvártt.)

néhai Ibrányi Lászlóé 800; 4. néhai Nyíry Andrásé, egyelőre Győry János alezredes alatt, 800. Gyalogság. 1. Eölyüs János hajdú-ezere, 1000 fő; 2. a Mező-Túr melletti csatában részt vett német zászlóalj, valami 200 ember. Vagyis 3800 lovas és 1200 gyalog; kikhez még ezután valának Biharból érkezendők Kaszás Pál és Nyúzó Mihály huszárezredei — 1600 fő, tehát összesen 6600 harcos, s a tüzérséggel és vezérkarral együtt 6700, — épen mint Károlyi előre kiszámítá. A kenyérsütés e had számára a Biharból, Szathmárból szállított lisztből Sarkadon történt, s onnét eszközöltetett az élelmezés; mely várost akkor Gyulával vízi út köté egybe.

Károlyi Sándornak Gyula ostroma idejéből több levele maradt fenn, Rákóczihoz írva. Ezekből ismertetjük meg íme, a várívás részleteit, folyamát.

Az első levél 1705. június 4-kéről szól. („Gyulai táboron, 4. Juny 1705.) Ekkor a tábornok már mind három várost, a huszárvárat, sőt a külvárat is elfoglalva tartotta; azonban a keményfalú és éghetetlen belső vár ellen közepszerű ágyúival és a mozsaraknak hol igen közeli, hol igen távoli felállítása miatt többnyire rosszul irányzott bombáival csak keveset árthatott. Elannyira, hogy már ekkor belátta: ágyúkkal és bombákkal nem fog célt érni; hanem — úgy monda — a belvárat a külvártól elválasztó száraz árok alatt aknát kellene furatni, hogy így alapjukból fölvetethessük a belső vár falait. Ezért az ostrom folyamának s a helyi körülményeknek szóbeli, tüzetes előterjesztése, úgy aknamester és tetemesebb lőszerszállítmány kieszközlése végett, Krajnay János nevű értelmes fegyvernökét — később hadsegédét — indítá idézett levelével Egerbe a fejedelemhez.

„Itt én — jelenti e levelében Rákóczinak — mindeképen próbálom az erősségnek megvételét, s egyéb módját nem látom, hanem az fal felvettetését.

Azért levelem megvívó Krajnay János nevő szolgámat küldöttem Ngodhoz, hogy relatiót tévén mind az ágyúnak s bombának haszontalanságáról, mind az helynek mivoltáról, — hozzon oly mesterembert, ki alája tudna ásni az port, mely másként könnyen meglehet. Én ugyan addig is folytatom az vár falának vágatását (töretését,) és az ostromot, ha lehet, igyekezem.“

Majd lovasságának a Maros felé való száguldozásairól írja: „Arad s Jenő felé való portásim épen semmire nem akadnak; az ráczság minden marháját az török földjére hajtotta által. Tegnapi portásom hozott egy rácot. Mihelyt Kaszás és Nyúzó elérkeznek: ugyan kemény, erős portával (hadcsapattal) megyek alá; talám addig az vizek is apadnak, mert most az Maros nagy volta épen semmi operatiót (hadműködést) nem enged.“*

Miután a bombák rosszul hordtak, s a tüzesített golyóknak a kővárban nem igen volt mit gyújtaniok: Károlyi kímélé úgy is szűkön lévő öreglőszerét; hanem mást próbált. Visáncait a hajdúk oly közel vitték a vársíkon, hogy jún. 5-kén már a száraz árok széleig értek, s ott földből és homokzsákokból mellvédeket emelve, a várbeliek lövései dacára, az ú. n. contre-escarpe-ot, vagyis a várároknak külső részét elfoglalták.** A tábornok e kedvező körülményt felhasználódó, számtalan rőzseköteget készíttetett a Körös-folyam berkeiben, s hajdúságát jún. 6-ikára virradó éjjelen e rőzsekévékkel s a várkapunak vetendő állványdeszkákkal fölszerelve, — nagy hévvel, biztatással és buzogánynyal is nekihajtotta az ostromnak, vagy is inkább még csak a vársáncz erőszakolt betöltésének. Ez sikerült; az éji sötétben előre törő hajdúság szerencsésen elérte és a tömérdek számú

* Eredeti levél, a kir. kamarai levéltárban.

** A térrajzon is jelzi Károlyi, hogy ez az árok a „mienk.“

rőzsekével megtölté a belső várarkot, sőt rajta a kapuval szemben deszkaemelvényt is állított a vívók számára. Károlyi pedig most a külvárnak a belvárhoz legközelebb eső házaiban három század hajdút rejtett el, hogy velök a következő éjjel a kaput megrohantassa s bevágassa.

Eddig minden jól ment. De jún. 6-kára felviradván, a várbeli német észrevette a fenyegető veszélyt: kemény lövöldözést kezdett tüzes-golyókkal és bombákkal az átellenes házakra, s azokat felgyújtá, összelötte, úgy hogy a hajdúságnak ki kelle belőlök húzódnia. A contre-scarpe-ok és visáncokban, valamint a kapu ellen emelt deszka-műben rejtőző gyalogságra folyvást igen sűrűn hányja vala a német a szétrobbanó kézi-gránátokat. Ily körülmények közt a rohamról egyelőre le kellett mondani; és Károlyi ismét csak az immár visáncokból ásatni kezdett robbantó akna elkészültébe helyezé legfőbb reményét. Különben panaszkodik, hogy a tábor élelmezése a messzeség, a szállító szekerek hiánya és a rossz utak miatt igen nehéz; a vármegyék a szekerek kiállításával késnek, eddig csak Debrecen városából tölt ki a mi van. A rácok mozgalmairól, mintha Gyulát meg akarnák segíteni, még semmi biztos hire nincs.

Az irányzó-tüzmaster-e ügyetlen? vagy a bombahányó-mozsarak rosszak? — Nem tudja; de a bombák célt nem találnak, s azért immár nem is hányatja.*

* „Táborunkon vecturában szűkön vagyunk, az egy Debreczenből tölt a mi tölt, a vármegyék késedelmesek: már executiót küldtem rájuk. Az rácoknak készületiről semmi bizonyost most nem hallhatok; postásom szüntelen jár, de az nagy pusztaság miá nyelvet nem kaphatok. Az ittvaló állapotról és operatióról pedig Ngodat úgy informálhatom, hogy az kenyér szüksége miá az hadat az szökéstül féltvén, az városra szállítottam, de innét is — nagy lévén a hely — kiúsztat; már az tiszteket attraháltam. Az várbán az német keményen tartja magát. Az bombáknak semmi hasznát nem vehetvén, nem is hányatom; én az pattantyúst (tüzmaster) okozom: de ő az mozsárra vet; az német kapitány — kit Brémer (ezredes) vice-colonellusság-

Június 8-kán pedig, — mikor már bent Gyula városában feküdt az ostromló tábor, és a gyulai rácok elhagyott házaiban sarkadi menyecskék sütötték a katona-kenyeret a kuruc hajdúknak, — szórúl szóra ezt jelenti Károlyi Sándor a fejedelemnek: „Isten ne adja, Kegyelmes Uram, hogy visszatérnék, — sőt szüneti nincsen Gyula körül való munkámnak. Az rácokat is, addigis míg Kaszás és Nyúzóék elérkezhetnek, aprólékos portákkal sarkalom mindennap. Az nyereségből ugyan az katona meg nem csömörlik: mert, Kegyelmes Uram, az egész föld Sólymostúl fogva Makóig Maros mentében pusztá, — egy borjú-fiú nincsen, mind az török földére hajtotta által, az lakosa is mind oda ment, hanem az fegyverese helylyel-helylyel az Marosnak szigetjeibe szorúlt, sáncban. — Jenő egészlen vízben fekszik, félmérföldig is gázolnak portásim alája, — még sem hagyom nyúgodni. Itt is vagyon részem benne; nem győzőm, Kegyelmes Uram, az sok hidat csináltatni. Az ki látja, az hiszi: mily nagy munkával tartom az tábort ezen pusztaságon; már itt

gal kínált — alkalmasint értvén hozzá, mindkettőt okozza. Ágyúval semmirekellőül lővén, de ámbár jól löne is, semmi haszna. Por is szűkön vagyon. Hanem az éjjel magam is majd viradtig az tisztekkel benn lévén (a külvárban,) nagy vérrel, bottal az hajdúságot nekihajtottam, fasínákkal (rőzsekévék) az vár kapuja előtt való árkot meghányattam, deszkákat támogatattam fel, s három sereg hajdút az vár előtt házakban rejtettem, hogy az jövő éjjel az kapuját vágattassam be. De ma tüzet vetvén ki az várból, az körülette lévő házakat megégette; már próbálhatunk-é? vagy sem? isten tudja, mert az kézigránátot is hányja, s az idő is ellenségünk: kegyetlen nagy essők járván. Élést is két annyi időre hoznak, mint hozhattanak volna. Hogy ezen pusztaságon feles haddal sokáig élődjem: azt soha az német császár sem vihette végbe, az utak és vectura lévén távol és bajos. Eddig egész erőmmel Arad felé nyomúltam volna, de nem nekünk való azon ellenség. — Eddig három ember kárral, hat sebes-sel vagyok Gyula alatt.“ (Károlyi Sándor eredeti levele Rákóczihoz, datum nélkül, de valószínűleg június 6-káról. Eredeti, a kir. kamarai levéltárban.)

is sütőkemencéket csináltattam, sütőkből vagyok szűkös, Sarkadról hajtottam hajdúnékat, fizetésért süttetek. — Már az estve kilencz ölnyire ásták embe-
reim föld alatt magokat bé, reménlem, ma
estvére az kőfalt eléri. Az estve (7-kén) az bom-
bát magam hányván, isten szerencsét adott:
nagy óbégatás lévén benn (a várban.) Azóta
semmit sem lő; mit akar? isten tudja, — se hitre nem
beszél, se nem lő egyet is.“

A német tehát valami kényes helyre esett s érzé-
keny kárt okozott bomba robbanásától megriadt, s csak
megvonult az erős kazamátákban csöndesen. S midőn
Károlyi e levelét írta: érkezett meg a fejedelemtől Eger-
ből küldött újabb lőszer és lőpórszállítmány, a készülő-
ben levő tűzakna megtöltésére, úgy egy tüzértiszt egy
új ágyúmester. Erre igen megörült a tábornok, s oda-
vetette még levele végére: „Ez órában érkezvén ide az
munitióval, mire mehetek? megpróbálom. Ide, Kegyelmes
Uram oly ember kell, a ki port tudjon alája csi-
nálani (helyezni) és felvettetni; két óra alatt
vége lesz, ha succedál. Mert nem nagy erő ez,
— nagyobb a füsti, mint az pecsenyéje. Makai kapitányra
lesz gondom.“*

Nem nagyszámú őrség feküdt e szerint a várban,
— de hozzáférhetlen erősségű helyen, melynek a golyók-
kal, bombákkal való töretés és tűzhányás, — a vastag
falak s gyepek és föld tetejű erős boltozatok miatt nem
sokat árthatott. Károlyi ugyan az előbbi tüzermesterben
kereste a hibát: de Rákóczi Eger s Lipótvár ostroma
alkalmából személyes tapasztalatból ismervén e bomba-
hányó-tűzér ügyességét, noha más mestert is küldött,
mégis pártul fogá őt, s Eger alatti táborából 1705. jún.
14-kén így válaszol Károlyinak föntebbi levelére:

* Eredeti levél, Vörösvárt.

„Kglmed mellett való mester rosszaságát csudáljuk: mivel mind Eger s mind Leopold alatt tapasztalhatóképen láttuk tudományát. Nem más az fogyatkozás: hanem hogy közel vitettek az mozsárok. Az minához értő mesterember Bercsényi uramhoz (a Vág mellé) expediáltatott régen; a kit odaküldöttünk hanemha annak opiniójával tehetne valamit s ásathatná tovább az mínát. Az ellenség gabonájának felvételéig (a Maros-melléki rácok gabonáinak learatása értetik) más corpust (hadtestet) is küldhetünk. Ha az vizek miatt Kglmed Arad ellen nem operálhat helyes, — de legalább ha egyebet véghez nem viszen: az Maros mellett levő rác ellenség helységeit égettesse fel; és, mivel Aradhoz nem férhet, informáljon: micsoda operatiója lehetne, hogy nyaka szakadna az ellenségnek? Ebből következik, hogy Aradhoz való operatiókhoz fogni lehetetlennek gondolván lenni: csak az kicsapásokat akadályozhatná; de 1000 ember (t. i. az aradi rácok) ellen 7 vagy 8000-et tartani? — okát nem látjuk.“*

A fejedelem ezen utóbbi sorainak értelmét az fejti meg, hogy ő, Károlyi hadosztályának — ha már Gyulával, de különösen Jenővel és Araddal a nagy vizek miatt ezúttal nem boldogulhatna, — sokáig a Körös-Maros közötti időzést céltalannak tartván: azt inkább a Tisza és Duna közé, saját táborához kívánta rendelni, mint a hol Károlyi jelenléte Glöckelsberg, sőt esetleg Herbeville cs. tábornokok, vagyis a császárnak főereje ellen az országnak több hasznára lehetett. E döntő fontosságú körülményre még visszatérünk.

Azonban mint folyának tovább a dolgok Gyula alatt s le a Maros felé? részletesen megtudjuk Károlyi Sán-

* Eredeti fogalmazat Rákóczi udv. cancelláriája még kiadatlan leveles könyvében. (Nemzeti Múzeum.)

dornak „Gyulai táboron, die 11. Juny 1705.“ kelettel a fejedelemezhez intézett sajátkező igen érdekes ím e levélből:

„Szolgám (Krajnay) által alázatosan írott levelemre több méltóságos válaszáat s kegyelmes resolutióját Ngodnak szokott alázatossággal vettem. Valamint Ngod kegyelmesen előbbeni levelére méltóztatik relegálni az munitióval küldött tisztre bízván az dolgot: az mennyiszámú bomba még volt, alkalmasínt bombardéroztatam; kinek effectussát Ngod jámbor szolgája szemmel látvá, referálhatja. Az éjjel penig tüzes-laptákat hányattatván, csak egy sem ment be; de ámbár bement volna: semmi haszon benne, mert ott tűz kárt nem tesz. (Merő tömör kőépület s földtöltés lévén.)

Bomba penig, Kegyelmes Uram mindöszve sem volt több ötvennél: eddig régen oda volna: de látván haszontalan vesztegettetését, nem hányattam. Mostani mestere érkezvén, négyet azonnal vetett, — egy sem ment be; hanem akkor (8-kán) estve magam menván bé (az ágyútelepbe,) vetettem bé hármát; mindenik béesett; (de a német) nem gondolt vele. Másnap megint vetett az mester 5-öt, — egy sem ment bé; hanem tegnap (10-kén) újobban vetett kettőt, annak egyike ment be. Még vagyon vagy kilenc, — azzal nem sokáig bombardéroztathatom.

Az minémű kötött-bombákat és egyéb tűzesszerszámokat hozott penig mostan magával: mind haszontalan, mert mozsár nincsen hozzá való. Akár avval, akár a nélkül! S ezekre nézve én az mína-ásást mindeddig folytattattam, s már az faltúl négy singnyire havannak. Föld alatt az mína szép száraz, — maga az mester is volt benne. Én azt azért jovalloztam, hogy másként semmi elégséges készületünk nem lévén, semmit neki nem tehetni. Már majd 12 mázsa por

(lőpor) oda vagyon, semmi haszna: az mína penig annyi porral azon oldalát ha jó mester volna, fenékkal felfordítaná. De már Ngod híre nélkül én ahhoz nem merek fogni, mert az kétséges lévén, együtt a por oda lenne és semmibe menne, s én okoztatnám.

Minden bomba két—három nap alatt elfogy. Szólnokban egy csep sincsen, — annyival inkább nem lágyul az ellenség, még penig csak jó szót sem adott; és így ha porral való vetéshez nem bízhatom, — minden munka haszontalan leszen, s itt kell hagynom, valamint az német (a török időkben) idehagyta volt. Hadat penig (ostromzárlatra) itten hagyhatna is az ember, haszontalanság; mert annyit nem hagyhatni, a ki az (aradi, jenei, stb.) ellenséggel bírjon; ha keveset hagy penig: kívül is, belől is ellenség, azonkívül az éhség; köszönöm, ha két hétig benn marad (az elfoglalt városban.)

Arad ellen eddig még azért nem próbáltam, mert Kaszás és Nyúzó-ék hada még el nem érkezett; sőt ha az idejön is: lovas lévén, semmit nem ér, nagy lévén az Maros-, meg az várig és rácvárosig három hídon kell általmenni, — mindenütt sánc és álgyúk; kívül az mezőn penig akár táborostúl, akár húsz katona nyargalódzék, mindegy, ottan semmit nem operál s nem nyer.“

Ez után a fejedelem azon célzatára vonatkozólag, hogy hadaival esetleg a Duna mellé fog rendeltetni, reflectál, és elszomorodva jegyzi meg: hogy „ezt tudva, jobb lett volna a Gyula, Jenő, Arad elleni műveletet el sem kezdeni, mint haszontalan ennyi költséget tenni.“ Holott, ha az erdélyi hadseregből a Halmágnál és a Maros mellett Tót-Váradjánál álló Andrassy Istvántól némi gyalogságot kaphatott, és összeműködhetett volna vele tervszerűleg, s azalatt tán a vizek is apadtak volna: „hiszem istent, nyaka szakadt volna ezen ellenségnek! De, ha így félbenszakad, bizonyosan írhatom:

ezen földtől búcsút vegyünk; mert bizony, ha szintén most valamit tágit is az rác, általugorván az török földjére: nem ér két hónapot, — oda lesz Debrecen, az hajdúvárosok és az Sárrettje melléke s az váradi blokáda is meg nem állja, ha ez az korpus (hadtest) egészen elmegyén Ngod kegyelmes intentiója szerint.“

Ezen, a dolgokat egy kissé túlsötét színben feltüntető vázlatai s jóslatai után, még egyszer kérve fordul a fejedelemhez. „Így Kegyelmes Uram, Ngod bölcsen méltóztatik meglátni ezen darab földnek veszedelemben forgását, kit én kötelességemből (t. i. mint tiszántúli főkapitány) kívántam így leírnom Ngodnak. Böven elégséges had lévén már oda fel: (a Duna és Vág mellett) ne szakadjon félbe ezen operáció, hanem inkább a hozzávaló eszközökről s módokról méltóztatassék Ngod kegyelmesen parancsolni. — Sehol Tiszán innen semmi munitió, ha mezőben is had nem leszén, mi következhetik? Ha pedig itt az ország közepén valami esik, — kit isten ne adjon, — kevés jót remélhetni.“

Végre, utóiratban: „Az aradiak Szegedről hordják hajón az Maroson fel az élest; lovaskocsik nélkül (gyalogság alá) még meg nem akadályozhattam Pécska, Nagylak, Szemlak, Csanád miá. Csak még 1000 gyalog volna: egész Arad alá mennék, hamarabb általesnének rajta, ez (Gyula) és Jenő s a többi mind idevaló lenne. Szükség is Ngodnak parancsolni: mert ezen pusztán annyi őszi, tavaszi vetés vagyon, hogy negyvenezer ember megérné véle; az embere mind török földjén vagyon. Ha Arad elein derék táborunk lesz: ezt egészen az ország számára fordíthatjuk és vehetjük fel.“*

* Eredeti levél gyűjteményemben.

Érdekes ezen utóbbi sorokból megtudnunk, hogy a Körös-Marosközének, pusztta volta mellett is, némely részei művelés alatt valának; a mennyiben 40,000 ember élelmezésére elegendő gabonatermés jelentékeny mennyiség. Ez pedig csak a gyulai, jenei, világosvári, sólymosi és marosmenti rácok gabnája volt, s a Tisza felé fekvő nagy magyar városok: ú. m. a kuruczoknak hódoló Szentés, Hód-Mező-Vásárhely, Makó, Mindszent stb. gabnatermelése még ezen fölül értendő.

Károlynak föntebbi keserű, s a kedves tiszántúli föld helyi érdekeit az egész ország összérdekeivel szemben talán egy — kissé túl a rendén dédelgető előterjesztései épen nem bírhatták reá a fejedelmet, hogy a tiszántúli tábort esetleg a Dunához vagy a Vághoz rendelő szándékától elálljon, miután ő legfőként a közhaza javát s nem egyes vidékek őrizését tartotta szem előtt. Már június 15-kén válaszolt tábornokának levelére, és pedig nem minden él nélkül:

„Mivel a következő hadjáráthoz úgy kívánunk fogni, hogy az, eddigvaló hadakozásunknak mintegy végső bétetőzése légyen: Kglmed híjjános tudósításokúl ítéletet ne tegyen; hanem elhitesse magával, hogy valamint nem akarjuk, hogy azon a földön lévő helységek elpusztuljanak: úgy bizony az sem engedhető meg, hogy azoknak (Debreczen és a hajdúvárosok stb.) képzelt veszedelméért egész nemzetünk ügye kárt valljon. A mikor azért parancsolatunkat onnan való eljövetele iránt veszi: annak végbenvitelét némelyeknek bevett szokása szerint ne vitassa; ha Kglmed különben cselekszik, — ez is sok más dolgokkal együtt Kglmedre fog visszaesni.“ S jún. 17-kén, midőn megtudta, hogy szándéklatát Károlyi elég vigyázatlan volt a debreczeniek előtt el nem titkolni, még keményebben ír reá:

„Nagy sopánkodással küldének hozzánk a debrecze-

niek, panaszkodván, hogy arrúl az földről távozni lehetik Kglmednek. Az ilyenek énelőttem, bizony semmit sem használnak, s ha Kglmed azt gondolja, hogy hadi intézkedéseimet változtathatja, — igen megcsalja magát. S nem illendő, se nem hasznos, hogy rendeleteim a debreczeniek előtt kitrombitáltassanak. Én (Egerből) Hatvan felé holnap indulok; Kglmed Szólnoknál általköltözvén, — könnyű egyesülnünk.*

Midőn Rákóczi ily határozottan utasítá tábornokát, azt mindazáltal nem ellenzé, hogy Károlyi a már rövidnap elkészülendő tűzaknának — melytől Gyula vára megvételeét egyedül remélé — felrobbantását be ne várja. Ehhez képest a kuruc tábor még június 24-kéig Gyula városában s külső-varában feküdt, és az ostrom a belvár ellen egyre folyt. A hajdúság a visánczokból folyvást lövöldözött a várvédőkre, az aknát tovább furták, s olykor-olykor az ágyuk is megdördültek.

Károlyi pedig, midőn a fejedelemnek föntebbi szemrehányó sorait vevé: jún. 18-iki válaszában szörnyen menetegeti magát Rákóczi előtt jún. 11-iki panaszos fölterjesztéseért, s újra meg újra hangsúlyozza hódoló engedelmességét a fejedelem parancsai iránt, kijelentvén, hogy mihelyt fölmenetele kívántatik: azonnal abban hagyja Gyula vívását és által kel a Tiszán. Egyébiránt az ostrom további folyamát így válaszolja:

„Kegyelmes Uram, én nem tudom, az mozsár-e, az mester-e rossz? Elég az, hogy az bomba rosszúl esett, — noha keménységgel is, ajándékkal is próbáltam. Már attúl elférünk, mert bombánk nincsen. Az mozsár vagy 1400 lépésre az (belső) vártúl, ha tovább nincs; egyszer vitettem volt körülbelöl 700 lépésre, — akkor is rossz volt. Az mínát pedig már három ízben megjártam: most vágatom az puskapor fészkrét.

* Mindkét levél eredetije Budapesten, a gr. Károlyi-család levéltárában.

Hogy Ngodat assecuráljam, túllem nem lehet, mert hozzá nem értek, — de az mesterrel együtt ketten talám fogunk tenni egyett. Harmadnap alatt elkészül, hacsak az belsőktől meg nem gátoltatik.“*

Károlyi tehát a várbeliek ellenaknáitól tartott; a mi azonban szerencsére nem következett be. A levél további részében említi, hogy mivel már Kaszás Pál és Nyúzó Mihály ezredei is beérkeztek a gyulai táborra: tehát 3000 lovast Arad alá küld, ha valamikép kicsalhatnák a várbeli németet és rácot, kik között most jár kémje. Ha pedig Aradnál semmire sem mehetnének: legalább a Maros-melléki sáncokat pusztítsák el.**

Másnap, jún. 19-kén Károlyi fenyegető hírt vőn; t. i. hogy Szegednél a bácskasági rácok erősen gyülekeznek, s céljuk a szegedi németekkel és Maros-melléki, aradi, jenei rácokkal egyesülten Gyula várát az ostrom alól fölmenteni. A tábornok ezen a szólnoki kapitány Bertóthy István levele által is megerősített hír vételekor tüstént lóhalálában üzent Arad felé indított lovassága után: kanyarodjanak. „Makó és Szeged felé, s az onnan felől költöző ellenségnek egyesülését az aradiakkal, jeneiekkel minden áron akadályozzák meg. Egyébiránt a Szegeden összevont császári haderő mennyisége és minőségéről még ezen napon biztos tudósítást várt Hód-Mező-Vásárhelytt, Makón és Csanádon lévő megbizott embereitől.***

* Eredeti s. k. írt levél Vörösvárott, a Rákóczi-levéltárban.

** „Azalatt (míg t. i. az akna elkészül) mivel már Kaszás és Nyúzó is itten vannak, vagy háromezeret Arad alá bocsátok, hahogy lesre kicsalhatnók; holott nem: az Maros mellett levő sáncoknak felégetésében és elpusztításában leszek munkás, kik között most vagyon emberem. Más emberem oda vagyon Tömösvárra, az aradi generálisnak (a törököktől való) kitanulására.“ U. o.

*** Károlyi S. levele „Gyulai táboron 19. Junij hora 4. post meridiem, 1705.“ Rákóczihoz: „Noha Szegednél összevgyült rácokrúl írtam már Ngodnak: mindazáltal ezen órában veszem szólnoki kapitány uram levelét

A tudósítás csak 20-ikán jött meg; mely nap estvéjén értesíti a fejedelmet Károlyi, hogy a Szegednél a Tiszán általjött rácz nem nagy erő, és német csak egynehány commandírozó tiszt vagyon velök. Azért én „még az elmúlt éjjel expediáltam kinnlevő portásom után, hogy menjen eleibe, s úgy hiszem, keresztül az pusztán el is ment: mert ma estvére be kellett volna jönniök, ha ez nem következett volna; holnap elválik, mert ha arra fordúltak: az harcok megleszen; holott arra nem mentek, itt lesznek, s én azonnal Ngod kegyelmes parancsolatjához tartom magamat, s megyek, de addig lehetetlen mennem: ők sem tudják, hová legyenek ha hirtelenül indulok. Megvallom, Kegyelmes Uram, sem diffcultást nem csinálok, sem nem vitatom az dolgot: de hitem szerint informálok Ngodat. Én ezt (Gyula ostromát) félben hagyom s Szólnok felé megindulok: vagy késő, vagy sem, — de az merre az csinált hidakra kell menni: tészen Szólnok ide 13. mérföldet, négy napnál többet foglal magában az ott voló általköltözés“, stb. Végre a szegedi ráczról mégegyszer említi: „Ezen szegedi állapot nem látszik derekasnak, kinek még eddigvalónál is bizonyosabb relatióját várom az éjjel vagy holnap; s azután Ngod kegyelmes parancsolatjának engedelmeskedvén, mindjárt mihelyt portásom érkezik,

ki bizonyosabban írja, hogy nemcsak ráczság, hanem németiség is feles költözik által hidat kötvén az Tiszán. Én ugyan kinn levő portásim után sietve küldöttem, hogy annak eleibe forduljanak; — talán még utóleri emberem őket — s az aradi ráczczal való conjunctiójokat impediálják. Holott pedig ma vagy holnap azon szegedi ráczság némettel be talál érkezni Aradra s conjungálja magát, várom kegyelmes parancsolatját Ngodnak: mitevé legyenek? Mert ide is reánk jöhet, s megvásárolhatunk; de ha veszítjük, (kit isten ne adjon!) periditáltatik ezen egész föld. Ha penig reánk nem jön: Jenő felé Váradra is elmehet az pusztaságon is. Mindazáltal, reménlem, vagy Makórúl vagy Vásárhelyrúl még ma számárúl és minémüségérúl is azon segítségnek informáltatni fogok, útjában lévén azon helységek, hacsak török földén nem megyen fel. Ottan is penig Csanádon emberem vagyon.“ (Eredeti, a kir. kamarai levéltárban.)

hűtömre: indulok s megyek az egész hadakkal, munitióval, mert nincs hol hagynom, másként azt is elhagynám. Az hidakat utánam mindenütt felszedetem s ha szekér lesz, magammal viszem, ha nem lesz: megégetem.“*

Mint e levél világosan mutatja: Károlyi a fejedelemtől június 20-kán a Szólnok felé elindulást és a fősereghez leendő csatlakozást rendelő parancsot kapott; azonban Arad s Szeged alá küldött lovasságának visszaérkezését be kelle várnia, a mi pedig még néhány napig haladt. Ezen időt a tábornok az immár kész tűzaknának robantó anyaggal való megtöltetésére használá fel, hogy annak fölvetetésével a makacsul ellentálló Gyula vára ellen még egy, utolsó kísérletet tegyen, mielőtt hadaival e tájról távoznék.

Míg az akna ezen fölszerelése tartana: június 21-kén az Arad felé száguldott lovas-csapat két, Aradon lakó embert — név szerint Varga Gyurkát és Farkas Györgyöt — küldött; kik is a gyulai táboron tüstént kihallgattatván, ezen kérdésekre: „Várnak-e az aradi rácok segítséget? és honnan?“ Varga ezt vallá: „Úgy hallotta, várának segítséget Péter-Várad tájárúl.“ „Mennyi számút? s most valahová igyekezik-e a rác?“ Erre Varga mitsem tudott felelni, hanem Farkas így vallott: „Négy regiment németet és rácokat mondották hogy 15 vagy 16 ezerig valót várnak. S úgy hallottam, ha e segítség elérkezik Gyula alá jönnének, Gyulát segíteni.“**

Lehet, hogy Löffelholtz tbk illetén nagyított segítség-hírek terjesztésével tartogatta az aradi rácokban a lelket, azonban mind ez képtelen túlzás volt. Mert mint néhány nap múlva kiderült, és Bakó István kapitány, a

* Károlyi Sándor, „Gyulai táboron, 20. Junij 1705. tíz órakor este“ datum alatt, Rákóczihoz. (Eredeti levél, a kir. kamarai levéltárban.)

** A nevezett foglyokkal „Anno 1705 die 21. Junij in castris ad Gyula positis“ fölvelt jegyzőkönyv. (Egykorú más. gyűjteményekben.)

Szeged felé küldött huszárcsapat parancsnoka, június 23-kán Hód-Mező-Vásárhelyről jelentette Károlynak: a Szegednél átköltözött rác had mindössze is nyolczszáz főből állott, és a mint meghallá az Arad alá nyomúlt tetemes kuruc lovasság hírét, — féltében tüstént visszatakarodék, által a Tiszán.*

Ugyane napon a melyen Bakó levelét írta: a gyulai vár bástyái alá ásott tűzakna megtöltése befejeztetett; a gyújtó kanócot a tűzmester elhelyezé, s az akna száját erősen betömte. Minden készen volt; s estére kelve, — az egy Bakó csapatát kivévén, a ki után a Mező-Túrnál leendő csatlakozást elrendelő utasítás küldeték, — a kiküldözött lovasság is beérkezett volt a táborra.

Károlyi tehát most hozzá látott az utolsó próbához, s egyszersmind megtevé az előkészületeket a másnapi indulásra a fejedelem parancsához képest, akár sikerüljön a robbantás, akár nem. Az akna föllobbantását másnap, június 24-ike hajnal hasadtára tűzte ki; s ezért a megelőző éjjelen rohamra előkészített gyalogságát szép csöndesen behelyezé a viárokba s a belvárhoz közel eső romladékházakba, oly rendelettel, hogy mihelyt az akna felrobbant s a várfalakat szétrombolja: az ekként támadandó résen rohanjanak be. A roham megkezdésére a szokásos három trombitaszó szolgálend jelül.

A hajnalt Károlyi maga is készen várta főtisztjeivel, a külső-vár (ma is fennálló) erős kaputornyáról szemlélendő az ostromot, ha ugyan a robbantás sikerül. Nem sikerült; talán a löpor volt aránylag kevés, vagyis a vár vastag falai túlerősek? — elég az hozzá, hogy ellent

* „Azonban, már útamban vettem Bakó István portásomnak Vásárhelyről levelét, hogy az mely rác általjött volt is az Tiszán: meghallván Arad alatt levő portásomnak hírét, visszament, circiter 800 volt. Eleiben expedieált had mostan is oda vagyon az Maros mellékén, kit Túrnál várok magamhoz.“ Irja Károlyi Sándor, békési táboron 24. Junij 1705 költ levelében Rákóczinak. (Eredeti, gyűjteményemben.)

állottak a rettentő rázkodásnak, és bár tetemes rombolást szenvedtek, nem dőltek össze.

Midőn az első virradatkor felrobbantá a mester az aknát: pokoli dőrej hangzott a föld alól, s iszonyú robaj és rázkódás közepette megingott az egész gyulai vár. A felkavargó sűrű füstoszlop és porfelhők enyésztevel látni lehetett a pusztítás nyomait. Az akna az egyik vártorony bástyáját egészen fölvetette, s széthányta ugyan: de azon belől még egy kőfal volt: az is nagyon, egész alapjáig széjjelhasadt három felé is, — azonban mégsem omlott le. Így rés nem nyilván, a tervezett roham végre nem hajtathatott.

Károlyi ezután ágyúit a sáncokból kivonatta, katonaságát a városból kirendelé, és a vár körül mindent a mi éghető vala, nemkülönben a külvár s mind a három városrész épületeit porrá tétette; végre a Körös egyes ágain s a várárkokon levő hidak oszlopait egész a víz színéig levagdaltatá, — egy szóval mindent leromboltatott. Ezzel megszünteté a négy hétig tartott várvívást; s a rettenetesen elpusztított helyet odahagyván, megindult, és még ugyanaz nap átköltöztette táborát a Fekete-Körösön Békésnél, honnét a fejedelmet tudósítja, hogy nyomúl Mező-Túr és Szólnok felé.*

Hogy Károlyinak a Tiszán átköltözése után is a Körös túli népes magyar helységeket a körös-marosközi

* „Én Ngod kegyelmes parancsolatját alázatossággal vévén Gyulát elhagyván, mai napon megindultam. Az mína egyik torony bástyáját felvetette; de belől azon kőfal lévén — kit három felé is nagyon, egész fundamentomáig hasított, hanem ki nem vetett, — ostromnak nem küldhettem. Azért valami körülötte volt, porrá töttem, mindenfelé való híd-jainak még az lábait is vizig vagdaltattam, s úgy hagytam. — Actu költözöm által a Fekete-Körösön, Isten holnapot adván érnem, az Bünkösdön és Sebes-Körösön általkelek s az hidakat előbbi írásom szerint lebocsátottam az vizen Túr felé, magam penig az munitió (ágyúk, tűzéség) által költöztetése után az lovas, könnyű haddal előre megyek.“ (Károlyi Sándor, „Békési táboron, 24. Junij 1705.“ kelet alatt Rákóczihoz szóló levelében. Eredeti, sajátkezűleg írva, gyűjteményemben.)

rácoktól baj ne érhesse s oltalmukra elégséges haderő maradjon: a fejedelem tábornokának aggodalmas fölterjesztései következtében még június közepén rendeletet küldött Erdélyben parancsnokló főtábornokára gr. Forgách Simonra: a Halmágy táján állomásozó b. Andrassy István ezredet küldje ki alkalmas hadosztálylyal Belényes vidékére, a ki is ott oly helyen táborozzék, hogy mind Jenő, Arad, Szeged felé vigyáztathasson, mind pedig a váradi ostromzárlatot fedezhesse.*

Károlyi, június 24-iki leveléhez képest másnap csakugyan általkelt táborával a Sebes-Körösön is, mert 25-kén Körös-Ladánynál leljük őt, hol a fejedelem rendeletét vette, hogy az ágyúkat és bombavető mozsarakat, melyekkel Gyula falait törette, Szólnok várába szállíttassa; maga pedig ugyanott a Tiszán átköltözvén, siessen lovasságával Kecskemét felé az egyesülésre.** A tábornok tehát a vezényletet Tiszántúl b. Palocsay György dandárnokra, a váradi ostromzárlat parancsnokára bizta, ki nek „Datum in Keres-Ladány die 25. Junij 1705.“ kelt tüzetes utasítást adott.*** Lelkére köttetik ebben Palocsaynak a Gyula, Jenő, Arad felé való vigyázás, — addig is, míg Andrassy Belényeshez elérkezhetnék; s a

* Kglmed kívánná tudni dispositionkat — válaszolá Rákóczi június 26-kán Ócsától, Károlynak jun. 19-iki levelére — az iránt, hogy a szegeci rácság és német miként az aradi ellenséggel ne conjungálhatná magát. Nem kétljük peng, Kglmed eddigvaló dispositionkat megérhette, hogy iratunk gr. Forgách Simon generális úrnak: adjon T. N. Andrassy István colonellusunknak yrdért, hogy keze alatt lévő hadakkal igyekezzen Belényes táján oly helyen subsistálni, hogy mind egy, mind más részre vigyázván, akármely felől occuráló ellenségnek ellentállhasson, a mint a szükség hozza. El is hitük, hogy ezen dispositionk effectusba megyen.“ (Válaszfoglalmazat Károlyi idézett levelének hátlapján. Kamarai levéltár.) Károlyi csakugyan már jóval előbbi leveleiben emlegeti, hogy várja Andrassy kijövetelét.

** Károlyi-levéltár, Budapest V. ö. Szalay László, VI. köt. 248. l.

*** Eredeti, a Rákóczi-levéltárban Vörösvártt.

mellett, hogy Károlyi e célból a mezőtúri sáncot is mind jobban megerősítette* és benne a német zászlóaljat s más tetemes őrseget hagyott: egyszersmind utasítá Palocsait, hogy a komádi lovasoknak „szüntelen az magosi puszta toronynál strázsájok legyen, s Kglmetdet értessek hirrel.“** Éber örködésre intő rendelet ment a sarkadi kapitányra is.

Károlyi ezen óvintézkedések megtétele után általkelt Szólnoknál a Tiszán, és július 3-kán csatlakozott Gyömrőnél a fejedelemhez.

B. Löffelholtz aradi cs. tábornok pedig a mint megtudá, hogy az immár veszve hitt Gyula vára, — noha félig rommá tétetve — váratlanul megszabadult a fenyegető szorongattatástól: tüstént futárt indított a török földén s Szlavonián keresztül az örömhírrrel Bécs felé, hol ezen jelentés a július 11—14-iki hírek közt említetik a félhivatalos „Wienerisches Diarium“ 203. számában. A tudósítás csupán ennyiből áll: „Von Arrath kame die Nachricht, dass der Karoly, nachdem er den Orth Gyula über 4 Wochen lang belagert, und mit Feuer sehr beängstiget,*** — endlich von dem darinn commandierenden Heysterischen Lieutenant (?) Richter gezwungen worden (!!) mit Hinterlassung vieler Todten und Verwundeten (tudjuk, hogy Károlyinak alig

* Károlyi 1705. júl. 15. Nagy-Körösről Rákóczinak: „Túron lévő németet aligha az váradi bloquádban nem applicálom.“ És ugyanaz, júl. 18. Kecskemétről: „Az túri sánczot alkalmasint muniáltatom.“ Szintén ő júl. 20-kán Szólnokról: „Gyuláról is actu hozának portásim Túrról két németet, azok vallják, hogy némettel (segítségül) nem biztatták őket, hanem 5000 ráczczal.“ Ebből látszik, hogy a mező-túri sáncbeli kurucok portyáztak ezentúl is Gyula alá. (Mindhárom levél eredetije a kir. kamarai levéltárban.

** Körös-Ladánytól jún. 25. kelt utasításában.

*** Tehát azt a német hivatalos jelentés is beismeri, hogy Gyula vára már „nagyon fenyegetve, veszélyeztetve“ volt.

nehány halottja és sebesültje volt!) die Belagerung aufzuheben, und darvon hinweg zu ziehen.“

Láttuk, hogy Károlyi nem Richter, sem Löffelholtz elül vonúlt el a vár alól, — hanem Rákóczi parancsára nagyobb jelentőségű hadműveletekre hivatva, hagyá ott Gyulát. Más részről azonban az is bizonyos, hogy Richter és vitéz katonái ugyancsak állhatatosan, kitartóan viselték magokat; a miért is megszerezték a Heisterezednek azt a dicsőséget, hogy a cs. kir. hadsereg történetében az 1705-ik évnél ezen gyalog-ezredről följegyeztetett: „In der Belagerung von Gyula sich besonders tapfer gehalten.“*

Löffelholtz tábornok gyorsan hozzá akart látni a Károlyi által porrá tett város, és a szintén tetemesen megrongált vár erődítéseinek helyreállításához. Mely célból, egyéb intézkedései között, már junius 27-ikén nyiltparancsot küldött Aradról a mezőtúriakra, kiket, mint láttuk, a szent-andrási és gyulai veszedelemért leginkább okozott, vagy okozni akart, — hogy büntetésül nyakas kurucságukért nyolc nap alatt szolgáltatassanak Gyulára a vár megépítéséhez 6 ácsot, 24 fejszés embert, 12 négy ökrös, két béreses szekeret, 300 frt készpénzt, és az őrség számára 150 köböl lisztet, 150 köböl búzát, 20 akó bort s 20 db vágó-marhát. Azonkívül hódoljanak be.**

Azonban a keménynyakú túriak távol voltak akár e sarczadástól, akár behódolástól; rá sem hederítettek Löffelholtz levelére, hanem átadták azt Károlyi Sándornak. És így Gyula fölfrissítésének s helyreállításának a rácok földéről kelle kitelni. Csakhogy ez a fölépítés a

* Tehát azt a német hivatalos jelentés is beismeri, hogy Gyula vára már „nagyon fenyegetve, veszélyeztetve“ volt.

** Eredeti a kir. kamarai levéltárban, Károlyitól Rákóczihoz beküldve.

háborús időkben igen nehezen ment; úgy hogy az 1705-iki ostrom alkalmával egészen porrá, hamuvá lett város csak hosszú évek múlva, a szathmári békekötés után támadt fel lassanként halottaiból, a romok közé települt derék, új lakosság szorgalma által. És a hamvaiból phoenixként felújult Gyula nem volt többé „rácz fészek,” hanem a magyar nemzettel híven együtt érző új lakók virágzó telepe.

Thaly Kálmán.

Báró Wenckheim László emléke.

— Olvastatott Gyulán, 1880. marc. 23-kán. —

Szólj, gondolj, tégy jót s minden szó, gondolat és tett — Tiszta tükörként fog visszamosolygani rád.

Vörösmarty.

„Fejlődésünk munkásai közül egy pályanyitót és ösvénytörőt keresünk ki — hogy az élő nemzedék elébe nagy példát állithassunk, mert tudjuk, hogy csak az ilyenek nyomaiból szoktak méltó követők sarjadzani.“

Gr. Dessewffy Emil.

Tisztelt Gyülekezet!

Midőn a megtisztelő felhívásnak, mely engemet ezen ünnepélyes alkalomból az őszinte hála és tisztelet kifejezésének diszes tisztével felruházott, oly készséggel engedek, arra engemet az ünnepelt nagy és nemes lélek szellemi fönsége és áldást hozott munkássága iránt mélyen érzett elismerésem s iránta szívemben rég táplált benső hódolat buzdítottak.

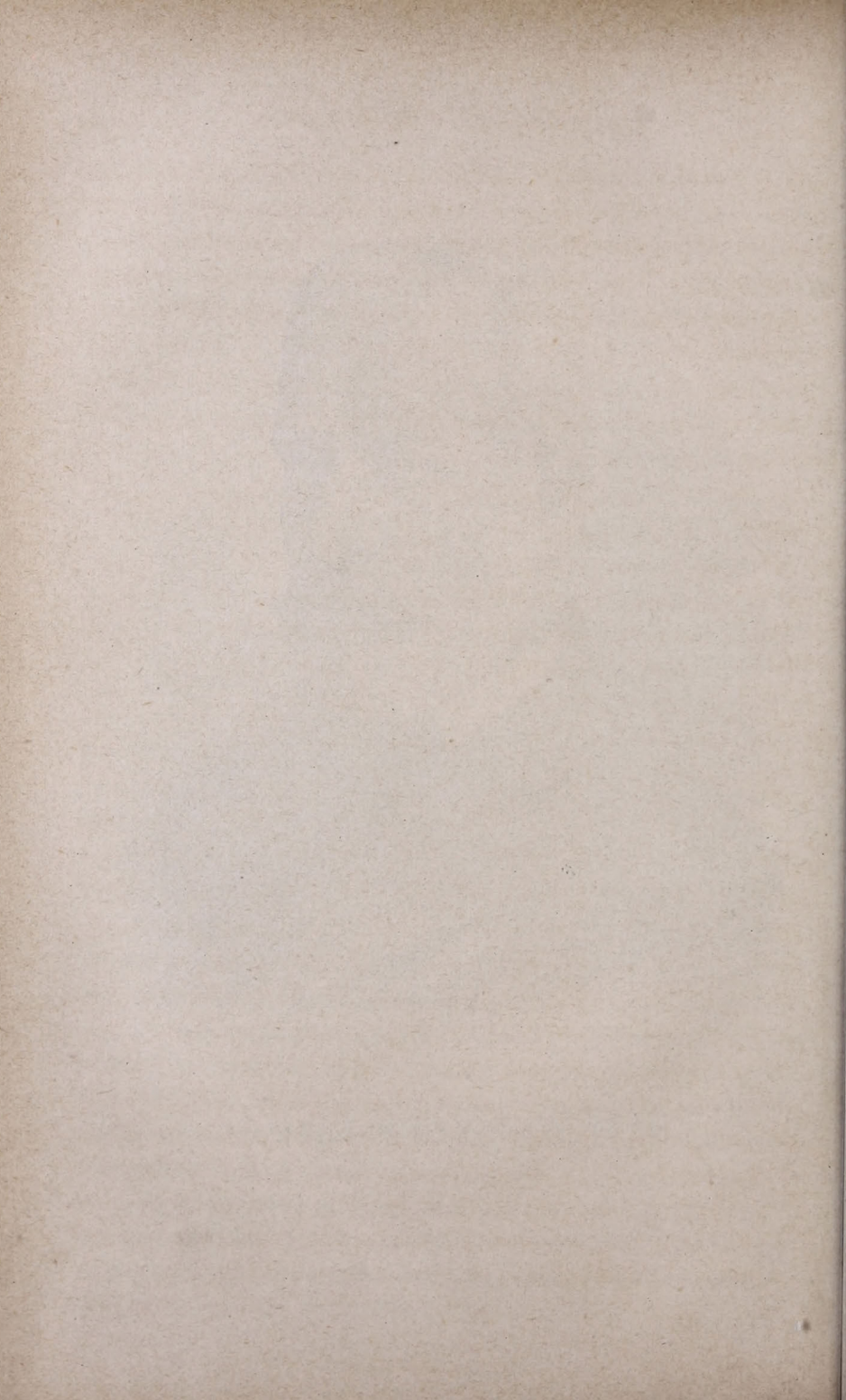
Tudtam én azt, hogy a legékesebb beszéd sem emelkedhetik fel az ünnepelt férfiú érdemeinek magaslatáig, sem az iránta közösen táplált kegyelet színvonaláig.

De azt is tudtam: hogy beszédem egyszerűségét, az ő ritka erényeinek nagyszerűsége — szónoki tehetségem szegénységét, az ő tevékeny életének sokoldalu munkássága s kivívott eredményei fogják támogatni s a feladat nehézségét könnyíteni.

Másként arról is megvalék győződve, hogy ily alkalommal, minden egyéb tekintetek mellőzésével, a fősulyt csupán a megdicsőült érdemeinek hálás elismerésére s életpályájának hű jellemzésére kell fordítani.

BÁRÓ WENCKHEIM LÁSZLÓ.

Báró Wenckheim László halála, — mely ötét Gasteinban, hova egészsége helyreállítása végett távozott, 1879. augusztus 31-én lepte meg, — mindnyájunk keblét, kik őt ismertük, szerettük, mély fájdalommal töltö el, mert mindnyájan éreztük, mit vesztett benne az emberiség, haza, egyház és megyénk.

Most a gyász után, mely ránk borult, nem maradt más vigasztalásunk, mint annak meggondolása, mit nyertünk élete által.

A test porló maradványait Körös-Ladányban földbe tettük, de nemes szellemét a legdrágább kincsként megőrizzük, megörökítjük s az utókornak, követés végett, átadjuk azzal: hogy emlékének oltárt emelünk e teremben, hol arczképét tisztelettel felfüggesztjük, s ünnepélyesen leleplezni s az örök kegyeletnek átadni óhajtjuk.

Ezt azonban megelőzőleg, engedje meg nekem a t. gyülekezet, hogy a nemes férfiú emlékének én is néhány szót szenteljek.

Kegyeletünk alanya b. Wenckheim László 1814. július 22-én Pesten született. Édes atyja, b. Wenckheim József aradi főispán, édes anyja Orczy Teréz báróné volt.

A tehetségeivel korán kitűnt ifjú a haza fővárosának nyilvános tanodáiban végezte tanulmányait, már igen fiatal korában kiemelkedve kortársai közül szivnemesége és szelleme által.

Tanulmányai befejeztével, Budán a m. k. helytartótanácsnál volt alkalmazásban — majd Béla bátyjával Békés megyében a közügyek terére lépett, hol kedves, mivelte egyénisége, ötét a megye és a környék kedvencévé tette.

Később beutazta Európa legtöbb országait, Angol,-Francia,- Németországot és Schweicot, mindenütt nagy gonddal tanulmányozva a nemzetek jólétének alapforrásait.

Angliában Béla testvérével, mint kitűnő lovas, a magyar névnek dicsőséget szerzett.

Hazatérve, szerzett tapasztalatainak segélyével, a lótenyésztést annyira emelte, hogy a k.-ladányi ménesből választott saját nevelésű, a Netherby ivadékból származott lovakon 1835. évben Pestről Körösladányba 120 angol mértföldet 7 lovon 7 $\frac{1}{2}$ óra alatt futott meg; 1843-ban Gyuláról Arad felé Zsombolyára 70 angol mértföldet 6 óra alatt 4 lovon; onnét vissza K.-Ladányig 100 angol mértföldet 7 óra alatt 5 lovon lovagolt.

Pestről K.-Ladányba két nap alatt egy lovon többször könnyen tette meg az utat, mielőtt a vasut létrejött.

A mi nem csak arról tanuskodik, hogy ő maga kitűnő lovas volt, hanem arról is, hogy közgazdaságunk egyik jelentékeny ágát, a lótenyésztést, már akkor előszeretettel és ritka szakértelemmel kezelte.

1846. január 27-én nőül vette gr. Szapáry Ferencz és Almásy Rozália leányát: gr. Szapáry Francziskát.

E házasságból 4 gyermeke született: János, József, Mária, most özv. gr. Lamberg Fülöpné és Anna, ki 1863. augusztus 25-én 7 éves korában meghalt.

B. Wenckheim László a családi életnek példányképeül méltán szolgálhat.

Az ő családi életében, a mély vallásosság, kedélynemeség, miveltezés és szeretetet lehelő gyöngédség, mint alapvonások tüntek fel.

Ő előzékeny, hű férj — szerető atya — legjobb testvér és vendégszerető szíves házigazda volt.

Ki K.-Ladányban, az ő családi körében, csak egyszer is megjelent, annak szíve örömmel telt el, látva, hogy a három testvér: Béla, László, Viktor, mily meleg testvéri viszonyban élnek, kik között László vitte a gazda tisztét.

Az ő együttlakásuk, a valódi patriarchalis életnek hű kinyomata volt.

A három család tagjai egy fedél alatt, egy közös asztalnál, osztva örömben, fájdalomban, a szeretet s boldog egyetértés által egybefűződve, együtt éltek s boldogságuk tetőpontra hágott, midőn a családi koszorút édes anyjok, s két nőtestvérök: Mária, özv. báró Kray Jánosné és Paulina, özv. gróf Desewffy Emilné jelenléte egészíték ki.

Mi természetesebb tehát, mint hogy az ily nemes jellemű s nagymiveltségű férfiú meglévén győződve arról, mit a halhatatlan költő: Berzsenyi oly találóan és gyönyörűen kifejezett: hogy „Minden ország talpköve a tiszta erkölcs” — mindig első helyet foglalt azok között, kik a vallásosság s az ezen nyugvó tiszta erkölcsnek védelmezői s terjesztői gyanánt léptek fel.

Ki ne ismerné az ő fenkölt, határozott irányú beszédeit, melyeket ő a Sz.-István-társulat gyűlésein a vallás és tiszta erkölcs érdekében tartott?

Mint szeplőtlen jellemű s mélyen vallásos érzelmű katolikus, megválasztatván az autonomicus gyűlésre képviselővé, tántoríthatatlan szilárdsággal azon volt, hogy ezen nagyhorderejű kérdés is a vallás, egyház és köz-erkölcsiség érdekében, oldassék meg.

Határozottan hithű és hazafias jelleme Ő Felsége, urunk királyunknak figyelmét sem kerülhetvén ki, őt a katolikus alapítványi, tanulmányi és egyházi javak kezelése körüli javaslatnak kidolgozására kiküldött országos bizottság tagjává nevezte ki.

E minőségben, mint előadó, a rá hárult, valóban terhes feladatot dicséretes buzgósággal oldotta meg.

Magasztalva ismert hithűségének tulajdonítandó az is, hogy Deák Ferencz utolsó, a polgári házasságra vonatkozó, országgyűlési beszédét a hirlapokban keményen megtámadta, kimutatván: hogy a polgári házasság be-

hozatala, a közerkölcsiségre romlást hoz — és hogy a család- s társadalomra egyiránt káros következményű.

B. Wenckheim László, ki külföldi utazásai alkalmával, a nemzetek jólétének alapforrásait tanulmányozta s a gazdaság egyik jelentékeny ágában, a lótenyésztésben már elvitázhatlan sikert is mutathatott fel, ellenállhatatlan erővel vonzatott a mezőgazdaság terére, hol kétségtelenül legalaposabb szakismeretekkel is rendelkezett.

Szenvedélyes gazda- és kertészként ismertük.

Gazdaságát mintaszerűen kezelte. Birtokait befásította. Finom birka-, szarvasmarha- és sertés-nyájakat — e mellett kitűnő ménest, létesített. Próbát tett, alagcsövezés által, a vad vizek levezetésére. Kísérletet tett M.-Berényben a selyemtenyésztés nagyban fejlesztésére. Terjedelmes epres- és gyümölcsös-kerteket alapított.

A hasznos mellett azonban nem feledkezett meg a szépről sem. K.-Ladányi kastélya mellett oly gyönyörű, a fejedelmi parkoknak is diszére váló, virágos kertje volt, mely mindenkit meglepett, mert ritka szép virágos ágyai folyton üde virágzásban állottak, miután a régibb virágok naponta ifjabb s virulóbb példányokkal váltattak fel.

Üvegházában kameliák, azaleák, rododendronok, pálmáknak legritkább és legnemesebb példányai virultak: kertjében a diszbokrok és fák legválogatottabb fajai diszlettek, melyeket ő mind névszerint ismert s kiváló gond-
dal ápolt.

E mellett minden, a közgazdaság emelésére célzó vállalatnak előharcosa, pártfogója s tevékeny előmozdítója volt.

A már 1848. év előtt létező megyei állandó vizibizottságnak ő volt fáradhatlan elnöke.

Ugyszintén ez időszakban a megyei epreskerttel kapcsolatos selyemtenyésztési választmánynak elnöke tisztét is, ő viselte.

Az 1848-dik év tavaszán, ő volt az örömhírnök, ki a végképen megszűnt úrbéri viszonyok törvényes vívmányát lelkesülten hirdette B.-Gyulán, a megyeháznál a nép ezreinek, ebben is a nemzet gazdaságának felvirágzására szolgáló egyik legbathatósabb intézvényét üdvözölte.

Az 1849-ki gyászos időszak alatt magányba vonult s egyedül a gazdaságnak és kertészetnek élt.

Az 1850. és 60-as évektől kezdve, a hosszúfoki és ivánfenéki árvizmentesítő-társulatoknak elnöke, ugyszintén a körös-berettyó szabályozási társulatok központi bizottságának elnöke, s egyuttal az állami vízszabályozások kormánybiztosa is volt.

A vizek szabályozásánál kifejtett fáradhatlan tevékenysége által, halhatatlan emléket emelt magának, mert, mint a mérnöki munkálatok igazolják, a vizek lecsapolása s csatornázások által mintegy 840 ezer holdat tevő területet tett buzatermő földdé, hol azelőtt csak káka és nád termett.

Jól ismerte ő a társulásnak a nemzetgazdaság emelésére jótékonyan ható nagy horderejét, s azért egy gazdasági egyesület alapításán elvtársaival teljes erejével, befolyásának minden felhasználható eszközeivel s szellemi tehetségének bámulatos tevékenységével, működött közre.

Ott látjuk őt, 1860. ápril 12-kén, a szarvasi gyűlésen, mely feladatául tűzte „egy békésmegyei gazdasági egyesületnek felállítását“ (székhelylyel B.-Csabán) tevékeny részt venni — hol az ideiglenes elnök: Trefort Ágoston, b. Wenckheim László, b. Eötvös József, b. Wenckheim Béla és Bodoki Károly bizattak meg az alapszabályok kidolgozásával.

1860. május 14. ismét találkozunk vele B.-Csabán a választmányi gyűlésen — hol a már elkészült alapszabályok, némi módosításokkal, kiegészítettek.

Az 1861. január 22-én Gyulán tartott alakuló gyű-

lésen a buzgó gazdát s az egylet tevékeny, fáradhatlan bajnokát megint ott találjuk, hol, miután a megerősített alapszabályok bemutatattak s az ideiglenes elnök: Trefort Ágoston helyett elnökül a megye szeretett főispánja: b. Wenckheim Béla egyhangúlag megválasztatott, a gyűlés kedves s mulaszthatatlan kötelességének ismerte, hogy Trefort Ágoston ideiglenes elnöknek s b. Wenckheim László, b. Eötvös József és b. Wenckheim Bélának, az egylet felállítása s megalapítása körül tett buzgó fáradozásaik s érdemeik elismeréseül, jegyzőkönyvileg köszönetet szavazzon.

B. Wenckheim Béla pedig, kit László testvére már elnöksége idejében és mint a gazdaságban szakavatottabb, az egyleti ügyeknek fejlesztésében buzgón támogatott, 1869. évben elnöki székéről leköszönvén, őt 1869. évben b. Wenckheim László váltotta fel s azt egész 1875. évig viselvén, szaktudománya, gazdag tapasztalatainak s páratlan tevékenységének mérlegbe vetésével fáradozott a gazdasági egylet fejlesztésén s felvirágozásán.

A közönség érdeklődésének s részvételének megnyerése végett, a kiállításoknál gazdag jutalmakat tűzött ki — lelkes buzditásul ő maga is a kiállítók közé sorakozott, gazdaságából legszebb tenyészkosokat, kitűnő lovakat, gyümölcsöt, selymet állított ki, óhajtván, hogy a hasznosat, szépet, nemeset a nagy közönség felismerje, megszeresse, s megszeretvén, saját javára tenyészszé, tudta mit Petőfi mond, hogy:

Dus gazdag bánya a tapasztalás
Melyből sok ember kincset ás.

Ámbár tevékenysége a felsoroltak által is sok oldalról vétetett igénybe, a közönség osztatlan bizalma reá még folyton több és több terheket ruházott.

A 70-es években a miskolcz-csabai létesítendő vasútra vonatkozó előmunkálatok eszközlésére alakult vi-

déki consortium elnökévé — a kataszteri járási bizottság és a magyar földhitelintézet békés-csanád-megyei vidéki bizottságának elnökévé szintén ő választatott. A békésmegyei régész- és közművelődés-, valamint a méhészegyleteknek egyik lelkes pártolója volt.

Ezrek és ezrek ekként benne öszpontosult várakozásának, fáradhatatlan buzgalmával, nemcsak dicséretesen megfelelt, hanem bámulandó tevékenysége még a legvérmesebb reményeket is messze tulszárnyalta, mert tevékenységi tért még önmaga is keresett magának.

Igy történt, hogy a számtalan szomorú példából arról győződve meg, miszerint mezei gazdaságunk és iparunk olcsó hitel nélkül nem fejlődhetik, sőt a gazdaközönség az uzsorásoktól nagy kamatra kölcsönvett tőke mellett okvetlen elpusztul, hogy ezen napról-napra mindinkább súlyosbodó bajnak elejét vegye, egy létesítendő békésmegyei takarékpénztár eszméje, — mely hivatva lenne, olcsó kamat mellett, kielégíteni a gazda-közönség és iparos-osztálynak pénzzükségletét, másrészt pedig népünknel a takarékossgot is fejleszteni — embertársai javára törekvő nemes szellemét élénken foglalkoztatta.

A megfogalmazott eszme létesítéséhez, nagy buzgósággal fogott.

1861. szept. 3-kán B.-Gyulán értekezletet hitt egybe, melyen ő, mint elnök meggyőző, hatásos vonásokkal ecsetelte a takarékpénztárak hasznát s előnyeit, egyuttal egy takarékpénztári szabálytervezetet is olvastatott fel, mely elfogadtatván, megerősítés végett a m. kir. helytartó-tanács-hoz felterjesztetni határozatott.

A felterjesztett alapszabályok, 1862. év június hó 6-ról 31,704 szám alatt kelt m. k. helytartó-tanácsi intézmény által helybenhagyatván, 1862. november 5-kén Gyulán ismét gyűlést tartott, melyen a megerősített alapszabályok felolvasztatván, intézkedés tétetett, az 1000 db

száz forintos részvény aláírása s az előlegesen kiszabott 50 ezer forint alaptőkének beszerzése iránt.

A kedvező siker, mely az ily közhasznú vállalatoknál el nem maradhat, lehetővé tette, hogy már 1863. jan. 11-kén a létesítendő takarékpénztár iránt tett indítványa testté lett — a részvények aláíratlak s a részvényesek, az alakuló gyűlésen, a fentjelzett napon megjelentek.

A nemes báró e gyűlésen, mint ideiglenes elnök, hálás szívvél köszönetet mondott a közönségnek az intézet létesítése körül tanusított buzgó részvéteért, melylyel az eszmét felkarolta, különösen kiemelvén Bodoki Károly úr ez iránybani érdemeit; örömmel értesítette a részvényeseket, hogy a szükségelt 50 ezer frt tőke belevén fizetve, az intézet megkezdheti működését — a békésmegyei takarékpénztári egyletet megalakultnak s a közgyűlést megnyitottnak jelentette.

A közgyűlés erre b. Wenckheim László úrnak, mint a társulat szellemi szerzőjének, a társulat létre jötte körül kifejtett hazafias buzgóságát, s páratlan érdemeit méltányolni óhajtván, neki jegyzőkönyvileg hálás köszönetet szavazott s őt egyhangulag „a békésmegyei takarékpénztár“ elnökeül választotta, mely elnöki tisztelet ő egész 1878-ik évig viselt.

Hogy a takarékoság valóban mily mérvben fejlődött és mily virágzásnak indult alatta az egylet, leginkább kitűnik abból, miszerint mind a mellett, hogy a gazda- és iparos-közönségnek olcsó pénzzel szolgált, s a betett tőkék után rendes kamatokat biztosított, mégis a befizetett 50 ezer forint tőke ma már 100 ezer forintra emelkedett; az intézetnek tartaléktőkéje 32,000 frt és nyugdijtőkéje 12,505 frt, 62 krajcár, az 50 frtos betett részvénydíj után pedig az 1879-dik évre 25 frt osztalékot nyújt, és végre az intézet az 1879-ik évben 1.266,819 frt 65 kr. betéti tőkét forgatott.

Nem mulaszthatom el itt a nemes báró jellemzésére felemlíteni, hogy ő minden közgyűlésen a kamatláb emelésének ellene szavazott, mert ő a hazafias, nemes irányú takarékpénztári együletet, a közjó s a nemzetgazdaság s ipar felvirágoztatását célzó intézetül kívánta tekinteni — oly intézetül, melyben legkisebb része legyen az önérdeknek, a nyereszkesedésnek.

Az 1879-ki közgyűlés, beismerve a nemes báró halhatatlan érdemeit, egyhangúlag elhatározta, hogy az áldásos intézet létrehozójának emlékét megörökítendi.

A nemes báró, midőn ez határozatba ment, még élt — és ime ma már csak képének mása, és szelleme van közöttünk.

Itt is bebizonyult, mit Arany János mondott:

Fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze.

Az áldott, nemes lélek, utolsó éveiben mély szomorúságnak és nagy szenvedéseknek volt kitéve, a családját ért pótolhatatlan veszteségek miatt, de a vallásos lelkiületű férfiú nagy jelleméhez híven, zugolódás nélkül, keresztényi türelemmel viselte a gondviselés által ráért súlyos csapásokat.

Ő mindvégig erős és nagy maradt!

Te dicső, nagy szellem, míg éltél, szeretted Istent s embertársaidat és ezt tetteiddel is bebizonyítottad.

Halandó részed elhagyott bennünket, de szellemed köztünk fog maradni, s mi követni fogjuk nyomdokaidat, hogy tégedet tettekből utolérjünk, hogy, mint te, mindenkinek mindenben javára legyünk.

Legyen áldott emléked, mi tégedet feledni nem fogunk!

Göndöcs Benedek.

Jakobinus mozgalom Békésben 1795-ben.

I.

Oly tárgyról akarok néhány szót mondani, a miről eddig semmit sem tudtunk, a miről a mult század végén azok is hallgattak, a kik tudtak valamit róla, — mert féltek, hogy a pusztá tudomásvétel is bűnnek fog vétetni.

Ki hitte volna, hogy Békésmegyében a mult század végén jakobinus mozgalom volt? A megyei jegyzőkönyvek csak néhány szóval emlékeznek Réz József szemorvos elfogatásáról és Budára való hurcoltatásáról; a szájhagyomány sokáig feltartotta Gyulán azt a hirt, hogy itt a német lakosok között egy titkos összeesküvés volt, melynek tagjai a francia forradalom által elragadtatva, az állami rend felforgatására törekedtek. Mint szájhagyomány maradt fenn, hogy a titkos összeesküvők, kik a jakobinus kátét terjesztették, a megye egyik szolgabíráját, midőn Gyuláról Békésre ment, orozva akarták megölni, mit egy pékmester halálos ágyán gyónt meg a lelkesznek. A hatóság állítólag így jutott volna a veszélyes mozgalom nyomába.

A tényállás azonban egészen más volt.

A magyar kir. országos levéltár udvari kancelláriai osztályban foglalt eredeti okmányok, melyekre Fraknoi Vilmos tagtársunk fordítá figyelmemet, feltárják előttünk a valót; ezekből sikerült kikutatnom és összeállítanom az egész mozgalom lefolyását, mely alig nevezhető másnak, mint a Martinovics-féle összeesküvés által megrémitett államhatalom erélyességének túlhajtása egy hóbotos sza-

badelvű orvos ellen, a ki a napi események befolyása alatt hengegő modorban fitogtatta politikai és vallási nézeteit.

Tény, hogy a francia forradalomban hangoztatott gyönyörű eszmék: a szabadság, egyenlőség és testvériség, nálunk is nagy viszhangra találtak. A francia forradalmi seregek diadalai úgy tűntek fel, mint diadalai az igazságnak a hamisság felett, a szabadságnak a zsarnokság felett. A forradalom vezetői tudták, mi által lehet Európa népeinek rokonszenvét megnyerni, s miként lehet reményeket gerjeszteni azoknál, kik az abszolút hatalom nyomása alatt nyögtek. Ügyüket úgy tüntették fel, mint az összes emberiség szent ügyét. Minduntalan azt hirdették, hogy a diadalmas francia forradalom fel fogja szabadtani az összes népeket; a testvériség szelleme a világ minden részeiben szét fogja zúzni a szolgaság bilincseit, s ki leszen tűzve a szabadság zászlója a Themse és a Duna, a Ganges és a Missisipi partjain.

Nem csoda, hogy ily körülmények között a rokon gondolkodásuak összeköttetésbe kívántak jutni ama francia szenvedélyes férfiakkal, kik kétségen kívül nagyszerű tanokat hirdettek szóval, de tetteleg — a rémuralom idején — a legborzasztóbb kicsapongások által gyalázták meg tanaikat. A vallás erkölcsi elvek letiporva, a társadalmi rend felbomolva, királyi trónok felforgatva valának. A fejedelmek és kormányok nem ok nélkül rémültek meg; nem alaptalanul szövetkeztek az ily üzemek ellen.

Hazánkban is sokan voltak, kik a franciák által hangoztatott modern eszmékkal rokonszenveztek — a nélkül azonban, hogy az érintett kicsapongásokat helyeselték volna. Hévvvel olvasták Montesquieut, Voltairt és Rousseaut, s bíztak ezek eszméinek diadalában. A fiatalság kiváló rokonszenvét nyilatkoztatta a győzelmes francia

seregek iránt; lelkesen énekelte a Marseillaist, s hogy külsőleg is tanúsítsa a forradalmárok iránti hajlamát, rövidre nyíratta haját. A farsangi bálokban francia jelvényeket használt. A gombokra a „liberté és égalité“ jelszavakat vésette stb.

Az alatt a komolyabb férfiak titkos társulatok szervezésével foglalkoztak. Az ország különböző vidékein suttoztak a „reformatorok társulatáról,“ vagy „az egyenlőség és szabadság barátairól.“ Forradalmi káték terjesztettek. És csakugyan a Martinovics által szervezett társulatba 75 tag volt beírva, melynek némely tagjai vigyázatlan kifakadásai és szenvedélyes irataik által magokra vonták a megrémült kormány figyelmét.

Tudjuk, hogy a szövetség felfedeztetvén, Martinovics, Laczkovics, Szentmarjay, Hajnóczy, Szlávy, Sigray, Kazinczy, Versegby stb. elfogattak és elítéltettek 1794-ben.

Ezekkel egy időben, de úgy látszik ezektől függetlenül működtek néhányan hasonló szellemben, itt Békésmegyében is. Valamennyinek nevét nem tudjuk, mert a periratokból épen az hibázik, melyen az illetők nevei voltak össze írva és feladva az elfogott Réz József által.

Hadd beszéljem el tehát azt, a mit a felmaradt adatok alapján kitudnom sikerült.

II.

Hogy Gyulán, s általában Békésmegyében a francia forradalmi eszmék iránt eleinte élénk rokonszenv mutatkozott, azt számtalan körülmény tanúsítja. De ez a rokonszenv nem a hivatalos körökben, nem is a legfelsőbb és legalsóbb, hanem azúgynevezett középosztálynál nyilatkozott. Minthogy pedig ez a középosztály, a franciák által úgynevezett „tiers etat“ nálunk a mult század végén még igen csekély számú volt, természetes, hogy az abból alakult titkos társulat is csak jelentéktelen lehe-

tett. Jelentőségét azonban nevelte a kormánynak azon szigora, melyet Martinovics és társai ellen alkalmazott, s mely megrázó hatást gyakorolt az országban.

A kiről azt mondták, hogy jakobinus, az veszélyes embernek tartatott; a ki az ily veszélyes embereket fedezte, feladta, az érdemeket szerzett magának a fejedelem és kormánya előtt.

Természetes, hogy a magánbosszúnak hálás tér nyílt a társadalomban. Ez idézte elő a Réz József-féle jakobinus pert is Gyulán.

Mielőtt magának a pernek leírásába bocsátkoznám, nem lesz érdektelen röviden bemutatni az ott szereplő egyéniségeket.

Legfőbb szerepe volt Réz József szemorvosnak, a ki Gyöngyösről nemes szülőktől származván, tanulmányait a pesti egyetemen fényes sikerrel végezte. Mint orvos, bejárta az ország különböző vidékeit, s eredményes gyógyításai által némi hírnévre tett szert. Kortársai versben is dicsőítették. Megfordult Bereghben, Biharban, N.-Váradon, Debrecenben, Szathmáron, Kolozsvárott és Aradon. Gyulára csak 1794-ben jött, s nyomatott „Tudósításban“ hirdette, hogy mindenféle külső bajokban, de különösen a szembajokban szenvedőknek segít. Kihirdette azt is, hogy azoktól, a kik nála meg nem gyógyulnak, semmi tisztelet-díjat el nem fogad; a szegényeket pedig, személyválogatás nélkül, csupa felebaráti szeretetből ingyen gyógyítja. Ha mindezekhez hozzáadjuk, hogy a társaságban víg kedélyű cimbora, a közügyek terén pedig minden iránt érdeklődő, mozgékony és tevékeny férfiú volt, könnyen megérthetjük, hogy rövid idő alatt széles körű ismeretségre tett szert. Politikai és vallási tekintetben bámulta a franciák tetteit, lelkesedett azok irodalma és politikája iránt. És mivel ezen lelkesedéséből társai között nem csinált titkot, azért keveredett a

jakobinus gyanújába. De ebből csak akkor lett baj, midőn Kazay Mihály barátjával meghasonlott.

Ez a Kazay M. megyei tisztviselő volt, kiről csak annyit tudunk, hogy szintén szabad gondolkodású és beszédű ember, s mint ilyen barátja és a búzakereskedésben szövetséges társa volt Réznek, mindaddig, míg meg nem hasonlottak egymással. Ez volt az egész per indítója.

Mellette tanúskodott még két gyulai polgár u. m. Sziber József és Klick (jobban mondva Glück) Ferencz. Ezek mindketten sókereskedők voltak.

Sziber József N.-Váradról került Gyulára. Mielőtt ideérkezett volna, már titkos kém hire előzte meg: de azért szívesen látott vendég volt több német házban. Kazayval és Glückkel együtt kereskedelmi összeköttetésben állott. Réz tanusága szerint az előtt gr. Károlynál szolgált, de onnét „az ő religio nélkül való istentelenségeért hajtotta el pater Farkas.”

Mint gyanus emberek említettnek még: Domokos Lőrinc Imre megyei főjegyző, a ki francia könyveket olvastatott, s a kit református vallása miatt Vidovics György első alispán mindenképen ki akart túrni a megyéből; továbbá Juhász István gyulai ref. lelkész, Szász György ref. tanító; egy Kassay nevű nemes ember Gyulán, Blaskovics selyemgyáros N.-Váradon, Rédey táblabíró, Sakláni ref. lelkész, Vági ülnök és Péchy Imre bihari alispán, mind N.-Váradon.

Mindezek Csupor József békésmegyei alispánnak titkos felügyelete és titkos vizsgálata alatt voltak sok időn keresztül, mert úgy voltak feljelentve, mint egy veszélyes forradalmi társulat tagjai, a kik csak alkalmas időre várnak, hogy a király ellen fellázadjanak.

Szükségtelen mondanom, hogy e véleménynek valódi alapja nem volt, és hogy a felső körökben is csak a kor veszedelmes szelleme miatt talált hitelre az ilyen beszéd.

Csak annyi volt igaz, hogy, mint másutt, itt is sokan feszült figyelemmel nézték a francia forradalom fejleményeit, s mohó vágygyal olvastak minden hírt, mely a „szabadság diadaláról“ szólt. Természetes, hogy ehez képest a hevesebb vérmérsékletűek alkalmilag kikeltek Ferenc király ellen is, mint a ki a franciák leverésére hadat küldött, s nagy adót szedtetett az országban.

Réz József bevádoltatása is ily kifakadások miatt, különben egészen haszontalan incidensből történt.

Ugyanis Réz 1795 elején Kazayval és Sziberrel együtt búzakereskedéssel foglalkozott. A nyereségre vett gabonát Aradra küldték, s elárusítását az éppen akkor Aradra költözködött Réz vállalta magára. Az elárusítandó gabonából azonban két köblöt Réz a maga részére tartott fel, s midőn ennek árát lefizetni nem bírta, a pénzt sürgető Kazaynak 46 frtban a zsebóráját küldte el szakácsnéja által.

Kazay ezzel meg nem elégedett; a zsebórát visszaküldte, és vagy a pénzt vagy a búzát követelte. Réz nem teljesítette kívánságát, a miért Kazay az aradi szolgabíró által elmarasztaltatta.

Ebből támadt a nagy neheztelés, végre a veszedelmes politikai pör.

A pertárgyalás alatt Réz megsértette Kazayt és szakácsnéját, a mire aztán Kazay levélileg elégtételt követelt, és pedig — írja — olyan elégtételt, mely megilleti az olyan „mindenünnen ebrúdon kidobott szentháromságtagadó, gonosz lelkiismerettel bíró s veszedelmes principiumokat másokba hintegető frizurás bolondot, kinek istene nem lévén, a jó keresztényre ráesküdne, hogy neki tartozik.“ Szemére veti Réznek, hogy sok embert megnyomorított, hogy csúnya zsidó-charakterű ember, a ki őt hamisan rágalmazta és gyalázta.

Ilyen kitételek után Réz sem hallgathatott. Lejött

Gyulára, hogy becsületsértési pert indítson Kazay ellen. A megyei partikularis gyűlés felvette a panaszt, és ennek következtében az épen búza vásárlás végett falvakon időző Kazay házánál motozást rendelt el. A panasz pontjai között ugyanis az foglaltatott, hogy a megye főtisztségviselői ellen csúfos leveleket irt, a megyének felzendítése végett, — minek következtében Kazay hivatalától felüggesztetett.

Ez olaj volt a tűzre. A haza érkezett Kazay, mikor megtudta, hogy nála irományokat koboztak el, iszonyú haragra gyúlt. Első felhevülésében — Réz vallomása szerint — kardot ragadott s éjnek idején harmadmagával kereste Rézt, hogy megölje. A ref. lelkésznél vacsora mellett találta fel, s kivont karddal rohant feléje. De a lelkész és neje útját állották.

— Köszönd, hogy ily tisztas házban találtalak, mondá Kazay, mert különben kioltottam volna éltedet; de ezt a házat nem akarom bemocskolni véreddel.

Még azon éjjel, tehát haragja tetőpontján, elhatározta Kazay, hogy Rézt megsemmisíti. Így keletkezett a február 13-án kelt s a megyének benyújtott következő vádlevél:

Tekintetes, nemes vármegye! Alábbirtnak nagy megszomorodásomra esett, hogy bizonyos Réz József nevezetű szemgyógyítónak vádjára, mely szerint engemet hírembe, nevembe s becsületembe megpiszkolni, s előmeneteletem megakadályoztatni kívánta, távollétemben a f. február hónapnak 12-én ládáim lepecsételtettek, s házamtól minden írásaim elvitetvén a nemes deputatio által megvizsgáltattak, de hogy az ő vádjai abból ki nem sültek, visszaadattak, — melynek következtében méltóztatik a tek. nemes vármegye általlátni az ő reám való nagy haragját, mely abból származott, hogy 46 frt 40 krig reá executiót kértem tek. nemes Aradvármegyében.

Én pedig, minthogy ártatlanságomat esmérem, ezen alázatos írásommal arra kötelezem magamat, hogy ha azok, a melyekkel engem Réz vádol, bebizonyosodnak, kész vagyok magamra capitalis poenát is dictálni. Ez okáért alázatosan esedezem a tek. nemes vármegyének, méltóztasson nékem igaz embernek a maga pártfogását nyújtani és a hivatalban való suspensiómat, mint eddig is hűséges szolgának eltörlení, és ha lehet, ezen hamis vád után lett esetemet protocollumba nem tétetni.

Hogy pedig a lélekisméret tovább is ne vádoljon; az én felséges uramhoz s királyomhoz való hűségtelenséggel, nem haragból, hanem igaz szívből s hazámnak s felséges uramnak örökös szeretetéből s tartozó kötelességeből alázatosan jelentem és beadom, hogy Réz József egy veszedelmes principiumú ember, a ki itten való tartózkodásának alkalmatosságával felséges urunkat és királyunkat Ferenc ő felségét előttem a legnagyobb tolvajnak gazembernek mondotta, hogy tartja, és nem méltó, hogy éljen, és ha neki csak legkisebb alkalmatossága volna is, ő volna az első, a ki keresztül szúrná, hogy vesszen el. Melyekre, s több ilyenekre élő tanúim Sziiber József úr és mázsássa Glück nevezetű. Melyeket ekképen alázatosan előadván, s magamat hathatós pártfogásába ajánlva vagyok a tekintetes nemes vármegyének Gyulán, 13. febr. 1795.

Alázatos szegény szolgája,

Kazay Mihály m. k.

A megye rendei e vád következtében azonnal elogatási parancsot adtak ki Réz ellen, s a két megnevezett tanút u. m. Sziiber Józsefet és Glück Ferencet még az nap hit alatt kihallgatták.

Sziiber írásba foglalt vallomásában elbeszéli, hogy Réz József a sópajtában megfordulván, s ott Glück Ferencnek imádságos könyvét a kezébe vévén, így nyilat-

kozott volna: Mi szükség vagyon erre az imádságos könyvre, csupa bolondság és hazugság ez, haszontalan papi találmány és ámitó szer, melynek hitelt nem lehet adni. És mire való az imádság maga? Minden embernek előre el vagyon rendelve boldogsága vagy boldogtalansága, a papok mind impostorok. — Szóval az egész keresztény vallást gyalázta.

Más alkalommal a politikai dolgokról beszélgetvén, Réz elmondá, hogy Belgiumban Ferenc király elfogatására és a franciák kezébe való átszolgáltatására minden készen volt, midőn egy gazember elárulta a tervet — és a király megszabadult. Ha én — úgymond — ezt a hundsut gazembert esmerném, a ki ezt tudtára adta a királynak, én azt magam megölném; hadd gilotinirozták volna le az impostor és despota fejedelmet. No de — úgymond — el nem kerüli halálát, mert megtalálják Bécsben is!

Ugyanezt vallotta hit alatt Glück Ferenc is, a ki írásbeli vallomásában megjelöli a botrányos szavak dátumát is t. i. az 1794-iki év júl. hónapját.*

Réz József ezekkel szemben, a Vidovich György elnöklete alatt összeült megyei törvényszék előtt azzal védelmezte magát, hogy vádlói érdekből emelték azt a panaszt, mintha őfelsége a király ellen nyilatkozott volna. Ő ezt nem tette.

Azon figyelmeztetésre, hogy ne tagadja tettét, mert hitelesített tanúk vannak reá, hogy csakugyan illetlen és sértő kifejezéseket használt a király és a keresztény vallás ellen, azt felelte, hogy bármit mondtak is a tanúk, ő azt határozottan tagadja, neki — úgymond — bizonyosságai vannak arra, miszerint ő mindenkor hű és becsületes alattvalója volt őfelségének. A vallás elleni

* Mind a két vallomás eredeti példánya a magyar állami levéltár kancelláriai osztályában őriztetik.

kifakadásokra is, kijelenti, miszerint ő, mint katolikus ember, családi életével és imakönyvével bizonyíthatja, hogy tiszteli vallását, mely ellen botrányt nem követett el.

Azon kérdésre, hogy ismer-e másokat, a kik a vallás és király ellen nyilatkoztak, hasonlóképen tagadólag felelt.

Ez volt az első kihallgatás eredménye febr. 13-án. Mint látjuk, Réz mindent tagadott. Újra elzárták.

Másnap új kihallgattatásért folyamodott. A törvényszék újra összeült, kíváncsian várva, hogy mit fog vallani.

Ugy látszik, hogy egy éjen át arról gondolkodott, miképen lehetne elleneinek rossz hiszeműségét és iránta való ellenséges indulatát kimutatni. Mert azon kérdésre, hogy mit kíván a tegnapi vallomásán változtatni, azt felelte, hogy csak kiegészíteni akarja szavait. Kazay — úgymond — csupa szenvedélyből és bosszúból forralt ellem bűnvádat. Ha ez által őfelsége iránti hűségét akarta bizonyítani, úgy azt akkor azonnal és nem most, megsértése után kellett volna tennie. Minthogy tehát a vád bosszúból eredt és a tanúk a vádlóval kereskedelmi összeköttetésben vannak, tehát érdeklett felek, én a vád bizonyítékai ellen kifogást teszek. Különben is ártatlannak érzem magamat.

Ezenkívül tegnapi vallomásához még a következőket adta Réz: „Összejövén itt Gyulán Sziber Józseffel, ő a többek között ezeket mondotta nekem: itt Békés megyében klub is vagyon, s rólam, amint Blaskovics Józseftől hallottam, már azt is beszélték, hogy én tölem félni kellett, mivel én veszedelmes ember s royalista vagyok.“ Az említett klub tagjait nem ismeri; különben is megjegyzi, hogy ama beszélgetés poharazás közt történt.

Kazay azon felhozott ellenvetésre, hogy mért nem adta fel hamarabb, ha ismerte veszedelmes voltát, azt felelte, hogy azért nem adta fel előbb, mert Sziber József

bizonyításáról (ki akkor Pesten mulatott) nem volt bizonyos. Tagadja, hogy azóta vele összeköttetésben lett volna, valamint tagadja azt is, hogy Sziberrel kereskedelmi szövetségben lenne.

Az előhívott Sziber elismerte ugyan a klubról való beszélgetés tárgyát, de szintén tagadja, hogy ő Kazayval kereskedelmi szövetségben állana.

Ez volt az előleges vizsgálatnak eredménye, mint látjuk, csupa állítás és tagadás, csupa gyanúsítás és kölcsönös vádaskodás. Nem is következett volna ebből semmi nagy veszedelem, ha Réz József a börtön szorongásai között oly vallomást nem tett volna, mely erős fegyvert adott vádlója kezébe, s mely által valóban bonyolodottá tette a különben igen egyszerű perügyet. Nem tudni, valjon csakugyan önkénytes, vagy kizsarolt nyilatkozat, valjon halálos félelemből, vagy az élethez való reménységből eredő vallomás volt-e az, melyet ő Csupor alispánnak írásban tett, s mely szórul szóra így hangzott:

Tekintetes ord. vice ispány uram!

Semmi nem, hanem csak azon bűneim megbánására késztető okok, a melyekkel ez előtt két holnapokkal Gyulán való társalkodásommal vétettem, gerjesztenek a következő kinyilatkoztatásokra, az midőn most, minden személyválogatást, szerencsés vagy szerencsétlen kimenetelét minden ügyemnek félre tévén, olybá tartom életemet egy szélvész által kidöntött fához, melynek ágait minden utonjáró szaggathatja, és csupán csak fejedelmünkhöz, hazánkhoz tartozó hívség, örökös nyugalomunknak fentartása hozza ki belőlem, hogy magamat önkénytelenül vádoljam. — Én itt lakván ezelőtt 7 hónapokkal Gyulán, a mint az egész publikum tudja, itten a többi magistratus tiszteknek ösmeretségében, különösen pedig Domokos Lőrinc úrnak barátságában esvén, a kinek gyakorta szállásán megjelentem, további társaságában jutván,

sokszor hallottam a francia constitutiónak könyveit több tomosokból magyarázni, s annak nagy dicséretét emlegetni, a mely engemet nem csak ezen igaz hitben, sőt a királyomhoz való hűségben is kétségesse tett; ezenfelül a francia nyelven szóló újságokat olvasván említett fő nótárius úr az itt való tiszteletes predikátor úr jelenlétében a vadas kert mellett, a hol én is vélek sétálván, nagy örömmel jelentették mindketten a mi ármádánknak veszteségét és Lüttichi szerencsétlen történetét. Ezen jelentéshez ugyan több is volna, de a mostani állapotom hallgatni parancsol, mert nékem

Mindazáltal ezek talán alkalmatosságot fognak a tekintetes vice ispán urnak nyújtani, hogy az olyan dolgokat bővebben nyomozhassa, az midőn én is bátrabban beszélhetek.

Addig is vagyok és leszek holtig a tekintetes ord. vice ispán urnak

alázatos szolgája,

Réz József.

Ime ez volt Réz vallomása; ez adott egészen új fordulatot az ügynek, mely addig alig birt nagyobb jelentőséggel.

III.

Az önmagát vádló bűnös, Budára vitetett; a megyei vizsgálat irományai is fölküldettek a kir. helytartótanácshoz illetőleg a Nádorhoz — és az udvari kancellaria javaslatára ő Felsége elrendelte, hogy a vádlott a kir. tábla ítélőszéke elé állittassék.

A királyi ügyek igazgatója s a korona ügyésze Nyéki Németh János volt, aki a Martinovics-féle felségsértési perben is szerepelt. Ez egyike volt a leglelkiismeretlenebb ügyészeknek. Kevés jogi tudományát faggatással és fortélyos vizsgálatokkal pótolta. A vádlottak szerencsétlen helyzetét senkisé nem tudta maga részére úgy

kizsákmányolni, mint ő. A Martinovics-féle perben kimutatta kincsszomját és rozlelkűségét. Nem az igazság kiderítése, hanem a maga zsebének megtöltése volt a főczél. Nem csak azzal hagyta magát megvesztegetni, a mivel a vádlottak szorultságukban megkinálták, hanem azonkívül is gyalázatos cynismussal csikart ki tőlük pénzt. Majd kedvezés, majd ígéret, majd ijesztgetés által igyekezett vallomásokat kicsikarni. Különös kedvtelése volt abban, ha olyanokat keverhetett be a felségsértési pörbe, akik a királynak leghivebb embereiként voltak ismertek; de ezt csak akkor tette, ha az illetők gazdagok voltak, s ha remélte, hogy azok a rossz hirbekeverés féltelmében fizetni fognak.

Egykorúak írják, hogy Németh valóságos spanyol inquisitori szerepet játszott, a miért az ország némely tekintélyesebb férfiai panaszt is emeltek a nádornál, ez pedig a vett panaszok alapján jelentést tett a királynál.

A kapott intésre azt válaszolta, hogy az ajándék elfogadását a hazai törvények megengedik; a földolog az hogy az által megvesztegetni ne engedje magát. Külömben is csekély díju hivatala neki a mellékjövedelmekkel együtt adatott, s az ajándékok ilyen mellék jövedelmet képeznek nála.

Ilyen gondolkodású és jellemű volt az a férfiú, akire a felségsértéssel vádlott jakobinusok ügye bízva volt.

Már a Martinovics-féle perben is vissza élt hatalmával. A foglyokat meggátolta szabad védelmök gyakorlásában. Most is ugy cselekedett Réz Józseffel; egyfelől mellőzte a védelmére adott iratokat, másfelől pedig nagyitva terjesztette elő a vádat „borzasztó és veszélyes összeesküvésről” beszélvén, mely a király, a nemesség és alkotmány ellen, a vallás és társadalmi rend felbontására céloz.

Ápril 20-kán kezdette meg az actiót Réz ellen, s

hivatkozással a Békésmegyében eszközölt vizsgálatra, a vádlók, a vádlott és az előhívott tanuk vallomásaira, melyekből kitűnik, hogy vádlott nemcsak a kijelentett vallást emberi találmánynak és hazugságnak bélyegezte, hanem öfelségének személyét is szidalommal illetván megsértette; különös súlyt helyezve továbbá arra, hogy a vádlott mindezt eleinte tagadta, de utóbb az alispánhoz intézett levelében beismerte, kéri a kir. táblát, hogy Réz a törvény értelmében elítéltesse és érdeme szerint halállal bünhödjék.

A vádlott védelmére hivatalból kirendelt ügyvéd Roday Mihály volt, ki védence érdekében a következőket hozza fel:

1. hogy a vád tulajdonképeni tárgyát csak következmény nélküli szavak képezik, melyek bármily botrányosak legyenek is, nem vehetők tett gyanánt, s ennél fogva nem is képezhetnek felségsértési vagy lázadási bűntényt;

2. hogy a kir. ügyész által idézett törvények szintén csak tényleges összeesküvésre vonatkoznak;

3. hogy ama törvényekben a felségsértésnek és lázadásnak minden nemei benfoglaltatnak, de pusztá szavak ilyenül sehol sem vétetnek;

4. hogy ha ez esetben lehet is hivatkozni káromlásra, de a régi törvények világos rendelkezéséből, valamint a gyakorlatból is világos, hogy a káromlók nem bünhödnek halállal, első esetben pedig csak vesszővel sújtatnak, vagy bottal veretnek meg.

Különben is vádlottnak védelme alapos, mivel Kazay feladása elkésettnek és érdekből történtnek vétethetik, mivel csak Réz feladása után jelentette föl, miből világos, hogy bosszúból tette a feljelentést.

Sziber József és Glück Ferencz tanuvallomását szintén igen gyanusnak mondja a védő ügyvéd mert, ugy-

mond, ezek is gyűlöletből és érdekből tették vallomásaikat. Inkább érdeklődnek Kazaynak megrontása, mint ő felségének java iránt. A szembesítésből is az tűnik ki.

Ami pedig a vádlottnak önvallomását illeti, arra nézve azt hozza fel, hogy az Rézt inkább menti, mint vádolja. Általános kifejezései nem ellenkeznek a szembesítéssel. Jelenti és aláveti magát a halálnak, csak hogy a fejedelem iránti hűségét megőrizze. Inkább kész kivégeztetni magát, mintsem hogy a fejedelem haragját, irigyek feladása miatt egész életén át viselje.

Egyébiránt amint egyrésről az ártani való szándék súlyosbitja a bűnt, úgy másfelől enyhítik azt azon körülmények,

hogy a szavak nem esnek a törvény értelme alá;

hogy vádlott nem gonosz szándékból mondta azt amit mondott;

hogy egész életén át hűséges alattvalónak bizonyította magát.

Éppen azért kéri a kir. táblát, hogy a kir. fiscus által kért büntetést mellőzni, s a vádlott iránt kegyelmet gyakorolni méltóztassék.

A kir. ügyek igazgatója ennek ellenében még egyszer ismétli, hogy a felségsértési vád kellőképen igazolva van, s maga a vádlott is beismerte bűnét. A tettelegességre készítő szavak okvetlenül felségsértést foglalnak magokban, mert általok a hű alattvalók a király és a közbéke ellen lázítatnak. Vádlott elébb a vallás tekintélyét akarta a nép előtt gyengíteni, hogy aztán annál könnyebben lázithasson a törvényes király ellen. Dicsérte a franciák tetteit, hogy hasonló tettekre indítson másokat is. A gonosz szándék véghezvitelét a hadseregben támadt lázadás alkalmából, vagy később Bécében remélte valósítani.

Ha tehát, u. m. — az élet elleni merénylet — 1723.

11. t. c. szerint még közönséges ember irányában is halálos büntetést von maga után; ha a hamis iratok készítői s azok által mások életét veszélyeztető egyének halálra méltók: mennyivel inkább érdemelnek halált azok, akik oly tanácsokat adnak, hogy ő felsége fosztassék meg életétől, s hogy a közbéke háboritassék fel.

Hivatkozik Debreczeni példájára, kit 1588. 48. t. c. szerint a király tanácsosának sértése miatt a mentelmi jog mellőzésével fejvesztésre és javainak elkobzására ítélték el. Mit érdemel — ugymond Németh — a királyi felség gyalázója, az emberi és isteni törvény taposója, egy nyilvános lázító? Büntetni kell az elvekért is, ha azoknak nem volt is közvetlenül rossz eredménye, mert már a tény után késő az okoskodás. A tüzet szikrájában és nem lángjában kell elfojtani.

Az istenkáromlókra való hivatkozás ide nem illik; mert itt nem csupán káromlásról, hanem a közbéke megzavarásról is van szó. Az Isten káromlók azért bűnhődnek szelidebben, mivel csak botrányt okoznak, de valóságos kárt nem tesznek: ellenben a királyi méltóságnak és a törvényes hatalomnak gyalázói orvosolhatlan veszedelmet hoznak az egész emberi nemre.

Ezen okoskodó ellenvetésekre még egyszer válaszolt a védő ügyvéd, különös súlyt fektetve a vádlott bűbnatára, alattvalói hűségére egyfelől, s a vádlóknak gyanus voltára más felől. Sem az 1723. 11., sem pedig az 1588. 48. t.-cikkekben érintett esetek nem hasonlíthatók a fenforgó üggyhöz. Ott tényleges bűntényről van szó, itt nincs.

Az ekként formulázott vád és védelem után a kir. tábla május 16-kán kimondá következő ítéletét:

Miután a rabságban levő vádlott ő Felsége szentséges személye ellen, átgondoltan, kárhozatra méltó módon nyilatkozott, — mi által ő Felsége élete elleni törekvést árult el;

miután továbbá ezeken kívül ő Felsége királyi tekintélyének aláásását célzó nyilatkozatokat tett — a mint azt a vele szembesített tanuk 3. sz. alatti vallomása igazolja; — miután a tanuk ezen vallomását az ő saját 5. sz. alatti vallomása is meglehetősen igazolja; miután továbbá a fentebbi tanuk vallomása szerint vádlott többek előtt nemcsak kegyeletlen nemtetszéssel beszélte azt, hogy az ő Felsége ellen a hadseregben már előkészített lázadás idő előtt elárultatott, de sőt a legocsmányabb szidalmakkal illette azt, ki ezen árulást elkövette, s hozzá tette, hogy ha tudná annak kilétét, kész volna őt megölni; sőt vakmerőségében annyira ment, hogy azt nyilvánította, miszerint óhajtja ő Felségének halálát, s nem átalotta hozzátenni, hogy kész volna Bécsben megkísérteni az erre célzó mozgalmak előidézését; —

Mindezekből kitűnvn a kárhozatra méltó rossz szándék, sőt mindezek egy teljesen romlott léleknek lévén nyilvános tanubizonyságai, melyek hűtelenségi bünt foglalnak magokban, mivel a király kivégeztetését célozták és így a király elleni hűtlenség bélyegét hordják magokon: mindezeknél fogva a nevezett vádlott pallos általi halálra és minden javainak elkobzására ítéltetvén, a törvény értelmében ez rajta törvényesen végrehajtandó lészen.

IV.

Réz József halálos ítélete nem volt ugyan váratlan, de azon körülmény, hogy a vádlott személyesen ki nem hallgattatott, hogy a börtönben irt s védelmére szolgáló iratai figyelembe nem vétettek, sőt a kir. ügyész éppen a legfontosabb okmányt elsikkasztotta, arra kényszeríté őt, hogy mind a kir. táblához, mind a király ő Felségéhez folyamodjék.

A kir. táblához irt folyamodás az ítélet kihirdetése után három nappal május 19-kén kelt; a királyhoz intézett kegyelemkérésen datum nincs kitéve, de valószínű,

hogy az is akkor iratott. Ezenkívül május 27-kén a királyi ügyek igazgatójának is átadott „néhány fontos reflexiókat” — melyek után még „leghatalmasabb reflexiók” is következtek.

A kir. táblához intézett hosszás folyamodásban ártatlanságát bizonyítgatja, s azt kívánja, hogy vádlói ellenében az ő tanúi is kihallgattassanak, s azoknak tanúsága figyelembe vétessék. Panaszkodik a felett, hogy a védelmére szolgálható, de a kir. ügyész által lefoglalt iratai nem közöltettek a bírakkal. Elismeri, hogy rendes törvénykezésnél az ítélet kimondása után allegálni nem lehet; de tekintetbe veendő az, hogy az ő ügye rendkívüli és criminalis ügy, s éppen azért kéri a táblát, hogy mellékelt okmányait utólagosan megejtendő vizsgálatnál figyelembe vegye.

A mellékelt okmányok családi és közéletére vonatkozó adatokat foglalják magokban.

A királyhoz, élete megmentéseért, intézett folyamodványban hasonlóképen ártatlanságát bizonyítgatja. Kazay, ugymond, bosszúból adta őt fel; tanúi érdekelt felek. Az ő általa mondott szavak nem foglalnak magokban felségsértést; az ő lelkiismerete tiszta, mert mindig hű alattvalója volt ő felségének. Önvallomására nem kíván súlyt fektetni, mert azt fogságban kényszerítés folytán írta. Hivatkozik életére és tetteire, melyek azt bizonyítják, hogy ő a hazának hasznos polgára volt; hivatkozik a periratokra, melyek azt bizonyítják, hogy ő nem hallgattatott ki, és az írásba foglalt ellenbizonyítékai sem vétettek figyelembe.

Mindezeknél fogva — ugymond — térdre hullva könyörgök Felséged előtt: méltóztassék nekem könyörgőnek, ki gonoszúl vétkezni nem akart, kegyelmesen megbocsátani, s emberi gyarlóságomat bűnül fel nem róni.... fedhetetlen előéletemet figyelembe venni s éle-

temet kegyelmesen visszaajándékozni; vagy pediglen, ha királyi felségednek úgy tetszenék, méltóztassék a könyörgőnek ügyét bővebben megvizsgáltatni, hogy életének fedhetlensége, erkölcsének tisztasága, Felséged iránti hűsége és a nyomorultak iránti gondossága jobban kitünhessék.“

Ezen folyamodásra ő Felségének 1795. okt. 16-káról Bécsben kelt legfelsőbb elhatározása azt mondja, hogy Réz Józsefnek életét és javait csupán királyi kegyelemből meghagyja s büntetését határozatlan ideig tartó börtönre változtatja, — a mig t. i. igaz megbánásának és javulásának tényleges bizonyosságát fogja adni, s amig ehezképest ő felségének jónak fog látszani másképpen intézkedni.

Még ezen királyi elhatározás előtt, tehát azon időben, midőn a halálos ítélet kimondása után a megkegyelmeztetés még bizonytalan volt, Réz mindent elkövetett, hogy börtönéből irt védelmi iratai által elhárítsa fejéről a pallos utolsó csapását.

Hosszas volna itt előszámlálni mind ezen iratokat, melyeket a börtönben irt, s melyek egy elítéltnek lelki állapotát elég érdekesen, de nem kedvezően illusztrálják. Réz magatartása egyáltalában nem tüntet fel előttünk oly jellemet, mely iránt az olvasó részvétet érezhetne. Ő ingadozó és gyáva ember volt, a kivel a királyi ügyek igazgatója könnyen elbánhatott; a kitől másokat gyanúsító s önmagát alig védő iratokat könnyű volt kieszközölnie.

Említett reflexióiban az önmagát vádló iratára vonatkozólag azt állítja, hogy azt az ordinarius vice-ispán ur tőlle extra judicium extorqueálta mindenféle ígérgetések mellett. Sőt — ugymond — aztat is hozzátette, hogy Domokos Imrére (Lőrincz!) az ott való főnotáriusra írjak minden kigondolható gonoszságot, akár igaz legyen, akár nem, mivel most legjobb alkalmatosság volna azon egy kálvinista tisztet kitudni a vármegyéből, a ki nem-

csak a vármegye tisztjeivel, sőt még a főispán úrral is mindenkor ellenkezik, mely delatióért nagy kegyelmességével biztatott a főispán úrnak, mind pedig a nemes vármegyének különb-különbféle jótéteményeivel biztosított az említett vice-ispán úr, melyet tapasztaltatott is vélem, az alatt is, míg ottan detentióban voltam Gyulán.*

Ugyanerre vonatkozólag ezt írja későbbben úgynevezett „leghatalmasabb Reflexióban“: „Mi illeti azon tulajdon írott levelemben való bűneimnek megvallását, melyet a vice-ispány Tsupor úr sok fortélyok által facsart ki tőlem, az nem egyebet foglal magában, mind azon strichlákkal együtt, hanem azon cselekedetemnek megbánását, a mely által Gyulán laktomban oly veszedelmes embereknek társalkodásokkal, u. m. a Kazay Mihályé és Sziber Józsefé, magamat megmocsosítottam, noha én, mint ösmeretlen nem tudtam akkoron mind ezeknek azon minéműségeket, a melyet Nemes Békésvármegye is csak ezzel az alkalmatossággal kezdett tapasztalni, a midőn részszerént Kazay Mihálynak kezeirásait látván, a melyeket a magistratualis tisztek ellen mint előljárói ellen istentelenül készített egész Nemes Békésvármegye felzendítésének okáért, a mint azon fragmentumban nála talált levélnek értelme bőven bizonyítja.“

Hasonló értelemben irt Réz József, Sziber Józsefről is, a kit istentelen gonosz embernek mond, a ki a maga gonoszságait másokra akarja kenni. Felhozza, hogy a tanúk vallomásai tulajdonképen Kazay conceptussai, melyeket egy szarvasi születésű cancellista irt le, mivel Sziber keveset, Glück pedig semmit sem tud magyarul.

Ezek és ilyenek voltak Réz „reflexióiban“ bőven leírva.

Azonban mind ezeknél nagyobb fontossággal birt azon írásbeli jelentése, melyet ugyancsak a börtönből,

nem tudni mi úton módon, a bihari alispánnak Péchy Imrének adott át augusztus havában. — Ebben voltak előszámlálva mindazoknak nevei, kik Magyarországon forradalmat kívántak támasztani, s kik ellen Réz vizsgálatot kért. Ezen irat tartalmából csak annyit lehet tudni egy későbbi feljegyzés szerint, hogy több békési és bihari ember mellett Péchy alispán is be volt keverve a dologba, és hogy e miatt még februárban Csopor békési alispán titkos vizsgálattal bizatott meg ellene.

Ezt azonban Németh kir. ügyész elnyomta, s midőn Réz azt várta, hogy a kért vizsgálat meg fog indulni, akkor jött a királytól a halálbüntetéstől való felmentése, minek következtében december havában Spielbergbe vitetett.

V.

Spielbergen Réz nem nyugodott. Valami Spielman nevű őrnagynak elbeszélte, hogy ő 1795. aug. havában egy fontos iratot adott át Péchy alispánnak, mely szerint meglehetne tudni mindazoknak nevét, kik a hazában forradalmat akartak támasztani. Azt is elmondta, hogy Sziber és Kassay öt eredeti levelét a kir. ügyész vett el tőle, midőn a halálítélet kimondatott felette. De Németh ezeket is elsikkasztotta.

Elmondá továbbá azt, hogy az ő elítéltetésénél sok visszaélés történt; s hogy midőn ítélete Mikos protorius által egy névleg ismeretlen udvari tanácsos, és Gyulai Sámuel, Novák fő-őr és Kramer tanácsos jelenlétében kihirdettetett, ő azonnal felszólalt ez eljárás ellen.

Erről Mikos azonnal jelentést tett a Nádornál, a ki állítólag az első ítéletét azonnal felfüggesztette, s még az nap megüzente Réznek Majláth personalis által, hogy ne féljen, új vizsgálat van elrendelve.

Azonban ez a vizsgálat a Nádornak közbejött halála miatt elmaradt.

Időközben Péchy bihari alispán, megtudván a Réz által neki átadott iratból, hogy ő ellene is titkos vizsgálat volt rendelve, személyesen folyamodott ő Felségéhez, hogy a titkos vizsgálat beszüntetése mellett törvényes nyílt vizsgálatot rendeljen ellene, hogy ártatlanságát bebizonyíthassa és erkölcsi jellemét megvédelmezhesse. Hivatkozik egész közpályájára, 12 évi főjegyzőségére, 9 évi alispánságára, eddigi főnökeire, jelesen Ürményire, gr. Hallerre, gr. Brunszwikra és gr. Teleki Józsefre és az egész megyei intelligentiára, mely tanubizonyságot tehet mellette. Kívánja tudni, hogy miféle vádak merültek fel ellene és más becsületes polgárok ellen a Réz féle per folytán; kívánja tudni azt is, hogy miképen bocsáthatott ki Réz levelet a börtönből stb.

Világos, hogy Péchy folyamodásának éle a királyi ügyész ellen volt intézve, mert nem volt titok, hogy az szokta a börtönben remegő vádlottakat bizgatni arra, hogy minél több ártatlan embert keverjenek be a bajba.

Ő felsége erre csakugyan kerestette az illető irományokat; de Némethnek gondja volt reá, hogy azok soha a király kezébe ne kerülhessenek. A nádor halála éppen jó ürügy volt arra, hogy azok valahogy — elvesztek. Hiába keresték a nádor iratai között, hiába tettek kérdést a kir. ügyek igazgatójánál: senki sem tudott felvilágosítást adni, sem Csupor titkos vizsgálatának eredményéről, sem pedig azon öt eredeti levélről, melyet Németh a börtönben lévő Réztől elvett.

Igy lett elfojtva az ügy az illető vádlottak szerencséjére és a kir. ügyek igazgatójának hasznára.

VI.

Ezek után még csak annak rövid megemlítésére szorítkozom, hogy a jakobinus per folyama alatt gyanussá lett, többé kevésbé vádlott emberek ellen csakugyan

ki volt adva a titkos vizsgálat rendelete. Az már ekkor szokásos eljárás volt, hogy a ki bármi tekintetben gyanussá lett, a kit irigye vagy ellensége feladott, az titkon hivatalos felügyelet alá helyeztetett.

Ez történt Békésmegye akkori főjegyzőjével Domokos Lőrinczczel is, a ki Réz önvallomásában úgy volt jellemezve, mint a francia forradalmi alkotmány barátja, mint a ki ezen alkotmány dicséretével másokat is megtántorított politikai hitükben és a király iránt tartozó hűségükben. Ez történt a gyulai ref. lelkésszel Juhász Istvánnal is, a ki többször tanuja volt a vádlottak veszedelmes irányú nyilatkozatainak.

Békésmegye akkori főispánja Lovász Zsigmond udvari tanácsos oda volt utasítva, hogy a két vádlottat fogassa el, s magok viseletökről és vallomásaikról jelentést tegyen az udvari kancelláriának. Lovász az által kívánta végét vetni a további zaklattatásnak, hogy jelentésében kinyilatkoztatta, miszerint Domokos főjegyző az ő engedelme nélkül öt hét óta Erdélyben tartózkodik; különben sem ellene, sem a ref. lelkész ellen nem tud semmi rosszat. Ezen jelentés után az udvari kancellária nem látta ugyan szükségesnek a két vádlott egyén elfogatását és perbe idézését; de mégis szigorúan meghagyta a főispánnak, hogy „suis viis et modis sub manu dispositiones faciat, quatenus actiones prefatarum duorum Individuorum vigili oculo quam strictissime observentur“ vagyis, hogy a két egyén tettei szigorúan ellenőriztessenek. Domokost illetőleg ki kellett kutatni, hogy mi végett jár Erdélyben, nem forral-e valami rosszat ott is a király ellen.

Szegény Domokos nem is sejtette, hogy amig ő Kolozsvárott Veér Farkas házában háztűz nézni járt, addig kémek által kísérik figyelemmel minden mozdulát, s Erdélyből való kiutasítása is el volt rendelve. Ugyanis gr. Bánffy György erdélyi gubernatort utasította

az udvari kancellária, hogy Domokos Lőrincz békésmegyei főjegyzőt utasítsa haza állomására, s egyuttal kéz alatt tudja meg és értesitse ő felségét, hogy mi okból mulat Domokos Erdélyben, mit tesz, mit beszél, kivel társalkodik, nem gyanus-e magaviselete és hogy nem lázítja-e a békés polgárokat?

De a gubernátor okos ember volt, aki az akkori bécsi rettegés alapját értette, s aki ennél fogva tudta, mivel lehet azt le is csillapítani. Tehát azt válaszolta az udvari kancelláriának, hogy Domokost kellő felügyelet alá helyezte, hogy ez néhány heti Erdélyben való tartózkodása alatt őt is meglátogatta. Leggyakrabban fordult meg Veer Farkas házánál, kinek leányát feleségül kívánja venni. Ezen család tagjain kívül érintkezett még különösbbe b. Wesselényivel, Boérrel és másokkal. De oly tettet, mely nyilvános figyelmet költött volna, vagy éppen vizsgálatot igényelne nem követett el, s ennél fogva teljesen feleslegesnek látja a további eljárást.

Ezen jelentés alapján az udvari kancellária véleményéhez képest ő felsége a további vizsgálatot szükségtennek találta. S ezzel vége lett a békésmegyei jakobinus mozgalomnak is, mely valóban nem volt oly nagy mérvű, hogy az ország békéjét veszélyeztette volna, — de mindazáltal elég érdekes arra, hogy megyénk csendes történelmi fejlődésének fonalán tudomást vegyünk róla.

VII.

A francia rémuralom napjai rég letűntek, és az új császár fényes hadjáratai rettegésbe hozták egész Európát, midőn a spielbergi fogságból kiszabadult és elébb Budára és Pozsonyba, majd Fehérmegyébe költözködött Réz József vigyázatlan, s a „közbátorság felbontására czélzó“ beszédei miatt újra elfogatott.

Azon időben, midőn a franciák császára, Bonaparte

Napoleon Bécset és hazánkat fenyegette, midőn sokakban új remények kezdtek ébredezni a nemzet felszabadítására nézve, Réz Szolgaegyházán egy társaságban azt mondotta, hogy bár jönne be hazánkba a francia császár és tenne egy kis rendet a nép között. E mellett káromolta a mi fejedelmünket Ferencz királyt is, mire egy Pribék Antal nevű birtokos ellene szólott. Réz feléje fordulván figyelmeztette, hogy ne beszéljen a franczia császár ellen, mert ha eljön, az lesz Krisztusa, Idvezítője és Megváltója. Erre Pribék felboszankodván, összeszidta Napoleont, mondván, hogy őneki ugyan nem kell megváltónak, ő hű akar maradni Ferencz királyhoz. De Réz, úgy látszik bor mellett felhevülve, újra csak a franciákat dicsőítette; dicsekedett, hogy ő összeköttetésben áll velük, s azon reményének adott kifejezést, hogy ha Napoleon bejön, új királyt fog adni Magyarországnak, új alkotmányt fog életbe léptetni, mely szerint a nemesség és papság hatalma végképen meg fog szűnni. A vallás dolgát sem hagyta érintetlenül. Kijelentette, hogy akasztófára való mind, aki Istent, poklot, menyországot hiszen stb. Ilyen beszédek alapján Pribék Antal, Loránt József és László vádat emeltek ellene, mint veszedelmes jakobinus ellen.

Tehát új baj, új veszedelem hárult a már akkor 50 éves Réz József fejére! Ürményi Miksa cs. k. kamarás s Fehérmegye alispánja vizsgálatot rendelt ellene, melyben Réz, hivatkozva arra, hogy a társaságban sok bort ivott, mindent tagadott, semmire sem emlékezett. De azért mégis felvitetett Budára, hol az ő régi ismerőse Németh János, a kir. ügyek igazgatója 1810. marc. 16-kán beadta ellene a vádlevelet.

A vádlevél, hivatkozással arra, hogy az illető ezelőtt 15 évvel felségsértés miatt már el volt ítélve s hogy ő felsége csakis kegyelemből hagyta meg életét és va-

gyonát, igen súlyosnak mondja az elkövetett vétket, különösen most midőn — ugymond — az ellenség ad regnum penetrasset, s az igazi honfiak remény és félelem között lebegve aggódnak a háboru kimenetele felett. Egy olyan embert, ki az ellenség bejövetelét nyíltan óhajtja, ki azt védője gyanánt tekinti s kész törvényes fejedelmétől elszakadni, Sz. István I-ső dec. 14. c. II. 51. és Kálmán II. 6. t. c. és más hasonló törvények alapján kívánja elítéltetni.

Réz hihallgattatása alkalmával tagadta azt, mintha az ő szájából oly sértő kifejezések fakadtak volna. Ezt csak az ő ellenségei fogják reá, mivel már egyszer el volt fogva mint jakobinus. Elismeri, hogy többek jelenlétében beszélt a háborúról, s midőn egyesek a franciák császáráját szidták, ő csak annyit jegyzett meg, hogy egy koronás főt nem illik ily szavakkal illetni, ezt a mi fejedelmünk mint ellensége se tenné. Lehet, hogy ezt félremagyarázzák az ő ellenségei stb.

Ügyvédje azonban beismerte a franciákról mondott szavait, csak azt hozta fel mentségeül, hogy Réz részeg állapotban bor mellett beszélt úgy, mit nem lehet neki beszámítani. Külömben is gyermekségétől fogva maniakus úgy hogy néha valóságos bolondnak látszik. Néha vannak világos percei, amikor egészen jól és eszélyesen viseli magát. Ha tett vagy mondott is valami veszélyes dolgot, azt bizonyosan örülési rohamában tette. Érde méül hozza fel sikeres gyógyításait, jótékonyságát. Nem tartja súlyos körülménynek azt, hogy már egyszer el volt ítélve, mert akkor is pusztá szavak miatt volt elmarasztalva, miket az említett betegség miatt ejtett. Kéri tehát őt felmentetni a vád alól.

A királyi ügyész tagadta a felhozott betegség valódiságát. Nem tartotta elég bizonyító erejűnek sem a dányi plebánosnak Bene Mihálynak, sem a székesfehér-

vári káplánnak Baján Ferencznek, sem pedig Ergovics György városi praefectusnak abbeli vallomásaikat, melyek szerint Réz néha valóságos lunatikus bolond, kinek maniakus kitörései periodikus időben megszoktak ujulni, s hogy a vele gyakrabban érintkező polgárok mind ilyenek ismerik.

Az ítélet a tényállás és indokolás megállapítása után 1811. febr. 22-kén mondatott ki felette.

E szerint nem mondatott ki ugyan a felségsértési bűnben való részessége, de mivel több izben lázító beszédeket szórt a nép között, az eddig szenvedett fogság-büntetésen felül még négy évi börtönre ítéltetett hetenkint kétszeri száraz böjt mellett.

Ezen ítélet a hétszemélyes tábla által egy évi fogságra enyhítettett. Ezt a király is helybenhagyta, azon hozzátétellel, hogy Réz a büntetés kiállása után is éber szemmel kísértessék.

Ime, így végződött Réz József pöre másod izben.

Neve csak annyiban bír némi jelentőséggel megyénk történelmében, a mennyiben ahoz fűződik a jakobinus mozgalom itt e békességes vidéken, hol szenvedélyesebb jelenetekkel a multban csak igen ritkán találkozunk.

Zsilinszky Mihály.

Gyula városa tanácsának levele 1560-ik évből.

Tisztelt barátom Véghelyi Dezső, Veszprém vármegei főjegyző s m. tört. társulati igazgató választmányi tag szives volt engem a mult évben egy XVI. századbéli eredeti levéllel megajándékozni, melyet 1560. évben irt Gyula városának birája és tanácsa Pozsony városa birájához és tanácsához s mely Gyula városa akkori állapotára sok tekintetben érdekes világot vet. Szövege gyarló hibás latin nyelven van írva, s magyar fordításban így szól:

„Mi Váلكhai Kelemen, gyulai bíró s Gyula városának tizenkét esküdt polgárai s ugyanannak öszves tanácsosai, Pozsony városa nemes, okos és előrelátó birájának és esküdt polgárainak s öszses tanácsának szives üdvözlétünk s kölcsönös barátságunk növekedésének ohajtását. Tudatjuk Uraságtokkal, hogy lakostársunknak Lakatgyártó Istvánnak s nejének Katalin asszonynak, ki, amint állítatik, Farkas váradi czinöntőnek, Kegyetek egyik polgártársa Hir Gáspár vérrokonának, törvényesen nemzett leánya, Uraságtok tanácsán némi negyven forintnyi követelése van. Ezen öszszeg tulajdonképpen Katalin asszonyt, a fentnevezett Farkas nevű czinöntő leányát illetván, ezen Katalin férjével Lakatos Istvánnal együtt tanácsunk színe előtt megjelent s arra kért minket, látnók el őt Uraságtokhoz szóló ajánló levéllel, hogy ennek révén negyven forintnyi követelését megkaphassa. Mi tehát, kérelméhez képest, nem késtünk kiadni jelen levelünket, biztosítván Uraságtokat, hogy ha a fentérintett öszszeg neki kifizettetni fog, azt többé senki Uraságtokon nem követelendi, mire jelen levelünk rendiben kérjük is

Uraságtokat. Ennek nagyobb hitelül kiadtuk városunk szokott hiteles pecsétjével ellátott jelen levelünket. Kelt Gyulán, ujév előtti napon 1560. eszt.“

E levél szerint tehát 1560-ik eszt. Váلكay Kelemen volt Gyula városának birája. Találkozunk ezen Váلكay Kelemennel, mint gyulai biróval, még egy más, 1559. eszt. kelt okmányban is, mely „Békésvármegye hajdana“ II-ik kötetében látott világot. Ezen okmányból kitűnik, hogy abban, midőn a gyulai rkath. parochialis templomi szent edényeket és ereklyéket a gyulai lutheranusok Kassán eladták, Valkaynak is, mint akkori birónak, nagy része volt s az eladást nem akadályozta s azt csakis azzal mentegeti, hogy azt a polgárság arra fordította, hogy a várbeli katonaság részére lőport és fegyvert vásárolt, mert, ugymond, naponként várni lehetett, hogy a török a várat ostrom alá veszi. Mindezek oda mutatnak, hogy Váلكay is protestans volt. Mellesleg megemlítem, hogy a Váلكay család, mely már a XIV. században szerepelt, „gyulai“ előnévvel élt, miből részint azt lehet következtetni, hogy ősrégi gyulai család volt, részint azt, hogy Gyulán birtokai is voltak. Közülök egy, névszerint gyulai Váلكay András, mint irodalmi férfiú is szerepelt. Munkái 1571—1580 évek közt láttak világot. Lehet, hogy András éppen Kelemennek, a birónak volt fia s azok egyike, kik az akkor hirneves gyulai protestans főiskolában nyerték kiképeztetésöket. (Lásd Köváry Erdély családain 271. l. Danielik magyar írók életrajzai II. 359.)

Látjuk továbbá e levélből, hogy Gyula városának, a birón kívül tizenkét esküdt polgára és még ezeken felül külön tanácsa is volt (duodecim iurati cives ac universi senatores gyulenses, mondja e levél.) A biró és a tizenkét esküdt képezték valószínűleg a belső, a tanácsosok pedig az ugynevezett külső tanácsot, amint ez maig is így van a szabad kir. városokban. Eszerint Gyula

városa a XVI. században ha nem is volt sz. kir. város, de mindenesetre a rendezettebb hazai városok sorába tartozott.

Némi világot vet levelünk és ezzel egybevetve más, ugyanazon korbeli okmányaink az ipar állására is Gyulán. A levél Gyulán lakott lakatos mestert, vagy amint a levélben áll, lakatgyártót említ. Egy más, ugyan azon korbeli okmány említ Gyulán aranymivest, egy harmadik orgonakészítőt; továbbá Szegedi Kis István életirója Mező Ferencz nevű gyulai gazdag kereskedőt, Szikszai Fabricius Demeter pedig dicsőíti Gyula városának széles kiterjedt virágzó kereskedését. Mindezekből következtetve Gyulavárosa a XVI. században ipar, kereskedelem és köz-míveltség tekintetében sok más alföldi várost felülmult.

Legérdekesebb a levelen lévő, jól megőrzött sötét zöld viaszba nyomott s papírral borított pecsét, mely Gyula városának egykori czimerét ábrázolja. Körülírása ez: S. civium de Diula Johanis de Maróth bani.*

Eszerint a pecsétnyomó akkor készült, mikor Gyula városát Maróth János bán bírta. Miután pedig Gyulát és környékét a bán 1403-ik eszt. kapta s 1435. eszt.

* a „de“ szócska a „Maróth“ szó előtt a fametsző hibájából kimaradt.

már meghalt, ennél fogva a pecsétnyomó a XV. század első tizedei valamelyikének készítménye.

Maróthi János bán családja már a harmadik nemzedékben férfiágon kihalt. Fiai László s unokái Lajos és Mátyás, vagy amint okmányaink rendszeren nevezik, Mátyus s ezeknek özvegyei Gyulán laktak, s építkezések kegyes adományok által igyekeztek neveiket örökíteni. László 1444. eszt. a gyulai várban az apostolok tiszteletére diszes kápolnát építtetett s annak bűnbocsánati előjogot is szerzett a pápától. Jánosnak özvegye Orsolya s Lászlónak özvegye Borbála a boldogságos szűz tiszteletére Gyulán parochialis templomot emeltettek s a plebános eltartására az 1442. eszt. 1900 arany forinton örök áron megvett Apáti nevű falut a templomnak adományozták. Valószínű, hogy a ferenczrendi szerzeteseket is, kikről 1425. eszt. és így a Maróthiak korában van először említés, a család telepíté le Gyulán s építteté zárdájukat.

Mi már a levélen lévő pecsétet illeti, az egy lovagvértet mutat, mely közepén vízmentesen csikolat által van ketté metszve. A felső mezőben négy éknek vagy fognak látszó ékitmény látható, melyek azonban nem úgy, mint azt az azon kori pecséteken látjuk, éllel felfelé, hanem éllel lefelé vannak fordítva. Az alsóban egy ötágú korona van, hasonló ahoz, minő Zsigmond király denárjain előfordul. A középső és legmagasb ág keresztet ábrázol; a többi, kisebb, hegyén csillaggal van ékesítve.

A Maróthi család, amint Nagy Iván jeles munkájából tudjuk, a Guthkeled nemből eredt. A Guthkeled családbeliek (Zelemérek, Báthoriak sat.) czimere három farkas fog. Vajjon nincs-e a gyulai pecséten, fogaknak látszó ékitmény és a Guthkelednek czimerének farkas fogai közt valami összefüggés? Nem-e a Guthkelednembeli Maróthyak, mint akkori birtokosainak czimeréből vette át

Gyula városa a pecsétjén látszó felső mezői ékitményt, éppen úgy, mint később megyénk, első főispánjának Lővenburgnak czimeréből a megyei czimerben látható arany oroszlányt? Ezt feltéve, a felső mezői ékitmény a Maróthyaknak, az alsó mezői korona pedig Gyula városának, valószínűleg Zsigmond király által adományozott, ősrégi czimerét fogná ábrázolni.

Végül egyletünk nevében szives köszönetet mondok Véghelyi Dezső barátomnak hozzám és egyletünkhöz tanusított gyöngéd figyelmeért s miután ezen érdekes levél méltóbb helyre nem lehet letéve, mint megyei muzeumunkba, átbocsátom azt ezennel készségesen egyletünk birtokába.

Haan Lajos.

B. Wenckheim Béla emlékezete.

— Olvastatott Gyulán, szept. 13-án. —

Bármily fogalommal birjunk a nemzetek sorsára döntő befolyást gyakorló nagy férfiak szellemi tulajdonairól, a tapasztalás azt bizonyítja, hogy csak elméleti és gyakorlati nagy képzettség, önzetlen hazafias jellem és kitartó munkásság képes oly morális erőt kifejteni, mely előtt — a pártszenvedély vakságán kívül — a kortársak és az utókor tisztelettel szoktak meghajolni. Tudákos negélyezéssel, hazafias szólamokkal és tetszetős külsőségekkel lehet ugyan egy időre a gyengék nagy tömegét elámitani; de állandó becsültetést, és valódi dicsőséget ily tulajdonokkal még senki sem biztosított magának. A megpróbáltatás nehéz napjaiban, a cselekvés próbatüzében elenyésszik a külső látszat csilláma, miként a föld hótakarója a tavaszi nap enyhe sugarai elől.

Csak a valódi érdem az, mely sikeres harcot vív az enyészettel, mely örökre el nem nyomható sem az irigység, sem a rágalom szenyje által, s mely a költőként „a koporsóból kitör és eget kér.”

Ámde az érdem a nyilvános élet különböző téereihez képest sokféleképpen nyilatkozik. Más az örök igazság kutatásában fáradozó tudósnak érdeme; más a magasztos eszméket szép formában kifejező művésznek érdeme; más az anyagi boldogulás eszközeit kereső és alkalmazó iparosnak érdeme. De abban mégis megegyez minden nagyérdemű férfiú munkássága, hogy egy magasabb cél szolgálatában érvényesíti az emberi értelem vi-

BÁRÓ WENCKHEIM BÉLA.

lágosságát, a kedély melegségét és az akarat munkás-
ságát.

Minél magasabb a cél, melyet valaki kitűzött magának; minél tágasabb a hatáskör, melynek betöltésére önakarata és az isteni gondviselés rendelte: annál magasabb lesz e hatáskör becsületes betöltéséből eredő érdem is.

Az a férfiú, kinek emlékét ezuttal felujítani kívánom, egyike volt azoknak, akik magasabb eszmék szolgálatában töltötték életüket. Előkelő magas születése és saját nemes hajlamai a társadalmi és állami közélet pályájára vezették, melyen egy szenvedésekben és örömekben gazdag korszakon át becsülettel küzdött és fáradott. A családi boldogság örömét megtagadta magától — bár mint fiú és testvér páratlan szeretetet tanusított övéi iránt, — egész élte fogytáig másoknak világított tényes tulajdonaival. Élte hasonló volt a szövétnek életéhez, mely midőn másoknak világít, önmagát emészti fel.

Egy ily életnek méltó feltüntetése bizonyára az enyimnél ügyesebb ecsetre volna érdemes. De én bízom az igen t. közgyűlés tagjainak elnéző kegyességében, midőn arra kérem, hogy vázlatos halvány előadásom hiányait saját élményeiknek felidézésével pótolni méltóztassanak. Tudom, hogy vannak e teremben sokan, kik talán közelebbről és hosszabb ideig kísérték figyelemmel b. Wenckheim Bélának működését, mint magam, aki alig 4—5 évig élvezhettem nagybecsű barátságát. Tudom, hogy többen személyes tanúi voltak azon jeleneteknek, melyek 1848 előtt és utóbb az ő vezérlete alatt itt e teremben történtek, s melyeket én csak másoknak közlése után vagyok kénytelen ecsetelni. Mind ez kellő szerezységre és figyelemre int engemet, nehogy oly színeket használjak a jellem festésénél, melyek a valóságnak meg nem felelők.

Ily félszeg eljárás senkinél sem volna méltatlanabb, mint éppen b. Wenckheim Bélának emlékezeténél, — akinek jelleme nem tűrt meg semmi szennyet, de nem tűrt meg hamis tömjénezést sem. Ő maga soha sem követelte magának egy Thiers vagy b. Eötvös tudományát, — egy Guizot vagy Deák okosságát. A tudomány nehéz problémái iránt nem tudott lelkesedni (még csak ezen mi szerény társulatunk tevékenysége sem igen érdekelte); de annál nagyobb fogékonyságot tanusított a gyakorlati közélet, és a társadalmi tevékenység követelményei iránt. Ez a rendkívüli ügyesség, mely szerencsés harmóniában állott hazafias őszinte jellemével és finom udvarias modorával, emelte őt fel ezen megye hivatalain át a főispánságig; ez biztosított számára tiszteletet az ország legelső férfiai előtt; ez tette érdemessé a fejedelem legmagasabb bizodalma is. Családja tagjai között sok jeles férfiú volt; de egy sem emelte e család dicsőségét oly magasra, mint ő.

I.

Édes atyja. b. Wenckheim József, a közéletben egy hatalmas olygarcha szerepét játszotta; de a mellett családja érdekeiről sem feledkezett meg. Édes anyja báró Orczy Terézia a jótékonyság és anyai szeretet példányképe volt, kiről az egész Ladány és M.-Berény vidéke csak hódoló tisztelettel tudott megemlékezni. A családot, a szülőken kívül öt testvér képezte, u. m. Béla, László, és Viktor; Mária férjezett b. Kray Jánosné, és Paulina, gr. Dessewffy Emilné.

Béla született 1811. febr. 11-kén. Az eleven eszű szép gyermek tehetségei korán feltűntek. Tanulmányait az ország fővárosában Pesten kitűnő eredménnyel és oly korán végezte, hogy tizenhat éves korában már elvégezte a jogot; tizenhetedikben patvarista, tizennyolca-

dikban jurátus volt, tizenkilenc éves korában pedig ügyvédi oklevéllel birt. Kiváló érdeméül tekintették tanuló-társai azt, hogy a közrendi ifjuság köréből soha el nem vonta magát, sőt legörömostebb ott töltötte üres idejét.

Igen természetes tehát, hogy mihelyest mint tanulmányait végzett ifju hazaérkezett, azonnal alkalmazást nyert. 1831-ben Békésmegye aljegyzőjévé, a következő évben pedig táblabírójává lett. 1833-ban beutazta nyugati Európát, s bő tapasztalatokkal térvén haza Anglia földéről, még nagyobb hévvel karolta fel a közügyeket. Zöld asztalnál éppen úgy, mint vig társaságban otthosznak érezte magát. Az ifjuság önkénytelenül csoportosult körülötte, s ahol ünnepélyesen, gyalog vagy lóháton kellett megjelenni, ott rendesen b. Wenckheim Béla volt a rendező és ünnepi szónok. Mikor atyja aradi főispánná, gr. Zichy Ferencz kir. biztossá, gr. Károlyi György békésmegyei főispánná lett, — ez ünnepélyes alkalmaknál mindig ő vezette a banderiumot. Ez utóbbinak beiktatásánál 1842-ben oly nagy sensatiót idézett elő lóratermett szép alakjával, kiválóan diszes öltözetével — és azon lelkes beszédével, melylyel a békésmegyei hölgyek zászlaját átnyujtá az uj főispánnak, — hogy éveken keresztül közbeszéd tárgyát képezte.

Mint a pozsonyi országgyűlési ifjuság tagja is jelentékeny szerepet viselt azon időben, midőn a szabadelvűség eszméi még csak az ifjuság romlatlan lelkében kezdettek éledezni. Még akkor saját édesatyja sem hitte volna, hogy az ő kidőlése után azon eszmék, melyek a pozsonyi ifjuság kebelét dagasztották, Békésmegyében éppen az ő fia által fognak diadalra emeltetni. S ez a hihetetlennek látszó dolog megtörtént. A legconservatívabb és egyuttal a legszolgaiabb szellemű megyéből rövid néhány év alatt a leglelkesebb törvényhatóság nőtte ki magát.

Hogy e nagy változás jelentőségét kellőképen méltányolhassuk, tudni kell, hogy e megye a jelen század elején, egész a harmincas évekig politikai tekintetben mily dicstelen szerepet játszott.

Nem volt itt semmi önérzet, semmi független elem. A kormányhatalom törvénytelen rendeleteit feltétlen engedelmisséggel fogadták a rendek. Azoknak végrehajtása ellen senki sem merészelt felszóllalni. Legszembetűnőbben nyilatkozott e szolgálai szellem 1822-ben, midőn a király önkényűleg elrendelte, hogy az eddigi váltópénz-jegyekben fizetett adó ezentúl ezüstpénzben, azaz harmadfélszer nagyobb összegben fizetendő; és midőn e miatt az ország valamennyi megyéje felszóllalt és a végrehajtást törvényes alapon megtagadta: Békésvármegye rendei nemcsak hogy készséggel hajtották végre a rendeletet, hanem még köszönetet is mondtak érte!

Meg kell azonban jegyezni, hogy ez nem a megye rendeinek közvéleménye, hanem az akkor itt majdnem egyedül uralkodó Haruckern család leány utódainak tette volt, kik a főispánnal Bedekovics Ferenczel és a despotikus hajlamú Vidovich György alispánnal minden akadály nélkül érvényesítették akaratjukat. Nagy birtokú és függetlenebb gondolkodású családok nagyon csekély számban voltak e megyében. A legtekintélyesebb kétségen kívül a Wenckheim család volt, melynek akkori seniora báró Wenckheim József nemcsak a családnak, hanem az egész megyének ügyeit is ugyszólván korlátlan hatalommal vezette. Az ő akaratja volt a döntő a tisztviselők választásánál valamint a megyei határozatok kimondásánál is. Ha volt is nagy ritkán megyei restauratio, ott sem a lármás nemesség óhaja, hanem a hatalmas báró vasakarata döntött. Hiába való volt a fiatal önérzetesebb nemzedék szónoklása, Rosty másod-alispán határozott föllépése, Novák Antal, Szombathelyi és Tomcsányi kiváló

tehetségei: a viszonyok nem változtak mindaddig, míg b. Wenckheim Józsefnek 1830-ban bekövetkezett halála után az ifju b. Wenckheim Béla nem tűzte ki a szabadelvűség zászlaját, mely körül csoportosult aztán a megyének minden tehetségesebb férfia.

Nem is lehetett volna akkor alkalmasabb egyént találni e megyében arra, hogy a régivel ellenkező politikai iránynak uttörője legyen, mint éppen b. Wenckheim Bélát. Családi összeköttetései, kiváló egyéni tulajdonságai, a közügyek iránt tanusított érdeklődése, minden szépeszmék iránti lelkesedése, lovagias jelleme és finom megnyerő modora csakhamar a legnépszerűbb emberek egyikévé tették őt. Az eddig hatalmaskodó uradalmi tisztviselők tartózkodókká, és az eddig tartózkodó köznemeseink bátrabbakká és tevékenyebbé lettek. A politikai vitatkozások gyakoriak és hevesek lettek, és az ezutáni követválasztások, valamint a követeknek adott utasítások is világos tanubizonyságai voltak azon szellemirány megváltozásának, mely azelőtt Békésvármegyében uralkodott.

A főispán Lánczy József, ki különben kitűnő tehetségekkel ékeskedő férfiú volt, tehetetlennek bizonyult be az új szellem elleni harcra; s a kormány 1836-ban Aczél Antalt, egy korlátolt tehetségű, de erőszakosságra hajlandó férfiút küldött le főispáni helyettesül azon utasítással, hogy a szabadelvű párt törekvéseit ellensúlyozza. De ennek ügyetlensége csak rontott a dolgon, és a megyének Tormássy János önkényes elfogatása által is a kormány ellen felzudult nemessége tüntetésszerűen adott kifejezést az adminisztrátor iránti ellenszenvének. A legelső megyei tisztujtáson 1837. apr. 17-kén az ő jelöltjeinek mellőzésével Novák Antal és b. Wenckheim Bélát választották meg alispánokká.

Wenckheim Béla már akkor nem volt egészen ujonc a megyei élet terén. Mint fentebb láttuk 1831-ben me-

gyei aljegyzőnek, 1832-ben pedig táblabírónak választották meg. Mindazáltal azt lehet mondani, hogy csak itt kezdődik voltaképen az ő nyilvános működése, miután a külföldi utjában tett tapasztalatait komoly irányban érvényesítheté.

Mint másodalispán a törvényszék elnökségét vitte két éven át nagy tapintattal és törvényismerettel.

1839-ben határt nem ismerő lelkesedéssel választották meg Békésmegye országgyűlési követévé (Horváth Antallal) és az országgyűlésen csakugyan szép tere nyílt arra, hogy az alispáni széken szerzett tapasztalatait érvényesítse. Az egybegyűlt honatyák figyelmét csakhamar magára vonta a fiatal békésmegyei követ bátor fellépése, s midőn az ország közóhajához képest az új büntető és javító törvénykönyv készítése került napirendre, akkor az e célra kiküldött országos bizottság tagjai közé b. Wenckheim Bélát is megválasztották oly tehetségek mellé, minők voltak például: Deák Ferenc, Pázmándi Dénes, Pulszky Ferenc, Bezeredy István, Palóczy László, Zsedényi Ede, Klauzál Gábor, Beöthy Ödön stb.

A következő 1843 $\frac{3}{4}$ -ki országgyűlésre ujonnan, felküldé őt a megye követe gyanánt; az ő pártja gróf Károlyi Györgynek főispánsága által teljes diadalát érte el a megyében. Nemcsak itt, hanem az országgyűlés alsó tábláján is a szabadelvűek pártja volt nagy többségben. Nem így állott azonban a dolog a felső táblánál, hol még mindig a hagyományos aulikus szellem uralkodott, és így a parlamenti küzdelem jóformán eredménytelenné vált. Wenckheim Béla ily viszonyok között lemondott a követségről, hogy a gróf Batthyáni Lajos által szervezett főrendi ellenzéket támogathassa.

Szónoklatával itt is hatást tudott előidézni; mert az ország jogai mellett való felszólalásaiban megvolt a hatásnak természetes alapja, t. i. a jog és igazság mel-

lett; határozottság, és az, amit közönségesen szónoki tűznek nevezünk.

A gyors politikai átalakulás napjaiban Wenckheim Béla oly népszerűsége és tekintélyre tett szert, hogy midőn 1848-ban az általa oly hévvel és kitartással hirdetett szabadelvű eszmék diadalt ülték, és az első független magyar felelős kormány működni kezdett, ez gr. Károlyi Györgynek Szatmárba való áthelyezése után b. Wenckheim Bélát nevezte ki Békésmegye főispánjává. A megye rendei őszinte sajnálattal bucsúztak el előbbi kedvelt főispánjuktól; de a bucsú fájdalmai mellett nagy vigasztalásukra szolgált az, hogy ismét oly férfiút nyertek a megye élére, akinek fényes multja a legbiztosabb zálogát képezte a jövőnek. A megye büszke volt fiatal főispánjára, aki ugyanazon évben még István főherceg főudvarmesterévé is kineveztetett volt. Beiktatása valódi ünnepe volt a megyének, mely az új viszonyok rohamos fejlődése következtében az öröm mámorában látszott uszni. Most is megható azon hazafias ömlengés és lelkesedés, mely az akkori jegyzőkönyvek fogalmazványáiban nyilatkozik.

Azonban, fájdalom, az öröm napjai nem tartottak soká; az ünnepélyes szónoklatokban egy jobb jövő iránt kifejezett jóslatok nem mentek teljesedésbe. A magyar és osztrák kormányok között felmerült viszály oda kényszeríté a lelkesedésből elkeseredetté lett nemzetet, hogy kétségbe vont és nyíltan megtámadott jogainak védelmére a legvégső fegyverhez nyuljon. Ez a mi csendes vármegyénk is egy kis táborrá lett, s maga a főispán, kire ezen bizalomteljesen fordították tekintetüket, egy honvédszászlóaljat szervezett hazája védelmére.

A harcnak szomorú vége ismeretes. Minek festeném önök előtt, akik jobban ismerik azt mint én?

A világsi katasztrófa után, a főszerepvivőkből csak

az maradt életben, aki jókor elmenekült az ellenfél bosszújának véres karja elől. Báró Wenckheim Béla is csak az által menthette meg életét, hogy a külföldre menekült.

II.

Mikor a ránk nehezedett abszolút hatalom belefáradt a kivégeztetések gyalázatos munkájába, s a kimenekült hazafiak egy része kegyelemben részesült, — b. Wenckheim Béla is ezek sorában tért vissza hazájába, s minthogy minden politikai nyilvános működés lehetetlenné volt téve, nem maradt egyéb hátra, mint hogy ő is az egyedül nyílt társadalmi téren érvényesítse erejét.

Felkarolta tehát gr. Széchenyi István egyesületi eszméit, s azon erélylyel és melegséggel, mellyel elébb a politikában forgott, apostolává lett a sport és a gazdaság mindazon ügyeinek, melyek az erők egyesítését, a társasélet fejlesztését és a nemes szórakozás előmozdítását célozták. Ott látjuk őt a nemzeti kaszinó tagjai között, mint főmozgatót, — a lóversenyeken, mint főrendező, — a vadászaton, mint híres lovast, lövőt és falkavezetőt. Mindenütt éleszt, lelkesít, bátorít, mulattat, mintha így akarná feledtetni környezetével azon sötét napokat, melyeknek felemlegetése mindig bánat felhőjét borítá a különben mosolygó nyájas arcára.

Minden oly összejövetelnél, hol bizodalmasan lehetett szólni a közügyekről, hol nem kellett tartani a nemzetirtó hatalom titkos kémeitől, b. Wenckheim Bélát a főszereplők között találjuk. Amig íróink megtanulták azt a mesterséget, hogy miként kell többet írni a sorok közé, mint a sorokba; addig a mi főuraink is megtalálták azon társadalmi mulatságokat, melyeknek éltető eleme egészen más volt, mint a puszta mulatság. Akkor más jelentősége volt a nemzeti kaszinónak is mint most,

nagyobb jelentősége volt a csákói híres vadászatoknak, nagyobb jelentősége az irodalmi, művészeti és gazdasági egyesületeknek is. Az elnyomott nemzeti élet ezekben nyert némi kifejezést; a közpályáról leszorított férfiak ezekben nyertek erejöknek és tehetségöknek megtelelő foglalkozást.

Báró Wenckheim Béla mindenütt ott volt látható, ahol a szoborra dermedt haza tagjait mozgatni s szivét melengetni kellett.

Messze vezetne annak bővebb fejtegetése, hogy mit tett ő e korszakban mint gazda, mint lótenyésztő, mint a pesti lovar egylet tagja és elnöke; mit tett, mint a lóversenyek rendezője és mint a sport és férfias erőfejtés igazi lovagja. Mindazáltal a jellemrajz hűségének szempontjából is ki kell emelnem abbeli főjellemvonását, melynél fogva ő a sportnak minden nemét felkarolta, ha azzal a közjónak előmozdítását összekapcsolhatta. E tekintetben páratlan szenvedélyt tanusított, s élte utolsó évéig hajlott kora dacára versenyre kelt a fiatalokkal a férfias edzettség és kitartás dolgában. Ép oly fiatal hévvel száguldott paripáján a rákosi kopók után, mint a mily vakmerően mászott a király oldala mellett a stajerországi bércek zergéi után. Épugy ismerték őt Angliában, hol a windsori vadászatokon rókák és szarvasok után számtalan akadályokon keresztül 60 sőt 100 angol mértföldet lovagolt egy folytában, mint ahogy ismerték itthon Ladányban és a szomszéd megyékben vagy a Csallóközön, hol szintén kopófalkák után majdnem ezerszer lovagolt, s több mint 13 ezer vadat ejtett el. Ha bravúrt akart véghez vinni, akkor sem éhség, sem szomjuság; sem hidegség sem melegség nem birtak előtte jelentőséggel. A syriai sivatagon 40 foknyi melegben naponkint 12 órát lovagolt gr. Almásy Györggyel és gr. Batthyáni Lajossal, anélkül, hogy a hiányos

élelmezés ellen valaha panasz jött volna szájára. Pestről K.-Ladányba — 120 angol mértföldet — lovagolt 9 $\frac{1}{2}$ óra alatt öt lovon; Gyuláról pedig Zsombolyára — 70 angol mértföldet — hat óra alatt tett meg 4 lovon — és pedig mind saját nevelésű lovakon. Dominó nevű paripáján akárhányszor lejött Pestről Ladányba két nap alatt. Vadászatok alkalmával a leghidegebb őszi napokon is keresztül usztatott az utjában eső folyókon, anélkül, hogy egészségének ártott volna, ami az edzettségnek legnagyobb fokát mutatja.

Egyébiránt ily férfias mulatság, bármennyire kedvelte is, sohasem volt előtte a fődolog. Mindig összekötötte azt magasabb célokkal. Hogy mily tudatosan üzte ő a sportot, azt „a hazai kopózás történetéről“ írott jeles cikkében ő maga is kifejezte, midőn e szavakkal végzi előadását. „Az imént mondottak célja korántsem az, hogy mindenki egyedül csak vadászemberré válva folyvást kopóról, lóról, fegyverről álmodozzék; sőt ellenkezőleg tegyen mindenki eleget mindenekelőtt hivatásának és csak ha megfelelt már azon kötelességeknek, melyeket tőle a hon, közérdek, családi élet, magán és baráti kör követel, csak akkor engedje magának e férfias mulatságot; szellőztesse ki szellemi munkába fáradt eszét a szép őszi napokon; pihentesse ki gondlepte kedélyét barátai körében, s bizonyára ismét friss erővel és jobb kedvvel fog a munkás életbe kezdeni, mely a természet örök törvényei szerint mindnyájunk közös hivatása.“

Igy fogta ő fel a mulatságok jelentőségét. Annyi időt szánt rájuk, a mennyi szükséges volt a szellemi erő felfrissítéséhez, és a közügyekben való fáradozás kipihenésére. Mihelyest némi kilátás nyílt arra, hogy a nemzeti ügy körül szabadabban lehet beszélni és tenni, azonnal itt volt megyéjében régi barátainak körében, reményt nyújtani a reményteleneknek. Amint a bécsi

kormány félszeg politikája által az összállam véres háborukba keveredett, és az osztrák seregek egyik véréjét a másik követte: azonnal nagy változás következett a magyar ügyekben is, amennyiben a fejedelem maga is belátta, hogy e nemzet hozzájárulása nélkül a kormányzás már-már lehetetlenné vált. A tíz éves szenvedés bámulatos kitartást és egyetértést hozott létre a nemzetben; a kiirtani szándékolt nemzeti érzület oly élénkké lett, melyen a német hivatalnokok seregének minden kísérletezése hajótörést szenvedett.

Ily körülmények nyomása alatt jött létre az október 20-ki diploma, melyben a fejedelem kijelentette, miszerint országgyűlést kíván összehívni, és az ország államjogi viszonyainak végleges rendezését a törvények értelmében kir. hitlevél kibocsátása és önmaga megkoronáztatása által fogja megpecsételni.

III.

Ez a nagy fordulat felvillanyozta a nemzetet. Az eddig visszavonult hazafiak remélleni kezdettek és újra kiléptek a cselekvés terére. Sokan egy jobb jövő hajnalát látták felderülni a magyar nemzet egén, és hajlandók voltak elfelejteni az évtizedig tartott nyomor-gatás kínait; de voltak sokan, kik nem bíztak a király őszinteségében, kikben fellázadt a multak feletti keserűség érzete, és követelő hangon szólottak Béccsel szemben a *pragmatica sanctió*ról, és annak felbontásáról.

Azonban a nemzet higgadtabb része, mely jobban tudta szeretni hazáját mint gyűlölni ellenségét, belátta, hogy bizonyos átmenet nélkül a dolgok nem zökkenhetnek egyszerre a rendes kerékvágásba. A politikai tényezők titkos rugóit ismerő hazafiak türelemre, de egyuttal elvhűségre intették a hevesvérű nemzetet.

Ezek közé tartozott br. Wenckheim Béla is.

Bármily keserőséggel volt is eltelve a legközelebbi mult tényei fölött, mégis Deák Ferencz befolyása mellett megőrizte higgadtságát s elfogadta a statusquot. Világos lett előtte, hogy az absolutismusról rendes alkotmányos életre való átmenetelnek sok nehézségei vannak, s hogy bizonyos előleges intézkedések nélkül az szinte lehetetlen.

Ilyen előleges de szükséges intézkedésnek tartotta ő a megyék régi hatáskörének visszaállítását. Hogy ezt a maga részéről is lehetővé tegye, 1860-ban elvállalta bár nagy önmegtagadással, a még akkor absolut fejedelem megbízásából Békés megye főispánságát. Elvállalta a multnak emlékeiért és a jövőnek reményeiért egyiránt.

Álláspontját a megye közönsége előtt Gyulán a reformátusok templomában tartott ünnepélyes beiktatása alkalmával egy nagyhatásu székfoglaló beszédben fejtegette. Őszinte nyíltsággal fejezte ki aggodalmait, de egyuttal bizodalmit is a jövőre nézve. Elérzékenyülve állott a nagyszámban összegyűlt megyei közönség előtt; ő, aki oly sokszor szónokolt ünnepélyes alkalmakkor, most reszketni kezdett, maga előtt látva a rég nem látott, s még életben maradt megyei bajnoktársakat, látva az épületet, melyben ezelőtt 30 évvel kezdette meg hivatalos pályáját, melyet már 11 év előtt befejezettnek hitt. És kitört belőle egy pillanatra a fájdalom érzete, midőn a közbeesett idő viszontagságainak képe ujult fel agyában. „Boszantó keserűség fogja el keblemet — ugymond — ha a megye házára csak rátekintek is, s meggondolom, hogy e 11 év alatt idegen kezek által jogtalanul elfoglalva kénytelen vala eltűnni és néma tanuja lenni mindazon rendeleteknek, melyek helyiségeiből alkotmányos létünk, nemzeti önállásunk, helyhatósági jogaink megsemmisítésére valának irányozva és szétküldve;

de annál kielégítőbb, annál kellemesebb érzés villanyozza át egész létünket, midőn a megyeház termét régi jogaiba visszahelyeztetve szemléljük, és azt a magyar haza 52 előbástyái és várai egyikének tekintjük ismét, melynek oltalma és rendszerének pajzsa alatt, úgy mint hajdan, ezentúl is a hazaszeretet és önállóság szent tűz gyanánt örökítettik meg mindenki szívében.“

Nem titok a t. közönség előtt, hogy Wenckheim Béla a megyéket a magyar alkotmány leglényegesebb tényezőinek tekintette. Magán társaságban úgy mint nyilvános ünnepélyes alkalmakkor sokszor kijelentette, hogy tulajdonképen a megyei institutióban áll Magyarország fenállásának titka.

Ezért tartotta ő szükségesnek mindennek előtt a megyék visszaállítását, bár jól tudta, hogy azok szervezése az országgyűlés megnyitáig nem egészen törvényes dolog.

Székfoglaló beszédében ennek határozott kifejezést is ad, midőn többek között azt mondja, hogy az országgyűlésig terjedő időszak csak közbeeső átmenetnek tekintendő, mely még sok dolgot hagy függőben, miket ott csak a fejedelem és nemzet közremunkálásával lehet véglegesen elintézni és rendezni. „Türelem kell tehát — ugymond — és mérséklet; — ez tüntette ki a nemzetet 11 évig, ez fogja meghozni az óhajtott eredményeket. Addig is azonban megyeileg helyhatósági jogainknál és kötelességeinknél fogva számtalan sok jót és üdvöset eszközölhetünk. Sok seb van orvosolni való, sok igaztalanság helyrehozandó. A mi feladatunk addig is a mostani ideiglenes állapotot tűrhetővé tenni. Mutassuk meg a világnak, hogy okosabban, igazságosabban, olcsóbban és becsületesebben tudunk kormányozni, mint a lelépett rendszer emberei; — mutassuk meg, hogy bennünk tisztviselőinkben nem ellenségeit, hanem védőit és törvényes támaszát találandja mindenki, hogy a leg-

szegényebb sorsú ember panasza kihallgatást, vigasztaló orvoslást talál. Eddig csak a vis inertiae, a tétlenség fegyverével élhettünk; most azonban úgy hiszem, a tetterre a tevékenységre kell átmennünk, hogy lerójuk azon tartozást, melyet annyira meglátogatott anyaföldünk, magyar hazánk tőlünk követel, hogy becsülettel és tisztességesen helyt álljunk ott, hova állásunk, viszonyaink és a sors bennünket kirendeltek, hogy az élénk tűzött és kiszabott körben, hivatásban, hivatalos állásban, a mennyire csak erőnk, eszünk, tehetségünk engedik, oda munkálhassunk, hogy meglegyen a magyarnak mind az, amit őseitől öröklött, szent erekleve gyanánt gondosan fentartott; — és mit visszaállítani, visszaszerezni minden becsületes hazafinak szent kötelességében áll.“

Ily elvek hangoztatása mellett Wenckheim Béla lecsillapítá az izgatott kedélyeket, s az ideiglenes megyei szervezkedést minden baj nélkül keresztül vitte. Jellemző, hogy midőn dec. 11-kén tartott tisztválasztás alkalmával a közönség erősen kiáltozott, s egy hang az illetőknek rendreutasíttatását kérte, Wenckheim mosolyogva mondá: „hagyjuk ezt, hiszen olyan jól esik a fülnek ez a tíz év óta nem hallott zaj.“

De fájdalom, a szabad tanácskozás zaja nem sokáig viszhangzott a megye nagy termében; mert az összeült országgyűlés feliratában remekül kifejtett közjogi elvek és követelmények a bécsi kormánynál nem találtak kedvező fogadtatásra, — és így az eredménytelenül szétszórult gyűlés után ismét az absolutismus sötét rideg éjele következett. Ezuttal azonban nem volt dermesztő hatása. A nem rég megválasztott megyei tisztviselők azon tudattal váltak meg ismét helyeiktől, hogy nem sokára nagyobb dicsőséggel fogják azokat elfoglalhatni. Az absolut közegek megvetés és gúny tárgyai valának, s tehetetlenül nézték az alkotmányos polgárok mulatságait,

a ladányi hires fáklyás zenét, melyet az élénk hazafiság rendezett az újonnan visszavonulni kényszerült főispánnak, a fási Béla-napot, melyen a megye imponans alakban tüntetve, tömegesen jelent meg.

E napok emlékezetesek maradnak mind azok előtt, akik élő tanúi valának az igazán sirva vigadó magyar összetartásának, akik látták mint ragaszkodik e megye az örömben, búban, vele osztozó vezéréhez.

B. Wenckheim Béla nem rég bebizonyítá, mily lovagias előzékenységgel kész közreműködni az alkotmányos élet visszaállítására; de a leghatározottabban tagadta meg szolgálatát akkor, midőn meggyőződött, hogy Bécsben az alkotmányos jog eljárásának theoriáját hirdetik.

Deák Ferencen kívül senkinek sem volt oly közvetlen nagy befolyása a fejedelem akarátára, mint b. Wenckheim Bélának. Amit Deák az országgyűlésen és az abból kikerült feliratban történelmi és nemzetközi jog alapján követelt, azt Wenckheim Béla lóversenyek és más hasonló összejövetelek alkalmával adta értésére a fejedelemnek.

Mint a pozsonyi és pesti lóversenyek főrendezőjének gyakran volt alkalma a sport minden nemét személyesen is üző és kedvellő Felséget fogadnia és üdvözlőnie. Ilyenkor egy-egy elejtett szóval s az állami ügyekre való célzással ő tette ugyszólván az első kísérletet arra, hogy a haza legfontosabb érdekeiben fordulatot idézzon elő. Mind erről keveset tudott a világ, de tudták legbensőbb barátai; tudta maga Deák Ferenc is, akinek barátságát és becsülését teljes mértékben birta.

Az ő sajátságos megnyerő modora, tettetést kizáró nyílt és határozott magaviselete megtette jó hatását. Ő felségének nem volt nyugta, míg a birodalom két felében fenforgó differentiákat a dualismus alapján meg nem

oldotta, s míg a Sz. István koronájának ünnepélyes felvétele által a nemzetet ki nem békítette.

Sok tanácskozás, sok bölcsesség, sok önmegtagadás kellett ahoz, míg az óhajtott siker meglett. Belső és külső politikai tényezők szerencsés összeműködése nélkül sem az esztergomi nyilvános, sem a budapesti magán értekezletek eredménytelenek lettek volna.

Mindezeknél elsőrendű szerep jutott b. Wenckheim Bélának.

Az alkotmány visszaállításával, Békésmegye főispánjából Magyarország belügyministere, majd ő felségének személye melletti minister s egy kritikus időben elnök-minister is lett — mindvégig bírván a parlament minden pártjának tiszteletét és becsülését. Pedig volt idő, midőn a jobb és baloldal nagyon is éles ellentétben állottak egymással, midőn e pártok emberei a kölcsönös vádaskodást és rágalmazást a legszélsőbb határig vitték, úgy hogy a magyarnak régi átka, a gyűlöletes pártoskodás újra kikelni látszott sirjából. Ekkor láttuk Wenckheim Bélát elkedvetlenedve, mert egy időre megzavartatott azon szép viszony, mely — mint fentebb láttuk — közte és a megye között fenállott. Ekkor volt az, hogy a közjogi alapnak minden kérdésnél való előtolása, az annak védelmére és ostromára csoportosult pártok meghasonlása, az ellenségeskedéssé fajult pártcivakodás mellett az állami háztartásnak ijesztő hanyatlása oly állapotot idézett elő, mely előtt a legbölcsebb államférfiak is tanács-talanul néztek egymásra.

A szélsőségig vitt pártoskodás bűnét csak a hazafias önmegtagadás erénye tehetné jóvá. A balközép vezérei a közjogi alap ostromát levették a napi rendről, s ekként lehetővé vált a két tekintélyes pártnak egy közös alapon való egyesülése, és az állami háztartás és hitel rendezése.

Ebben ismét b. Wenckheim Bélának jutott a cselekvés oroszlán része. Az ő szeretetreméltó egyénisége nélkül alig lehetett volna a fúsiót létrehozni. Ő volt a közbenjáró, a békitő, a szervező. Ő csillapította az elkeseredett pártszenvedélyt, ő egyenlítette ki az ellenkező érdekeket, ő némitotta el a gyengeségeket, az ambitiót, a boszút, az irigységet és mindazt, ami az ember lelkében viszálykeltő ördög gyanánt lappang s megnehezíti az országos dolgoknak sikeres elintézését. Ő Felsége tehát — Deák F. ajánlata szerint is — ismét br. Wenckheim Bélához fordult magas bizodalmával őt bizván meg egy új ministerium alakításával.

Hogy mint teljesítette e nehéz feladatát, azt mindenki tudja. A tényleg működő kormány politikájának méltatása nem tartozik e helyre; azért csakis annak megemlítésére szoritkozom, hogy az ellenzék, bármily erősen támadta is a kormányt egészben véve, b. Wenckheim Béla iránt mindig nagy tisztelettel viseltetett, mert ő még önvédelemre sem használta soha a gyanusítás és rágalom undok fegyvereit. Ő maga is, mint egykori ellenzék, igen élesen szokott kikelni a kormánynak törvénytelen rendeletei ellen, de a személyes piszkolódás alacsony színvonalára soha sem sülyedett. Mindig az érvek fegyverét tartotta csak férfiúhoz illőnek. A gyanusítást és a könnyelmű rágalalmazást amint ő nem gyakorolta, úgy azt az ellenzék részéről is mindig indignációval utasította vissza.

Nevezetes, hogy legutólsó parlamentális felszólalása is ily szellemű volt, midőn a kiegyezési viták alkalmával az ellenzék némely parlagi szónokait általános helyeslés között figyelmeztette a tisztesség és lovagiasság általános szabályaira és a parlamenti vitatkozások méltóságára. Senki mástól nem fogadták volna el e figyelmeztetést,

mint egyedül Wenckheim Bélától, aki lovagias jellemével a szilajabb természetre is lefegyverzőleg hatott.

E részbeni tulajdonaival éppen így hatott a közönséges társadalmi életben is.

IV.

Mint ember és mint családtag egyiránt szeretetre és tiszteletre kötelezte környezetét. Aki a ladányi kastélyban megfordult, az kellemes meglepetésben részesült azon gyöngéd és páratlan szeretet által, melylyel a három testvér: Béla, László és Viktor bárók, ifjuságuktól fogva egész a hajlott korig egymás iránt viseltettek; azon ragaszkodás és gyermeki odaadás által, mellyel édes anyjukon mindvégig csüggték. Itt megtestesülve láthatta Antigone önfeláldozó készségét; és Kornélia anyai boldogságát. E család tűzhelyétől távol volt az irigység és vetélkedés gonosz indulata, mely annyi átkot hoz az emberiségre; távol volt a túlfeszített uri fény és gőg, mely a hidegség chinai falával zárja el magát a közönséges polgári elem lenézett tömegétől. A Wenckheim házban egyiránt jól érezte magát a fejedelmi családok sarja és a jobbágyi osztály ivadéka; mert ott a finomság és leereszkedés a legszebb alakban nyilvánult.

Wenckheim Bélát az egész vidék népe csak úgy nevezte rendesen: a mi bárónk. Oly önérzettel dicsérte emberséges bánásmódját a köznép, mint a milyen büszkeséggel beszélt viszont ő idegen főurak előtt, valahányszor a magyar földmives életrevalóságáról és természetes észjárásáról volt szó. Az ő jelenlétében a magyar népet még Bécsben sem merték ócsárólni, mert tudták hogy ő a legnagyobb határozottsággal fogná azt vissautasítani. Az ő szemében magyar emberen még a ruha is másképpen állt, mint más idegen nemzetek fián. Tudtommal csak két hibáját ismerte be a magyar népnek: t. i.

hogy szónoki szép beszéddel könnyen félrevezethető, és hogy nem eléggé számító gazda; — de, ugymond, ez is csak azt bizonyítja, hogy a magyarnak gyulékony jó szíve van.

Mai világban kevés emberről lehet elmondani, hogy magas állásba jutván, befolyását családjá javára nem érvényesíté. Br. Wenckheim Béla ezen kevesek közé tartozott. Mikor pl. én mint képviselő, kerületem érdekében a m.-berényi gőzmalom társaság jogtalan megadóztatása és a vízszabályozás veszélyei ellen felszóllaltam, s őt arra kértem, hogy illető ministertársánál közbenjáró legyen, mert különben ha rögtöni segély nem jön, egész kerületem és a ladányi kastély is elpusztul: akkor ő csak annyit válaszolt: barátom, én soha nem kérek ministertársamtól semmit oly ügyben, ahol a Wenckheim család érdekelve van. Ön teheti, mert nem érdekelt fél, de nekem nem szabad, még akkor sem ha Ladányt elsepri a víz.

Pedig Ladány és az egész Sárrét veszedelme iránt senki sem viseltetett nagyobb részvéttel, mint ő; s ott, hol másoknak vagyonáról volt a szó, senki sem tanusított nagyobb készséget a segítségben, mint ő. Pedig, nagyon sokan fordultak hozzá, mint miniszterhez oly dolgokban is, melyekben ő nem segíthetett; azt hitték, hogy egy miniszter mindent megtehet.

Egy jellemző példát hozok fel, mely feleslegessé fog tenni sok szót. M.-Berényben történt, hogy egy szegény ember szállót vett, árát kifizette, s az ott lévő házacskájába költözött egész családjával. Az átírás, mivel a házon bizonyos teher volt, nem foganatosított, és a szegény ember egyszer csak arra ébredt, hogy házat feje fölött elárverezik. — Ilyen nagy bajban a kárvallott ember Budapestre ment „a mi bárónk“-hoz segítséget keresni. A báró nagy türelemmel hallgatta végig

a keserves előadást, és jóllehet a bajon segíteni nem tudott, még is azzal nyugtatta meg, csak menjen haza majd beszél ő az igazságügyi miniszterrel. Azután megírta saját ügyészének, hogy vegye meg azt a bizonyos szőlőt az ő részére, és irassa át rögtön az illető szegény ember nevére.

Mire a végrehajtás utolsó legszomorúbb katasztrófája, t. i. a drágán megvett és elvesztett birtokából való kiköltöztetés bekövetkezett volna, csodálkozással vette észre, hogy a házból senki sem zavarja ki. Csak később tudta meg, hogy a nemeslelkű báró saját pénzén vette meg a szőlőt számára, boldoggá téve egész családját.

Mint a szótartás és bátor elhatározottság példáját lehet idéznem fiatalabb korából azon tettét, midőn 1840. Gyulán késő őszi időben átuszta a befagyni készülő Köröst. Megyei gyűlés alkalmával többen voltak együtt a grófi szép kastélyban, s a beszéd ebéd után politikáról és vérmérsékletéről folyt. Br. Wenckheim Béla, akkor alispán, azt állította, hogy a fiatal korral együtt jár a forró vér, és ezzel a szabadelvűség. Aczél József, ki ellenpárti volt, ezt kétségbe vonta, és kijelentette, hogy ő mint koros ember csak oly forró vérral bír mint a fiatal alispán, — s képes utánna bármily merénnyt elkövetni.

— Hát ha én beugrom a Körösbe? kérdi hirtelen a báró.

— Én is utánad ugrom — feleli amaz.

Ekkor a báró kinyitja a teremnek a Körös felé nyíló szárnyát, s megy; Aczél utána. A többi vendégek meglepetve nézik a jelenetet. A vizpartján azt mondja Wenckheim Béla a mellette álló Aczélnak „látom képes volnál tovább is követni, de én féltelek, térjünk vissza.“

Amint visszafordultak, a vendégek egyike elkiáltja magát: „Aha, a báró úr megszeppent a hideg fűrdőtől.“

— Micsoda? veti fel magát az önérzetes ifju, fo-

gadjunk hát 10 pengőbe, hogy most azonnal átuszom a Köröst.

— Áll a fogadás — mondja az illető a vendégek nevetése között; és báró Béla levetvén felöltönyét, egy percz alatt a Körös hullámai között úzás közben kiáltá testvérének: „Laczi incassáld a tiz forintot.“

A parton állók aggódva nézték a veszélyes játékot, mely könnyen életébe kerülhetett volna a vállalkozó bárónak; de ez szerencsésen a túlpartra jutott, és a testvére által elébe küldött felöltőben gyors léptekkel haladt vissza a kastélyba; még csak náthát sem kapott.

Sok hasonló point d'honneur lehetne felhozni a báró változatos életéből, melyek a szótartás, a bátorság és ügyesség mindmegannyi jellemvonásait képezik. De én nem folytatom e vonások festését, azon hiszemben lévén, hogy a t. gyűlés tagjainak lelki szemei előtt áll megynék ezen jelesének tiszteletreméltó alakja.

Feladatom nem is volt egyéb, mint e szerény társulat feladatához képest, felujítani emlékét annak, a ki korának, családjának, megyéjének és hazájának méltó büszkesége volt. Kétségen kívül neki is voltak gyengéi, mint minden halandónak; neki is voltak szenvedélyei, melyektől egyikünk sem lehet ment; de nekünk a jelen és jövő nemzedék lelkesítésére mindenkor rá kell mutatnunk azon dicső erényekre, azon lelki tehetségre, melyeknek önzetlen érvényesítésétől függ a közjónak előmozdítása.

Báró Wenckheim Bélának még ellenfelei is elismerték szeplőtlen hazafiságát, lovagias jellemét és eszmék által vezérelt tevékenységét. Annál készebb szívvvel nyujthatjuk neki az elismerés koszorúját mi, akik benne e megyének egykori fiát, főispánját és egyik méltó büszkeségét tiszteltük.

Zsilinszky Mihály.

A' Füzes-Gyarmati Helvétziai Hitvallású Ekklesiának Krónikája. *)

II. Az Oskolai Tanítókról.

1) A' Fiú Oskolabeliekről.

ily renddel:

a) *A Rectorokról, vagy Oskola' Mesterekről.*

A' régibb időkbenn, kik lehettek itt Oskolai Tanítók a' Matricula el-veszése és a' Documentumok' nem léte miatt, bizonytalan. Még maga a' különben igen Curiosus Tiszt. Szilágyi György Úr sem jegyzette fel ezeket; hanem csak a' maga idejebeliakat, kiknek rendje, az 1750-dik Esztendőktől fogva így következik:

1. *Jó'sa András*, hozatott a' debreceni Collégiumból, hol 1745-ben subscribált, valamint a' többiek is ő utánna, mindnyájan onnan hozattak. Ez, csak egy esztendeig szolgált, 1750-benn.

2. *Kállai János*, ismét 1 esztendeig, 1751-benn (subscribált 1747.)

3. *Pataki István*, 5 esztendeig, 1752—1757-ig; Subscribált ez is 1747-benn, és második volt a' Grádusbann. Rectorból Notáriussá lett ugyan itt helyben, és itt holt meg is 1763-bann, Május' 15-dikénn, 40 esztendő's korábann, Nótáriusi hivatalábann. (Protocoll. Funerum) Pataki-ról több jegyzések oda alább lesznek a' Notáriusok sorábann.

4. *Szeles Péter*, 1757—1760-ig. Subscribált 1751-benn.

5. *Géresi László*, 1760—1762-ig. Hibásan van 3 esztendőre téve a' T. Pápai Úr jegyzésében, vagy az Ante-

*) Lásd a mult esztendei „Évkönyv“ 68—155. l.

cessorai között valamelyik kevesebb ideig volt, mert a' következő Rectornak Kádár Istvánnak ideje igen bizonyos. Subscribált 1754-benn, a' honnan látni való, hogy már akkor is nagy aetású Deákok hozattak ide Rectorknak.

6. *Kádár István*, 1 esztendeig, 1762-benn, 12-ik Mártziustól fogva. Esztendőt töltvén a' Rectorságban, Helység Notáriusának állott, a' mint ki-tevődik a' *Matri-cula* végénn, és így lett a' fenn-nevezett Notárius Pataki helyébe, ki 1763-bann holt meg Májusbann. Subscribált 1758. Volt ez születésére nézve Kecskeméti, és idővel 3 Leányai után, törzsöke az itt meg-telepedett Hivatalbeli Familiájának, nagyobbik Leányát Juditot, Csala Sámuel elébb Notárius azután Uradalmi Kasznár; másikat Julián-nát, Tiszt. Bonyhai Sándor Úr, harmadikat 'Su'sánnát, Kozák György, ki Csala helyébe állott Notáriusnak, vé-vén feleségekül. Mező-Berénybe ment innen Notáriusnak és ott holt meg.

7. *Szödényi József*, (Josephus N. Szödényi), 1763 — 1766-ig. Született Nádudvaronn, és az az N. nevezet hi-hetően vagy Nádudvarról, vagy Nemességéről (Nobilis) ragadt-rá. Subscribált 1757-benn. Lett Rectorsága után Dobozi Predikátorrá.

8. *Madarasi Imre*, 4 esztendeig, 1766. 15-a Apr. 1770. Született Madarasonn, subscribált 1758., végezvén Rectorságát, Academiákra ment, de hol lehetett Predi-kátorrá nem tudatik: annyi bizonyos, hogy igen jó és Reguláris Tanító volt, a' mint a' mai öreg emberek, kik Tanítványi voltak, emlegetik: Kisded szerű alacsony és igen barna ember.

9. *Bereczki Márton*, 3 esztendeig, 1770. 28. Mart. 1773-ig. Született Kémerenn, Deákká lett 1762., Rector-sága után ment Academiákra. A' Rectori Pátense, ma is megvan.

10. *Szilágyi János*, máskép: *Szilágyi Tseh János*, 3 esztendeig, 1773. 13-a Febr.—1776-ig. Született Szilágy-Csehenn, subscribált 1765., ment hasonlóképpen Acade-miákra.

11. *Gál Sámuel*, vagy *Gaal Sámuel* 3 esztendeig, 1776—1779-ig. Született Gyomán, ment Academiákra 's lett Szathmári Predikátorrá. E' miatt sok izetlenségei, és háboruságai voltak, Tiszt. Pápai János Úrnak, melly ügy a' Tractus székénn is fenn-forgott.

11. *Szathmári Ferencz*, 4 esztendeig 1779. 4-a Mart.—1783-ig. Született Hajdú-Böszörménybenn, Prediká-torrá lett.

13. *Gál Gábor*, 3 esztendeig, 1783., 8-a Mart.—1786-ig. Született Szentesen, Predikátorrá lett Körmenden Vas Vármegyébenn. Igen tréfás, elmés, és mulattató ember vólt, a' miről mind itt helyben, mind másutt sokak előtt, mind e' mai napig nevezetes. De valamint Gál Sámuel miatt Tiszt. Pápai Úrnak: úgy ő miatta is akkori Pre-dikátor Tiszt. Szindi Úrnak sok bajai, 's kedvetlenségei voltak, a' mellyeket ugyan ő mind a' Tractus előtt ma-gáról adott Reversalisábann, mind a' Tiszt. Úrhoz intézett különös könyörgő Deák Levelében, keservesen megbánt. Lásd Archiv.

14. *Sárközi Sámuel*, 3 esztendeig, 1786 --1789-ig Született Kecskemétenn, Predikátorrá lett Élesdenn, mely hivatalban számos esztendőket töltvén, nyugalomra lé-pett, és most Nagy-Váradonn, önnön házában lakik. Pre-dikátorsága kezdetében, feleségül vette magának, ide való születés, Nyíri Annát.

15. *Zilahi János*, 4 esztendeig, 1789—1793-ig Szüle-tett Hajdú Böszörményben. Lett Békési Predikátorrá, 's idővel ezen Nagy Tiszteletű Békés-Bánáti Egyházi Vidék-nek Assessorává. Mint jó Tanitót, máig is háládatosan emlegetik vólt Tanítványai. 1818-bann a' Predikátorsá-

got letévén, az ólta ugyan csak ott helybe Békésenn maga házában pihenésben él. Vagynak 2 Gyermekei: Leánya kit Gyomai Predikátor, Tiszteletes Tudós Assessor Dávidházi Sámuel Úr tart nőül, és János fija, ki a Szilágybann Dobrai Rectorságát végezvén, most Gyomai Segéd Lelki Pásztor 's egyszersmind Leányok' Tanítója.

16. *Megyeri Ferencz*, 3 esztendeig, 1793—1796. Született Komádi Helységében. Deákká lett 1785-benn. Végezvén Rectorságát, hazájába ment, s ott minden hivatal nélkül él.

17. *Marjai Sámuel*, 3 esztendeig, 1796 - 1799-ig. Született Túrkeuibenn, oda való Predikátor, és Nagy Kún-sági Esperest, Marjai Albert Édes Attyjától. Deákká lett 1788-bann, a híres Poëta Csokonai Vitéz Mihály, és Túl a Dunai Püspök, Fő Tiszt. Tóth Ferenc Grádusábann. Rectorsága után Debrecenbe telepedett le, hol idővel Eskütté, és Város' Gazdai Hivatalokat viselt, s ott holt meg.

18. *Farkas János*, 4 esztendeig, 1799 - 1803. Született Losoncon Nógrád Vármegyébenn. Academiákról lejöven, a Túrkevi népes Ekklesiának Predikátora lett, hol csak ugyan több esztendőig viselt hivatala után, most már pihenésben él. Subscribált 1793 bann. Házasság nélkül élt mind eddig.

19. *Keresztes János*, 2 esztendeig, 1803—1805. Deákká lett 1796-ban. Született Erdőhegyenn. Rectorsága végeztével a Szilágyságba ment Predikátornak, Krassóba, és ugyan ott holt meg is. Ezeknek a 2 utóbbiaknak, Farkasnak és Keresztesnek idejökben, vólt leg virágzóbb a Füzes Gyarmati Oskola, a mi meg tetszik avagy csak onnan is, hogy ebben az időben, még a Deák nyelvnek Syntaxisa is, és pedig fundamentomosan, s dicséretesen taníttatott itten, a mi az előtt soha nem történt. Amaz elsőbbnek keze alól került ki, ama jeles talentomú Ifjú,

Ns. Dadai Oláh Jó'sef, ki a Debreceni Collégiumnak egy időben valóságos dísze, Eskütt Deák, és Veteránus Rhetorok Preceptora is vólt, de tsak fél esztendeig, — a nagy reménységű Ifjú elbetegesedvén, s élte 22-dik évében, száraz betegségben, — melyet húzamos szorgalma; de azt meg nem győzhető gyenge testi alkottatása által vont magára, meg halálozván, 1815 Februárius Hónak végénn. Epitaphiumot Deák nyelvenn, én készítettem neki.* — Ezeknek köszönhetem én is Isten után gyermeki elmémnek leg-első szerencsés ki-fejlődését. — Áldott Lelkek! Kedves Tanítóim! „Nulla dies unquam memori vos eximat aevo!! Ezek vóltak Tanítóí, Tisz-

* Néhai Dadai Jó'sef, valamint itt a Helybeli Oskolában: úgy a Debreceni Collégiumban is, mindenkor tő szomszédom vólt: Ő mindenkor itt is, ott is első vólt a Grádusban, én pedig második; és ez igen jeles vetélkedési ösztönre adott mind a kettőnknek alkalmatosságot. Sajnáltam mindég szerfelett halálát, mint sajnálom azt is, hogy a neki általam készített Epitáfiumot, tsak töredékül írhatom le ide, melyet régi hányt-vetett írásom közt szerentsémre darabokban — meg-találtam:

„Heu spes fallaces, et inania vota futuri

„Quae rotat ambigua trux Libitina colo!

„Sicne JOSEPHÉ ergo, prima fraude juvena

„Fers DADAY! nondum debita membra solo.

Quem FÜZES-GYARMAT primis excepit in ulnis

„Debrecii Faciles excoluere Deae.

„Tu miser heu Juvenis! — liceat modo rumpere fata

„Spes patris, et patrie magna futurus eras.

„Ast dum onnis auges quatuor tua Lustra duobus,

„Palladis e gremio te rapit atra dies

„Sic, ubi pacatum, tangit prope Narita portum:

„Ictus ad aquoreas praecipitatur aquas.

„Lilia sic Campi tenero vernatia flore

„Agricolae infesta falce recisa cadunt.

„At Tu! sic positum jam Corpus inane Valeto

„Et tua pacatis, sedibus Ossa Cubent!!

* Volvunt que ambiguis abdita fata rotis — újabban talált írásomban így van, és ez jobb is. — Több versek is vóltak az eredeti Epitaphiumonn; de már azokra nem emlékezem, s írásim között sem találom. — Temettetett a Ts Böszörményi Pál Úr házától, hol utánnam és T. Bozik, és Aranyi Urak után idővel Instructorrá lett. Predikálta Fő. Tiszt. Püspök Benedek Mihály Úr, Pred. IX. 14. verséből.

teletes Bonyhai Jó'sef Úrnak is, ki itt idővel Rectorrá, majd T.-Füredi Predikátorrá lett.

20. *Horváth Dániel*, 3 esztendeig, 1805—1808. Született Bitskén, Subscribált 1798-bann. Rectorsága után lett Csákvári Predikátorrá, ugyan ott idővel Tractualis Assessorrá. Egy vólt ez is Oskolánk leg-jelesebb Tanítói közül, ki a szokott Tudományokonn kívül, a Deák nyelvet, és Harmóniával való éneklést is szorgalmatosan tanította, és ama két elsőbbek által kezdett szorgos tanítás módját, hasonló tüzzel folytatta; a honnan az ő keze alól is, jó készületű Ifjak kerültek a Debreceni Collégiumba, kik tudományok alapját ő tölle vették, mint Hati Sándor, és Szőke György, kik közül idővel, amaz ugyan itt Rectorrá; eme pedig a Méltóságos Uradalomnál Ispánná lett.

21. *Rácz István*, 2, és $\frac{1}{2}$ esztendeig 1808—1810. őszig. Vólt a Debreceni Collégiumban Eskütt Deák, és Novitius Syntaxisták Preceptora; de a mely hivatalból fél esztendő múlva, bizonyos okokra nézve ki-tevődött. Restes tanításáért is; de bizonyos Külföldi asszony személyekkel való botránkoztató társalkodásáért is, a szokott idő előtt elbotsáttatván, Debrecenbe ment, és ott egy Hegyiné nevű Özvegy Asszonyt vevén feleségül, ott lakott minden hivatal nélkül, mértékletlen élete miatt, nem sok idő múlva meg-halálozván. Semmi magzatot maga után nem hagyott.

22. *Peleskei Miklós*, ismét 2 és $\frac{1}{2}$ esztendeig, 1810-nek Őszétől fogva, 1813-nak tavasszáig. Született Máté Szalkánn, oda való Predikátor, és a Szathmári Egyházi Vidék' sok ideig vólt Esperestjétől Nagyt. Peleskei Miklós Édes Attyától. Subscribált az 1804-dik Esztendőnek 1-őbb Grádusábann, (ebben az Esztendőben változván a Tanítás' Rendje a Debreceni Collegiumban, 2 Grádus subscribált egyszerre, ezen nevezet alatt: „Gradus Anni 1804

Prior, és Gradus ejusdem anni posterior.“) — Ez is Antecessorának példája szerint hasonló hibái miatt, idő előtt elbocsáttatott. Lett idővel a Nyírségenn, elébb Ó-Pályiban; azután Gyulajban Predikátorrá, — és ugyan itt végezte — el életét is hirtelen halállal. Ennek, és az előtte volt Rác Istvánnak idejében, volt leg rosszabb állapotban a Füzes-Gyarmati Oskola, és nagy kár, hogy amaz előttök volt 3 Deák Tanítók után, ilyenek következtek, s azoknak fénnyekre homályt vetettek.

23. *Szondi Jó'sef*, 3 esztendeig, 1813—1816. Született Mező-Túronn. Deákká lett 1805-benn. Rectorságát végezvén, Német nyelv' kedvéért, Po'sonyban, és Bécsben darab ideig mulatott, onnan le-jövé, először itt helyben, Tiszt. Bonyhai Sándor Úr mellett, az én haza-jöve telemig, s hivatalba való bé-állásomig káplánkodott; azután lett Karcagi káplán; végre 1823-bann, Burai Predikátor, vévén feleségül Túrkevi Predikátor, Tiszt. Bonyhai Jó'sef Úrnak egyik leányát, és ott lakik most is. Vólt ez szelíd, és jámbor erkölce mellett, egyszersmind jó, és szerény Tanító.

24. *Bonyhai Jó'sef*, 3 esztendeig, 1816—1819. Mártius 12-dikéig. Született itt helyben Tiszteletes Tudós Bonyhai Sándor Úr Édes Attyától, és Kádár Julianna Édes Annyától. Rectorságát végezvén, Po'sonyban, és Bécsben meg-fordúlt: idővel lett Tisza-Füredi Predikátor, hol lakik most is. Feleségül vette a Nyírségről Nemes Nagy Juliannát, kitől születtek 5 Gyermekei (Subscribált 1808-ban, vólt Eskütt Deák is.)

25. *Hati Sándor*, 3 esztendeig, 1819—1822. Született ez is, e' mi Füzes-Gyarmati Ekklesiánknak kebelében, sok ideig Eskütti, és Fő Bírói Hivatalt viselt Hati János Édes Attyától, és Pataji Sára Édes Annyától. Deákká lett 1811-benn. Végezvén Rectori pályáját világi hivatalra adta magát, lévén először Csegénn, a Mélt. Vay

Miklós Úr jószágában Számtartóvá 1823-bann, a mikor meg is házasodott, vévén hitveséül, ide való kántor, s Hazánkfia Bálint Péter Úr, Oláh Sára Asszonytól való egyetlen egy Leányát, Theréziát; majd később Arad vármegyében Segethan, vagy Dreyspitz nevű Német Helységben, az Atzél Familia birtokábann, Ispánná; majd ismét Hazájához közelebb jöven, Körös-Ladánybann; ismét azután a Mező-Berényi Uradalomban ugyan csak Ispánná, mely hivatalát máig is viseli. Gyermekei közül életben vagynak 3-mann, úgymint: Sándor, Károly, és Ludovica.

26. *Bakos Mihály*, 3 esztendeig, 1822—1825. Született Kis-Paládonn, Szathmár Vármegyében, oda való Predikátor, Néhai Tiszt. Bakos István Úr Édes Attyától, és Budai Borbála Édes Annyától. Volt elsőben Szigeti tanuló, később Debreczeni, hol az 1813-diki Grádusba subscribálván, Bienniumbann, Tanítványom volt: idővel a Quinta Classis' Preceptora lett. Füzes-Gyarmati Rectorságát végezvén, elébb Békési, továbbá Udvari kaplán; osztán B.-Ujfalusi feles Predikátor lett, majd Gaborjáni Predikátor. Feleségül vette Sóltész Krisztinát Deretskéről kitől vagynak 3 Gyermekei: Katalin, Antal és Mária. Igen nyájas, szelid, a' mellett fáradhatatlan szorgalmú, 's jó lelki-ismeretű Tanító volt, kinek emlékezetét áldani fogják mindenkor Tanítványi, a' kiket valamint ő maga szeretett: azoktól viszont szeretttetett. Ennek idejében formáltattak, 's tanítottak itt Hegyesi Mihály és Tóth Bálint, kik között amaz Ér-Keserűi, eme, pedig helyben Füzes-Gyarmati Rectorokká lettek. A Deák nyelvet egész a' Syntaxisig nagy szorgalommal tanította.

27. *Tóthfalusi Péter*, 3 esztendeig 1825—1828. Született Szathmár Vármegyében, tanult Sáros-Patakonn; majd Debreczenben, honnan 8 esztendősz Deák korában hozattatott ide. Értelmes, és világos tanítású; a' mellett

Tanítványi között Régulát, és fenytéket tartani tudó Tanító volt. Valamint pedig másokat tanítani ügyes volt: úgy maga is tanulni igen szeretett, kivált a' Hazai Tudományokbann, a' Magyar História, és Törvény'tanulásban, nagy gyönyörűségét találta. Jól értett a Poësishez is, — a' mint azon nyomtatott Verseiből, mellyeket az Ifjabb Mélt: Liber Báró' Vécsey Miklós Úr Ó Nagysága' Szathmár Vármegye' Fő Ispányi — Helytartói Hivatalába lett bé-iktatása' alkalmára, 1829 benn Patvarista' korában készített, világosan meg-tetszik. — Világi hivatalra adta magát és elébb Pestenn fel-esküdvén, Nagy Károlyba jött, Tű Szathmár Vármegye' Törvényszékéhez, Patvariára. Most Uradalmi Fiskális.

28. *Nagy István*, 3 esztendeig, 1828—1831. Született Félegyházánn Bihar Vármegyébenn, tanult Diószegen, azután Debreczenbenn, hol Eskütt Deákká és Szolgák Inspectorává tétetett. Nem a' legjobb elő-adású; és ugyan azért, nem is nagy sikerű Tanító volt, és azt a' tekintet, mellyet Tóthfalusi egész méltósággal fel-tartott Tanítványi' előtt, ő távolról sem közelítette. Lett idővel, Predikátorrá, és az most is.

29. *Surányi Nagy Gedeon*, 2 esztendeig, 1831—1833, Született Szathmár Városábann, Nemes Szüléktől. Tanult Szatmáronn; azután Debreczenben, hol Esküdt Diák, és a' 'Sidó nyelvben Preses volt. Valamint maga igen jó Tanuló volt, második lévén a' Grádusban: úgy a' reá-bizatott Tanítványokat is, értelemmel, és bámulásra méltó elő-menetellel tanította, el-annyira, hogy talán hozzáfogható Tanító, abban az időben nem is volt; — leg-alább ügyesebb, 's alkalmasabb Tanítót, már kívánni nem lehetett, — magát a' várakozást meg-haladta. — Annyival inkább fájialhatni azért, hogy bizonyos erkölcsi hibája miatt, mely a' borral, 's szeszes italokkal való mértéktelen élésben, és az azzal párosan

járó ki-csapongásban állott, — hozzá-járulván egy Criminális Eset is, — melyre fátyolt húzat velem Szent Vallásunk eránt való tiszteletem, — mind ezen jelességei bé-motskoltattak; még sokkal inkább pedig azt, hogy egy illy remek Tanítót, — a nyilvánságos botránkoztatás' elhárítása végett lehetetlen volt el-nem botsátanunk Ekklé'siánknak kebeléből. — Rendelődött idővel, tekintetbe vevődven a' derék Ifjúnak szerentsétlensége, 's ifjúi gondatlansága; de a' tett is, egész világosságban napfényre nem hozattatván, a' Nagy Tiszt: Tractus Atyai kegyelméből, — a' *Gyulai Oskola' Rectorságra*, mely mellett egyszersmind káplánságot is folytatott, szinte 4 esztendeig, a' mikor a' mértékletlen ital miatt tüdő-sorvadásban meg-hólt, 1837-ben Augusztus' 12-dikénn. Maga rendelte-el halála előtt temetése módját, maga tsináltatott koporsót is; sőt Epitaphiumot is önön maga készített magának.* A millyen jó Tanító volt Gyarmaton: éppen olyan roszt lett Gyulán; úgy hogy utoljára keze alatt az egész Oskola hasra esett, 's szinte el-pusztult.

30. *Szabó Menyhárt*, 2 esztendeig, 1833—1835. Született Halason a' Kis Kúnságban, oda való Segéd Lelki Pásztor T. Szabó István, és Zseni Er'sébet Szüléitől. Tanult Halason, azután Debreczenben, hol esküött Deák, és a' Leg-alsó Nemzeti Oskolában Preceptor vólt. Mivel világi hivatalra szándékozott: az akkori Országos Diaetát használni akarván, a' maga tökéletesítésére, hivataláról

* A' *Surányi Nagy Gedeon Epitaphiumát*, emléktetűl ide fel-jegyeztem.

Remény alatt.

E' Sirhalom' néma hantja zárja
 Surányi Nagy Gedeon hamvát
 Ki jobb sorsát jó lélekkel várja,
 Hol a' szentség osztja jutalmát
 XXVIII Éve leg-szebb Szakában
 A' baj-dús létből jobbra tűnt:

Ah! az Ész, 's szív híven birt javában
 Az égi gyújtó fény meg-szűnt.
 El hervadt, mint fereg-rágta virág
 Ott keresd hát már nyert Honnábann;
 A' porra szálljon: Nyugodj! kívánság,
 Míg fel-lebeg Ég' Hajlékában!

le-mondott a' nevezett 1835-dik évben tavasszal. A Diaeta végével Pestre jött, hol Tabularis Prokátornak fel esküdött, 's ott lakik most is.

Igen hirtelen esvén, Szabó Menyhártnak hivataláról való le-mondása — olly időben, mikor már a' Collégiumi Ifjúság, a' Húsvéti Innepekre szét-oszlott, — hogy az Oskola olly hosszas ideig a' Deákok vissza-téréseig, Rector nélkül ne légyen: a' Nagy. Tiszt. Esperest Juhász István Úr Consensusa mellett; sőt ajánlására, akkor Elsőbb Preceptor, — ügyes tanításáról, 's jámbor erkölcséről esmeretes Ifjú.

Gál Sándor helyezettődött-bé interimaliter azon Hivatalba; a' lévén különben is rendelése a' Nagy Tiszt. Tractusnak, hogy minden kebelében lévő Rectoriák ezután ősszel változzanak a' Debreczeni Collegiumi Esztendő normája szerint. Ezt a' nevezett fél esztendőt hát, tavasztól őszig *Gál Sándor* vitte-ki; de a' ki, mint nem Rendes Rector, a' többi Rectorok számjából ki-hagyatott.

31. *Tóth Bálint*, 1835-nek Őszétől fogva e' jelen időig. Született itt helyben Fúzes-Gyarmatonn, most ez idő szerént is Ekkle'siánkban Presbyterséget viselő; egykor pedig Curátorságot is dicséretesen viselt *Tóth Sándor*, és ugyancsak életben lévő Csák Sára Szüléitől, 1814-benn, meg-kereszteltetvén April 20-dikánn (Matric pag: 218) Rector T. Bakos Mihály Úr' keze alól a' Debreczeni Collégiumba vitetvén, az 1-ő esztendő's Syntaxisták közzé vétetett. Deákká lett, 1829. Az egész Presbytériumnak köz meg-egyezéséből, Specificatió mellett hozatott ezen Hivatalra, mellyet az ólta mind ez ideig, különös dicsérettel, és köz-kedvességgel visel, 's oskoláinkat, szembe tűnő sikerrel virágoztatja, a' Deák nyelvnek Syntaxisát is tanítván.

B) *A' Praeceptorokról vagy Alsóbb Fiú-Tanítókról.*

Praeceptorok is vóltak már, az 1750-dik Esztendő-től fogva, kiknek rendje im ez:

1. *Pap András*, 1 esztendeig 1750—1751.
 2. *Simon Miklós*, 3 esztendeig, 1751—1754.
 3. *Luka Sándor*, 3 esztendeig, 1754—1757. Lásd alább Lukáts Sándort, a' Leány Oskolai Tanítók között.
 4. *Török Mihály*, 10 esztendeig, 1757—1767. Innen ment Csökmőre Leányok Tanítójának, és ugyan ott holt — meg is.
 5. *Szathmári István*, 1 esztendeig, 1767—1768.
 6. *Pápai János*, 1 esztendeig, 1768—1769. Ez volt az ide való Predikátor Tiszt. Pápai János Úr' fja, kiről oda fellyebb bővebben értekeztem.
 7. *Szombati József*, 1 esztendeig, 1769—1770.
 8. *Laki Márton*, 4 esztendeig 1770—1774.
 9. *Szecsei József*, 3 esztendeig, 1774—1777.
 10. *Nagy István*, 2 esztendeig, 1777—1779. Békési Notáriussá lett, Kádár Istvánnak, ki a' Rectorok sorában említettett, Sógora.
 11. *K. Hajdú András*, 2 eszt. 1779—1781. Kis-Új Szállási születés, honnan ragadhatot rá bizonyosan a' K: nevezet.
 12. *Szücs Péter*, Ennek ideje 5 esztendőre tevődik a Matriculai jegyzésben; holott pedig a' Curátori számadásokból világos, hogy ő még 1786-ban is, egész esztendőben itt lakott, 's fizettetett. E' szerint 6 esztendő az ő Preczeptorságának ideje, 1781—1787-ig. Vólt Laki születés, ide való Rector, T: Zilahi János Úrral egy Grádusban.
- Jegyzés*: Alig ha a' többi Preceptorok ideje is pontosan van fel-téve; mert Szecsei József is, még 1777-ben mikor a' Templom Porticusa építettett, Junius Hónapban is, és így hihetően azon egész esztendőben itt lakott: — a' mint ezt meg-lehet látni a' Notárius Lévai János irásában, mely az Archivumban van.
13. *Kabai Ferencz*. Ennek ideje ismét hibásan téte-

tik-fel a' Matriculai jegyzésben; mert ez tsak 1 esztendőre tevődik; még pedig a' a mi több, a' Szűcs Péter idejére, 1786—1787, de a' Successoráról is, Kis Gáborról bizonyos, a' nállunk máig is meg-lévő Preceptori Patenséből, hogy ő 1790-benn jött ki, a' Fűzes Gyarmati Preceptorságra. E' szerént hát, vagy a' Kabai' ideje volt hosszabb, nem egy; hanem 3 esztendőre ki-terjedő; vagy még Kabai, és Kis Gábor között, egy másik Preceptor-nak is kellett lenni; de a' kinek, neve fel-nem jegyeztetett. — Kabai idővel, az Ér-mellyékénn lett Rectorrá: Felesége volt Rá'só Er'sébet.

14. *Kis Gábor*, 1 esztendeig, 1790—1791. Született Szikszónn, onnan Debreczenbe menvén, Subscribált 1789, a' mi tsak maga is megmutatja, hogy ő 1790-nél előbb nem lehetett itten Praeceptor. Esztendő múlva vissza-ment a' Collégiumba, és volt idővel Szolgák Inspectorá is. 7 esztendő Deák korában ki-ment Rectornak P. Ladányba, azután Konyári Predikátorrá lett, hol meg-is holt. Özvegye Péntek Su'sánna, 4 Gyermekeivel 1) Su'sánna M: Pértsi Prédikátor J. Kovács Dániel Úr hitvese. 2. Lydia. 3. Beniamin, B.-Ujfalui Rector. 4. Jó'sef Ingenieur Practicans.,

15. *Tar 'Sigmond*, 1 eszt. 1791—1792. Subscribált 1790-ben. Lett Csökmei Rectorrá; ugyan ott Ispánnya, és ott holt-meg is. Ennek Fija volt Tar Áron, jeles tehetségű Ifjú, ki a' Debreczeni Collégiumban Eskütt Deák, és Novitius Syntaxisták' Preceptora; azután Kis Új Szállási Rector; végre Nagy Váradi Káplán lett, és ugyan ott holt-meg szerencsétlenül, forró nyavalyájában meg-tébolyodva, egy kútba ugorván, vagy esvén; szinte mint már az előtt egy Csala Ferencz nevű ottani Professor is.

16. *Jánki Mihály*, 5 esztendeig, 1792—1797. Született a' Nyírségenn Mihálydiban Nemes Szüléktől. Subscri-

bált 1791-benn. Preceptorsága után vissza ment Mihálydiba, a' maga Nemesi jószágába, 's Gazdává lett.

17. *Kozma Ferencz*, 5 esztendeig, 1797—1802-ig első ízben. Született Félegyházán Bihar Vármegyében. Subscribált 1796-bann. Ezen 5 esztendőök után Hazájába vissza-menvén, kevés ideig pihenésben élt; de csak hamar ismét rá-gondolta magát a' Hivatalra, és különböző helyekkenn, úgymint: Árpádonn, Darvasonn, és Berettyó-Szent-Mártonban, Rectoroskodott. Ismét reá-únván a' tanításra, Utazásra adta magát, és a' Felsőbb Vármegyéket meg-látogatván, a' Tiszánn Szólnokig le-jött, onnan Pestet, Budát, Po'sonyt, sőt Bécset is tapasztalás kedvéért bé-járta, és Hazájában ismét pihenésben élt. Az 1811-dik évben, ide való Leány Oskolabeli Tanító, — a' nagy érdemű Tisztos Öreg Méhes János Úr meg-halálozván, a' Szent Ekkle'sia' közmeg-egyezésével azon Hivatalra meghivattatott, melyet el-is fogadott, 's viselte azt 4 esztendeig, 1811—1815-ig; de mivel a Fő Tiszt. Szupe-rinténdentzia Nötelen Leány Tantiókat semmiképpen nem engedett az akkor tájban hozott Új Törvény szerint, ismét a' Fiú Oskolába vitetett Preceptornak, a mint oda alább meg-fogjuk látni. Vólt ez áldott jó lelkű, és talpig becsületes férjfiú; egykor pedig az én hajdani, leg-első Tanítóm is: legyenek áldottak porai!!

18. *Kiss János*, 1 esztendeig, 1802—1803. Makói születés. Subscribált 1801-benn.

19. *Marosi Sándor*, 3 eszt. 1803—1806. Subscribált 1802.

20. *Szalai István*, 4 eszt. 1806—1810. Született Nagy-Károlyban, Subscribált 1805-benn. Innen Preceptorságából ment a' Békési Kántorságra, onnan ismét a' Dobozai Leány Oskolai Tanítóságra, 's ott le-telepedvén, mivel semmi gyermekei nintsenek, minden hivatal nélkül él, 's gazdálkodik.

21. *Nagy Sámuel*, 3 esztendeig, 1810—1813. Vámos Pércsi születés, subscribált 1808-bann, innen ment B. Újvárosi Leányok Tanítójának, 's ugyan azon hivatalban él most is. Házasodott Szeghalomról.

22. *Kádas András*, 1. esztendeig, 1813 – 1814. Subscribált 1811-benn.

23. *Karakas Péter*, mind öszve 1, és $\frac{1}{2}$ esztendeig, 1814-nek tavasszától — 1815-diknek őszéig. Született itt Füzes Gyarmatonn, Karakas András és Nagy Sára Szüleitől. Minek utánna több apróbb helyekenn Preceptoroskodott volna: az akkori Elöljáróságtól, könyörületességből ide a' Hazájába hozattatott, megégyvén valamelyikben azon Ekklesiák közzül, a' melyekben szolgált; de rendetlen élete miatt, valamint másutt: úgy itt is sokáig nem lakhatott. Az ólta az egész Szuperintendentziában, szerte peregrinált, és sanyarú kéregetése által éldegélt, mind addig, míg végre, 1837-ben, Szeptember 25-dikénn, élte 52-ik évében, Várad Olasziban, hideglelésben meghalálozott, temettetvén Énekszóval, a' mint oda való Református Káplán, Tiszt. Lovas Jó'sef Úr' attestátuma meg-mutatja. Elsőbb felesége Téglási születés volt, melly helyben volt először Preceptor. Második pedig, (törvényes volt é, vagy hit nélkül való? nem tudatik) Fekete Er'sébet, kit Közép Szólnok Vármegyében, Sámson Helységében vett el, a' mint ő maga állította. Négy nevetlen, 's szánakozásra méltó árvái maradtanak.

* * *

1815-dik Esztendőbenn

Tavasszal két Preceptorok introducáltattak a' Fiú Oskolába, és itt kezdődnek már ezen mostani nevezetek: Elsőbb, vagy Nagyobb', és Második, vagy Kisebbsébb Preceptorok, kik a' könnyebb fel-vehetés végett, collateraliter elő-adódva, így következnek:

*Elsőbb, vagy Nagyobb, Második, vagy Kisebb,
Praeceptorok.*

24. *Kozma Ferencz*, ki már oda fellyebb is sub nro 17 említetett, valamint oda alább a' Leányok' Tanítói között is fog említettni. A' Leány Oskolában ugyan is, a' Fő Tiszt. Szuperintendenzia tilalma által, tovább lenni nem engedődvén nótelensége miatt, úgy hozatott vissza ismét a' Fiú Oskolába, 's szolgált ekkor ismét egy végtében, 4 esztendeig, 1815—1819-ig.

25. *Précsényi István*, 3 eszt. 1819—1822. Született Nagy Körösönn, subscribált Debreczenb. 1816. 3 esztendőt töltvén itt, vitetett Czeglédre Leányok Tanítójának, 's abban a Hivatalban van most is.

26. *Újvári Jó'sef*, Précsényi el-menetelével, promóveáltatott Elsőbb Preceptor-ságra, a' Kisebb Oskolából, és itt is, valamint ott nagy dicsérettel töltött 3 esztendőket. 1822—1825. Ekkor, mint állandóbb Statióra, a Csökmei Fiú Oskolába vite-

1. *Karakas Péter*, mint Kisebb Preceptor, tsak $\frac{1}{2}$ esztendőt töltött, 1815-nek tavasszától fogva Őszig.

2. *Molnár Antal*, 3. és $\frac{1}{2}$ eszt. 1815-nek Ősszétől, 1819-nek Tavasszáig. Vólt Disznós Horváti fi, Szikszói Particulista, 's osztán Debreczenben Subscribálván, elébb Püspöki; majd Füzes Gyarmati Kis Preceptor. Idővel az Uradalomnál kanczellista, Butsai, és Varga-Zugi Ispány; később Váradra ment Ispánnak, 's onnan Szöllős nevű faluba ment lakni.

3. *Újvári Jó'sef*, 3 esztendeig, 1819—1822. Született Nagy Kerekibenn, Nemes Szüléktől.

4. *Szabó Jó'sef*, (Csiffi Szabó) 1. és $\frac{1}{2}$ esztendeig, 1822-nek Tavaszától 1823-nak Ősszéig. Ingenieurrá lett.

5. *Nagy Balás*, 1. és $\frac{1}{2}$ esztendeig, 1823-nak Ősszétől fogva, — 1825-nek Tavasszáig. Lett idővel Hegy-Köz Szent Miklósi Leányok Ta-

tett Rectornak, hol megházasodott, feleségül vevén Böjti Predikátor Tiszt. Imre Jó'sef Úr leányát, Johannát, kitől vagynak Gyermekei. Most is Csökmönn lakik azon Hivatalban. Igen jó, és értelmes Tanító volt, 's fájlalva eresztettük ki Ekklesiánkából. — A' legjobb lábann állott alatta Oskolánk, sok derék Fijakat nevelt, kik mindenkor áldani fogják.

27. *Sárosi Szabó János*, 1. esztendeig, 1825—24-a. Apr. 1826—24-dik Aprilisséig. Ekkor a' Tanítók változása már Gergely napról Szent György napra vivődött, a Nagy Tiszt. Tractus rendelkezéséből. Volt Nagy Kőrösi születés. 3 esztendő Deák korában jött ki, 's esztendőt töltvén, katonává lett.

28. *Jérémiás*, vagy egész nevén: *Surányi Jeremiás, Lajos*, 2 eszt. 1826—1828. Balványban született Nemes szülektől. Jó tanító volt, és Hazájába vissza-menvén, ottan Notáriussá; később katonává lett.

29. *Porkoláb Lajos*, 1 eszt. 1828—1829. T. Löki

nitója. Ott lakik most is, ugyan azon hivatalban. — — — — —

6. *Sós Ferencz*, 1. esztendeig, 1825- 1826—24-a Apr. Kőrös Ladányi születés oda való Leányok Tanítójának Néh: Sós Dánielnek fija. Innen vissza-ment a' Collégiumba, és azután a' Kis Új Szállási Oskolában lett Preceptorrá; idővel Correctorrá. A' milyen selejtes és restes Tanító volt itten: olyan jóvá sőt híressé lett Kis Új Szálláson; el-annyira, hogy ügyes Tanítói talentomáért Debreczenbe vitetett idővel Leányok Tanítójának.

7. *Sárközi István*, 1 eszt. 1826 — 1827. Lett Ingenieurré.

8. *Járai Péter*, 1 eszt. 1827—1828. Vissza-ment a' Debreczeni Collégiumba, és ott idővel nagy idejű Deákká lett.

9. *Varga József*, fél eszt. 1828-nak Tavaszától fogva, ugyan azon Esztendő Ősszéig. Ekkor betegeskedése miatt hivatalát félbe-szakasztani kén-telenítettvén, a' Szüleitől ha-

születés, Nánásonn, és Debreczenbe tanúlt. Innen visszament a' Collegiumba.

30. *Husztí István*, 1829-nek Tavasszától fogva 1830. Gergely napjáig. Rendetlen életéért, szüntelen való dorbézolásáért, korhelykedéséért, részegeskedésért, még Szent György' napja előtt, kisebb Preceptor Kolo'svárival együtt el-botsáttatott. Igen rossz láb-bonn állott mind kettőjük alatt az Oskola. Ez a' Husztí már itt laktában egyszer katonának csapott-fel borozás közben, a' Csapszékben, és az Elöljáróság által váltattott ki. Kár volt letté nem hagyni a' dolgot, a' mint a' következés meg-mutatta. Innen ki-mozdítottván a Hazájába, Mármaros Vármegyébe visszament. Ennél, és Kolo'svárinál alkalmatlanabb, 's méltatlanabb Tanító, az én időmben nem volt.

31. *Kötélverő János*, 1830—1832-nek Összéig, és így 2 és fél esztendeig. Érsemjéni születés, hol az Édes Attya sok ideig nevezetes Fő Biró volt. Minek utánna itt dicséretesen szolgált volna

za-vitetett Földesre, hol az Édes Attya Kántor volt.

10. *Husztí István*, fél eszt. 1828-nak Összétől fogva az 1829-diknek tavasszáig kitöltvén a' Varga' idejét, 's akkor az Elsőbb Preceptor-ságra mozdítottván, lett helybe.

11. *Kolo'svári Mihály*, 1 esztendeig, 1829—1830-Gergely napjáig. Ez Collegájával Husztíval együtt szüntelen dorbézolván, — 's előhátra csavarogván, idő előtt forma szerént, el-mozdított. Testimónium sem adatott egyiknek is, bár mint kérték is, ne hogy más Ekklé'siát is meg-rontsanak. Volt ez Hajdú Böszörményi születés.

12. *Siró Dániel*, mint kisebb Preceptor, szolgált 2 és fél esztendeig nagy dicsérrettel; és így 1830—1832-nek Összéig Akkor Kötélverő helyébe; mint ügyes alkalmatos Tanító, Elsőbb Preceptorságra promoteáltatott. Lásd oda alább a' Leány Oskola' Tanítói között.

13. *Kerekes Károly*, vagy egész nevével: Vásárhelyi Kerekes Károly, 1832-nek

ment a' Körös Tartsai Fiú-Oskolába Preceptornak, onnan ismét egynehány esztendő múlva, Kóji Rectornak.

32. *Siró Dániel*, mint Nagyobb Fiú Preceptor, szolgált ismét 1832-nek Összétől fogva 1833-nak Tavasszáig; a' mikor, a' mint oda alább meg-fogjuk látni, az Innen a' Gáti Leány Oskolába vitetett Tanítónak.

33. *Gál Sándor*, 2 eszt. 1833—1835-nek Tavasszáig. Született Tisza Nagy Révenn, tanult Nagy Körösön, azután Debreczenben, honnan 3 esztendő Deák korában vitetett Szentesre Correctornak. Onnan a' Nagy Tiszt. Traktus által ajánltatott ide való Nagyobb Preceptornak Siró Dániel helyébe, és ez a' leg első példa, hogy Fiú Oskolabeli tanító nem a' Debreczeni Collégiumból hoztatott; Hanem a V. Tractus által ajánltatott. 1835-nek tavasszán. Szabó Menyhárt,

hirtelen le-mondván Rectori Hivataláról, — a' mint oda fellyebb láttuk, — ez a' Gál Sándor, mint igen alkalmas, és jeles erkölcsű Tanító helyezettődött bé abba interimaliter, és vitte azt fél esztendeig, tudniilik 1835-nek Őszéig, a' mikor állandóbb Hivatalt nyervén a' Nagy

Összétől fogva, 1835-nek Tavasszáig; és így 2 és fél eszt. mint kisebb Preceptor. Akkor jeles Tanítói talentomáért Elsőbb Preceptornak promoteáltatván, lett helyébe

14. *Nagy Sándor*, 1 eszt. 1835—1836. Madarasi születés. Négy esztendő Deák korában jött ide, 's esztendőt töltvén dicséretesen, ismét vissza-ment a' Collégiumba, hol tanul most is.

15. *Tóth István*, 1836-tól fogva, mint Kisebb Preceptor, 1838-nak tavasszáig. April 24-éig. Született Szikszón, ottani lakos Tóth István, és Sovány Borbála születőtől. Tanult ugyan ott, majd Debreczenbe. Vólt elébb D. Ványai Preceptor; majd ismét annak végeztével a' Debreczeni Collégiumba bemenvén, hozatott onnan ide Füzes Gyarmatra.

16. *Makra Mihály*, 1838' tavasszától fogva ismét e' jelen időig.

Tiszt. Tractustól, Körös Tartsára rendeltetett Leányok Tanítójának, 's ott lakik most is. Még itt laktában megházasodott Preceptori fővel, vévén feleségül Szentesről, Özveggy Szabó Jánosné h. Leányát, Juliannát, kitől született itt helyben egy Krisztina Leánya. Itt ismét az első példa hogy Füzes Gyarmatonn, Preceptorból tevődött Rector; még pedig feleséges Rector, így hozván azt ekkor a' Környül-állások.

34. *Kerekes Károly*, vagy másképp egész nevével Vásárhelyi Kerekes Károly, 1835-től fogva lett Nagyobb Preceptorrá, és az olta példás szorgalommal, 's közkedvességgel viselte azon Hivatalát, egész 1838-diknak Tavasszáig a' mikor Szentesre vitetett Preceptornak. — Született Nád Udvaron ottani Kántor, Nemes Vásárhelyi Kerekes Sámuel Édes Attyjától, ki az 1831-diki Cholerában meg-halálozott.

35. *Tóth István*, 1838-dik Esztendő Aprilis 24-dikétől fogva, e jelen időig.

* * *

c) *A Leány Oskola' Tanítóiról.*

A' Leány Oskolában, valamint másutt átaljában: Úgy itt mi nállunk is, eleinte Asszonyok voltak a' Tanítók, (ellenkezőleg a' Szent Pál' amaz Apostoli hagyományával, 1. Tim: II: 12:

az Asszonyi állatnak nem engedem-meg, hogy tanítson" (hanem ha ezt felsőbb értelemben, — az Ekklé'siában, vagy Templomban való közönséges Tanításról vesszük) kiknek egész tiszteletbéli, 's megszólítási nevük, az együgyű: Asszonyom! Titulusban állott, 's ez az oka, hogy még ma is, a' Tanítók' Feleiségeik, a' Tanítványokról rendesen: Asszonyom! névvel neveztetnek, és szólíttatnak, valamint azoknak, Férfjeik, vagy a' mai Férfjiú Tanítók a Leány: Tanító Embereknek hivattatnak, meg-külömböz-

tetődve, a' Régi: Asszony Tanítóktól vagy is inkább Tanító Asszonyoktól. — A' honnan még a' Matriculában is, sok helyen láthatni, hogy a' Leányok' Tanítójának, Titulusa így tevődik ki: Tanító Ember, vagy Tanító Ember Uram.

Mikor kezdődött itten a' leg-első Leány Oskola? Nem bizonyos. Annyi nyilván van, hogy már 1738-ban, a' Leányoknak itten külön Oskolájok volt a' Fiúktól, és külön Tanítójok. Mert a' Törvénykezési Protocollumban, azon Esztendőről iratik, hogy Erdős István, és több fiatalok, a' Tanító Asszony Udvarának, vagy a' mint in contextu kitevődik, a' Leány Oskolának kerítésit fel-vonták, és a' pinczébeenn fel-tüzelték: szint így a' Tanítók nevei is bizonytalanok.

a.) *A Tanító Asszonyok.*

a' mint a' Matricula végénn, a' Tiszt. Szilágyi György Úr által tétetett jegyzésben világosan láthatni, az 1750-dik Esztendőtol fogva, — a' Régibbekről semmi jegyzés nem lévén, ezek voltak:

1. *Nagy Mihályné*, vagy a' mint ott iratik: „*Nagy Mihályné Asszonyom*“, 4 esztendeig, és így 1750—1754-ig.

2. *Szücs Györgyné*, vagy a' mint ott iratik: „*Szücs Györgyné Asszonyom*“, ismét 4 esztendeig, és így: 1754—1758-ig.*

b) *A tanító Emberek,*

vagy helyesebben

A' Leány Oskolának Férjfiú Tanítói.

1. *Lukács Sándor*, (Uram) Ez a Lukács Sándor, egy, és ugyan az azzal a' Luka Sándorral, a' ki oda fellyebb

* Mező Túrról szakadt Néhai Beke István Özvegye Gyulai Ilona, kiről eredtek a' Túl a' Gáti Bekék, még régibb Tanító Asszony volt ezeknél 5 esztendőig szolgálván itt, — 1743—1748-ig, a' mint erről 1748-ban, 19. oct. erről ki-adott Bizonyság Levele' bizonyítja, aláírva Hegyesi István Fő Bíró és Szőke György Notárius, mint szinte Predikátor Pap Ferencz' neveikkel.

a' Fiú Oskolabeli Preceptorok sorában, sub. nro 3. említettett; mert a' mint Tiszt. Bonyhai Sándor Úr állítja, az ő igazi neve csak ugyan Luka volt, és máig is az, hanem itt Gyarmatonn béráltatott el Lukácsnak; a' mi annál is hihetőbb, hogy az ő Leány Oskolabeli Tanító-sága, éppen ott kezdődik, a' hol amannak, t. i. Luka Sándornak Fiú Preceptorsága végződik; 1758-bann, 15-a Martziusban megházasodván; az így tétetik-ki a' Matriculában: „Lukács Sándor Uram Leányok Tanítója, vette Szilágyi Ferencz Leányát Katát. A' következett 1759-dik esztendőben pedig Mártzius 23-dikán Sára nevű Leánya is kereszteltetett néki, mint Tanító Embernek. Hivatalának Terminussa: meddig szolgált legyen itten? fel-téve nintsen; de ezen épen nem ütközhetünk-meg; mert erre nézve csak azt kell meg-gondolni hogy ezt Tiszt. Szilágyi György Úr, ki elébb változott hivatalából, mint a fenn-forgó Tanító Ember, Lukács Sándor, t. i. 1761-benn, el-menetele után nem jegyezhetette fel azt; a Successora pedig, vagy el-felejtette, vagy nem is tudakozódott eránta. Egyébb aránt, Lukács vagy is inkább Luka Sándor, mint Tanító Ember, még 1764-benn is itten lakott, bizonyos az említett Matriculának 25-dik lapjából, a' hol ez íródik: „Tanító Ember Lukács Sándor' leánya 'Su'sanna, kereszteltetett 1764-benn, 13-dik Martziusbann. Az előtt 1860, és 1762-dik esztendőkben is, mint Tanító Embernek, úgy kereszteltettek néki gyermekei, pagina 17 és 23: tudniillik ezen utóbbiban, Mária nevű leánya; amaz elébbiben pedig 1760-bann Jó'sef nevű fija, — és a' Tiszt. Bonyhai Sándor Úr' bizonyosága szerint, 's hiteles állítása után, e' volt az a' Luka Jó'sef, ki elébb Körös Tartsai, vagy Ladányi; később pedig Mező-Túri Notárius lett; és a' kinek ismét Gyermekei voltak: Luka Sándor, Dobozi és Békési volt Notárius, továbbá Debreczeni Predikátor, Tiszt. Tudós

Márton József Úr hitvese, és Tiszt. Luka József Mező-Túri Rector és Pocsaji volt Predikátor. Hogy 1765-ben is itt lakott Lukács, vagy is Luka Sándor, bár gyermeket nem kereszteltetett is, hogy a' Matriculából annál-fogva meg-tudhatnánk, nem hágy felölle kételkedni Tiszt. Pápai János Úr, a' ki, ha más lett volna utánna abban az Esztendőbenn, bizonyosan írásba tette volna azt, mint egyebeket is írásba tett. De csak a' Matriculát kell meg-nézni: azonnal el-oszlat ez minden kétséget, 's tellyes bizonyosságra vezet bennünket. Az iródik ugyan is az ő Successoráról Méhes Jánosról, a' Halottak Matriculájában, hogy ő 45 esztendeig viselte itt a' Lányok Tanítóását, és 1811-ben holt meg Februáriusban; és így Lukács vagy is inkább Luka Sándornak, még 1765-benn is itt kellett Tanítónak lenni; Méhes János pedig, 1766-bann lett azzá, — Ez a' Luka Sándor, — a' mint Tiszt: Bonyhai úr mondja, — innen Szeghalomra ment Leányok Tanítójának.

2. *Méhes János*, 45 esztendeig; és így 1766 — 1811-ig a' mint a' Halottak Protocollumában világosan feljegyeztetett. Született ez a' nagy érdemű, és egy egész Embernyomnak máig is tisztelettel, 's hálás szeretettel emlegettetni szokott felejtethetlen, 's áldott emlékezetű Tanítója Kis Kun Sz. Miklóson. Hivatalába lépven, feleségül vette Madarásról, Góz Katalin Asszonyt, kitől születtek számos gyermekei, úgy mint névszerint: 1. *Sára*, 1767-ben, Madarasi lakos Borsi János felesége. 2. *János* 1768-bann; de ez meg-holt. 3. *Erzsébet*, 1770-benn Szeghalmi lakos Bagoly Mihály' volt felesége. 4. *István* Holdmező Vásárhelyi lakos, és Compaktor volt, kinek fija a' most Gyula Váriban lévő Prédikátor Tiszt: Méhes László. 5. *János* ismét, 1777-benn, 22-a Mart, ki lett Szeghalmi Notáriussá: ennek előbb feleségétől, Madarasi születés Nemes Nagy 'Su'sannától való gyermekei! The-

rézia, Boros Sebesi volt Predikátor Tiszt: Szilágyi József néhai Hitvese.

Szent Andrási Nótárius Duda N. (?) volt társa, és Imre, tanuló. Második Feleségétől, Nemes Halász Juliannától, semmi gyermeke nem maradt. 6. 'Su'sanna, 1780-bann 1. Sept hitvese Sárközi Istvánnak volt Rector Sárközi Sámuel testvérjének, ki több helyeken Tordánn Darvason, Hegyköz-Pályibann sat. Rectoroskodván, most Nagy Váradonn maga házában lakik, 's nyúgodalomban él. 7. Jó'sef 1783-bann 8-a Maji. 8. Sámuel 1085-ben 22. Augt. Helybeli lakos, és Szűcs mester, ki az 1831-diki Cholerában halálozott-meg. 9. Márton, 1788-bann 28-a Novemb. Madarasi lakos és Csizmadia mester. 10. Sándor, 1792-benn 18-a Szept; de a' ki csak hamar 1794-ben meg-hólt. Minekutánna, a' mint a' Halottak Protocollumában fel-tétetett, — Hivatalát ebben a' Gyülekezetbenn, mint Leányok' Tanítója, 45 esztendeig, dicséretesen és fáradhatlan hűséggel, 's példás elő-menetellel folytatta szinte haláláig, harmadnapig tartott nyavalyája után (a' szánról le-dülvén, halálos ütést kapott, mely miatt mindjárt akkor szava is el-állott) ki-mult szél-ütésbenn, 68 esztendős korábann, temettetvén Predikátzióval. — Béke nyúgodjon csendes porainn.

Már még a' meg-boldogúlt Méhes János Úr idejében az 1809-dik Esztendőbenn, — állított-fel az akkori Ekklesiái Elöljáróság egy másik Leány Oskolát is, — a' Városnak túl a' Gátonn fekvő részébben, és itt következnek már ezen nevezetek: Innen a' Gáti, vagy Régibb, és Túl a' Gáti vagy Ujabb Leány Oskola. Mivel a' Túl a' Gáti Leány Oskolabeli Tanítónak ideje, két egész esztendővel előzi-meg, a' Méhes János Úr után következett Innen a' Gáti, vagy Régibb Oskolabéli Tanítónak idejét: a' jobb rend' kedvéért, amazonn kezdem; különben is örök' időkre egyenlőnek maradván, mind a'

két Oskoláknak, és az azokban való, 's leendő Tanítóknak, tekintete, és méltósága.

1. Túl a' Gáti, vagy Újabb Leány
Oskolábann.

Bálint Péter, 1809-től fogva a' jelen időig. Született itt helyben, e' mi Füzes Gyarmati Ekklesiánkban 1774-benn (meg-kereszteltetvén Mártzius' 25-dikénn) Bálint Mihály, és Szécsi Er'sebet Szüleitől (pag. Matr. 45.) Tanúlt a' Hellybeli Oskolában, K. Hajdú András Preceptor-sága, és Szathmári Ferencz, 's Gál Gábor Rectorságuk alatt. Debreczenbe vitetvén, a' Grammatica Classisba vevődött-bé, 's ott folytatta tanulását, míg nem a' Karczagi Oskolába vitetett Preceptornak, honnan mint Particulista, subscribált a' Debreczeni Collégiumban, 1794-benn. Onnan 1799-benn ment Szt Mihályra Kántornak, 's lett egyszersmind Leányok' Tanítója is, vévén feleségül ugyan ott laktában, Oláh Sára Asszonyt, kivel máig is él házasságban. — 1808-bann Hazájába vissza térvén, vitte akkor mindjárt, akkori Rector Rácz István helyett a' Kántorságot, 's közkedvességet találván mindenek előtt szép svádájú, ékes hangú éneklése által, úgy helyheztesződött-bé ide a' következett 1809-dikbenn: Állandó, és Rendes Kántornak, egyszersmind az Újabb, vagy a' Túl a' Gáti Leány Oskolabéli Tanító-nak, mely mind két Hivataljait attól fogva szorgalmasan viszi. — Még Szent-Mihályonn laktában, született Therézia Leánya, kit idővel itt vólt Rector, 's később Uradalmi Tiszt, Hati Sándor Úr vett-el, mint oda fellyebb láttuk. Itt laktábann született Károly nevű Fija; de ki csak hamar, 1. esztendő, és 4 Hónapos korában meghólt, 1810-benn, Junius 28-dikánn.

2. Innen a' Gáti, vagy Régibb Leány Oskolábann.

1. *Kozma Ferencz.* Meg-halálozván a' Tisztos Öreg Méhes János Úr, azonnal ő általa, mint a' fellyebbihez hasonló, jó lelkű, és serény, 's alkalmatos tanításáról már az előtt eléggé esmeretes Tanító által, kívánta annak helyét bétölteni az Előljáróság; a' minthogy a' hivatalt el-is fogadván, vitte azt nagy dicsérettel 4 egész esztendőki, 1811—1815-tig, a' mikor — a' Fő Tiszt. Szuperintendentzia' azon tilalmánál fogva, hogy nőtelen személyeknek nem engedődik-meg a' Leányok Tanításága, — ismét a' Fiú Oskolába transferáltatott, a' mint oda fellyebb láttuk.

2. *Szántai György*, 4 esztendeig, 1815 -- 1819-ig. Született Debreczenben, subscribált 1809-benn. Ide hozatott a' Szeghalmi Fiúk Preceptorságából. Innen el-menvén, különböző helyekenn folytatta Tanítói pályáját, Ártándon, Váncsodonn sat. most a' Hosszú Pályi Leány Oskolának Tanítója. Három rendbéli Feleségei voltak: 1: Varga 'Su'sánná, kit Darvasról vett-el, 's el-is temetett csak hamar, itt helybenn, 1816-bann Januárius' 12-dikén, 19 esztendő korában. 2. Sári 'Su'sánná Ártándról, ki hasonlóan hamar meg-hólt, 3-dik és mostani Felesége, Udvariból való Lukács nevű.

3. *Sófi András*, 14 esztendeig, 1819—1833-ig. Született Csengerbenn, Szathmár Vármegyében. Tanult Debreczenben, Subscribálván vele együtt, 1807-benn. Lett elsőben Déva Ványai Preceptorrá, 's ott házasodott-meg is, vévén feleségül oda való Nemes Dékány Juliannát. Innen vissza-ment Hazájába Csengerbe, 's kevés idő múlva vitetett Rectornak Vetés nevű Helységbe. Onnan idővel ismét vissza-jött Déva Ványára Preceptornak: Ványáról ismét Szántai' helyébe hozatott ide Füzes Gyarmatra

1819-benn, hol dicséretesen, 's igen jelesen szolgált, egész 1833-dikig, a' mikor a' Rector Surányival nagy Complicita'sba vőlt Leánya 'Su'sánná Cásusának következésében, — bár őtet magát az Ekklé'sia igen szerette, 's továbbra is örömet tartotta volna, — hivataláról lemondott, 's ment Gyula-Váriba Leányok Tanítójának, hol lakik azőlt, most ez idő szerént is. Gyermekei, kik különböző helyeken születtek, ezek: Lajos, Asztalos mesterséget gyakorló, Su'sánná, kit idővel Fekete Gyarmati Rector, Baksai János vett-el, Julianna, László, ki Hódmező Vásárhelyen tanúl, és Eszter.

4. *Síró Dániel*, 1833-tól fogva, a jelen időig. Született 1807-ben Nagy Bégánybann, Bereg Vármegyében, Nemes Síró László és Nemes Váradi Borbála Szüléitől. Tanult Mező-Kászony Városában a Syntaxisig. Onnan ment Debreczenbe, hol subscribált 1828-bann. Onnan jött ide 1830-bann, és a' kisebb 's nagyobb Fiú Preceptor-ságban 3 esztendőket igen dicséretesen töltvén, mint alkalmas ügyes Tanító, köz meg-egyeztéstől, 's a' Nagy Tiszt. Egyházi Vidék Consistoriumának engedelmével, a' Leány Oskolai Tanítóságra mozdittatott. Házassági életre lépett 1834-benn Januárius' 22-dikénn akkori Túrkevi Kántor; most pedig Notárius Bányai Lajos Úr Tóth Rák-heltől való Leányával, Rákhellel, kitől vagynak 2 Gyermekei: Eszter és Kálmán.

*

*

*

Ezeknek az Ekklésiai, vagy Belső Személyeknek szokott Rendes Fizetések (Conventionalissaik) — mind öszveségesen meg-láthatók az Ekklésiai Presbyteriale Protocollumbann: ugyan azért azokat ide fel sem jegyeztem.

*

*

*

6. §.

A' többi Ekklé'siához tartozó Személyekről,

ú g y m i n t

a' Curátorokról, és Egyházfiakról.

I. A' Curátorokról.

Curátorokat leg-először Tiszteletes Pápai János Úr kezdett tétetni az Ekklé'siában, a' mint maga írja a' Matricula végén, kétség kívül a' Fő Tiszt. Szuperintenziónak az Ekklé'sia Alami'snákról szőlő azon Rendelésének következésében, melly épen az ő Predikátorságának elején történt, és a' melly ugyan csak a' Matricula' végén, a' Curatori Esküvésnek Formájával együtt még ma is látható, mellyben a' következő Numerusok alatt rendeltetik: 5-to Mindenféle Alami'snát az Ekklé'siának Curátora végyen kezéhez, a' Templom ajtajai előtt lévő Perselyekből. E végre minden Ekklé'siákban, Ekklé'sia Curátora, vagy Gondviselője légyen, a' Város' vagy Helység' Birájánn kívül. (A honnan látni való, hogy régen az Ekklé'siának egész gondja a' Predikátoronn kívül, a Város', vagy Helység' Birájánn feküdt, és ez az oka, hogy mindenütt az Ekklé'siai Jegyzésekben, csak az ő neve fordul-elő: ennek 's ennek Biróságában; mert a' Biró vólt akkor az Ekklé'siának egyedül Curátora.) 6: Minden Ekklé'siában, Ekklé'sia Ládája legyen, és 8-vo az Ekklé'sia Ládája nem a' Város' vagy Helység' Házánál, hanem a Parochiában a' Predikátornál; a' Láda' kultsa pedig a' Curátornál álljon et cet. E' szerént hát a' Tiszt. Pápai János Úr idejétől, az az; az 1764-dik Esztendőől kezdve, — a' mint kinek kinek közülök szolgálatjoknak ideje fel-jegyeztetett; de sokaknak meg-lévő Száma Lajstromaik is, nyilván meg mutatják, illy rendel vóltak e' mi Ekklé'siánkban a' Curátorok.

1. *Diviki János*, 2 esztendeig, 1764, és 1765. Nem tudhatni bizonyosan, mikor kezdődött a Curátori Esztendő, az Esztendő elején e' épen vagy Szent György' nap' tájban mint most? A' Matriculában csak esztendők említetnek. — Ennek idejében épült egy Paróchia — az a' melyben Tiszt. Pápai Úr, és a' többiek laktak a' Templom mellett lévő Dombon.

2. *Mészáros István*, 2 esztendeig, 1766, és 1767.

3. *Gacsári János*, 3 esztendeig, 1768—69, és 1770.

4. *Huszár István*, 3 esztendeig, 1771—72—73. Hogy Huszár István, már 1771-benn Curátor vólt, a' még most is meg-lévő Számadó könyve meg-mutatja. Ez alatt épült az Új Fiú Oskola, a' mostani helyén a' Templom mellett leg-először, 1773-bann.

5. *Nyilas Bálint*, 1 esztendeig, 1774-benn.

6. *Gyáni András*, 2 esztendeig, 1775- és 1776-bann a' mint a' máig is meg-lévő Számadása meg-mutatja.

7. *Huszár István* ismét, 3 esztendeig, 1777—78—79; és így a' Régi, vagy Első Templom' elsőbb meg-bővítésének idejében.

8. *Beke Pál*, 1 esztendeig, 1780-bann. Számadása meg-van. E' töldatta-ki a' Pékes Mátyástól cserélt mostani Régibb v. Innen a' Gáti Leány Oskolát.

9. *Gyáni István*, 1 esztendeig, 1781-benn. Számadása mutatja.

10. *Gyáni János*, 1 esztendeig, 1782-benn.

11. *Erdős Péter*, 1 esztendeig, 1783-bann.

12. *E' Nagy István*, 3 esztendeig, 1784—85—86. Számadása meg-van. Ennek idejében, 1785-benn készült a' Fa Toronyban a' legelső Csengetős óra, mint oda fellyebb is láttuk.

13. *Zsadányi Mihály*, 3 esztendeig, 1787—88—89. Számadása meg-van.

14. *Lázár Mihály*, 3 esztendeig, 1790—91—92. Szá-

madása meg-van. Ennek idejében épült ismét a' Fiú Oskolának azon régiebb része, mely később, 1827-benn L formára ki-tóldatott, és a' másodszor bővített Templomnak kerítése. Különös kegyességű jó Keresztyén ember volt, ki több ízben jó summákat adakozott az Ekkle'siának; különösen pedig az Oskolás Árva gyermekek' könyveinek szükségére, 1810-benn, adott 50 forintokat.

Sári Péter, 2 esztendeig, 1793—1794. Ennek idejében épült a' mostani formábann máig is meg-lévő Innen a' Gáti Leányok Oskolája.

16. *Vári András*, 1 esztendeig, 1795 benn.

17. *Sári István*, 2 esztendeig, 1796—97: usqu. ad 12-am Mart. 1798.

18. *Daru Mihály*, 1 esztendeig, 1798 99 12. Mart.

19. *Sárándi Bálint*, 5 esztendeig, 1799—1804. Ennek idejében épült a' Mostani Új Templom és Torony. Segéd Curátor volt ezen építési idő alatt mellette Gyáni János. Hihető, hogy Hajdú Mihály is ilyen másik Segéd volt, ki az 1800-dik Esztendőről Curátornak irat-tatik.

20. *Gyáni János*, (az, a' ki Segéd Curátor volt Sárándi Bálint mellett.) 3 esztendeig, 1804—1807-ig.

21. *Daru Mihály*, ismét, 1 esztendeig, 1807—1808. Ennek idejében épült az Újabb, és mostani Paróchia.

22. *Lázár András*, 3 esztendeig, 1808—1811.

23. *Bondár György*, 1 esztendeig 1821—1812.

24. *Nemes Czeplédi János*, 2 esztendeig, 1812—1814.

25. *Lázár István*, 3 esztendeig, 1814—1817. Ennek idejében épült a' Túl a' Gáti, vagy Újabb Leány Oskola. A' 3 Lázárok, Mihály, István, és András nevű Curátorok mind Testvérek voltak. Istvánt én temettem cum Textu: Ján: XI. XII: „Lázár, a' mi barátunk aluszik; de el-még-ye-ek, hogy fel-költsem őtet.”

26. *H. Nagy István*, 2 esztendeig, 1817—1819.

27. *Ibrányi Péter*, 2 esztendeig, 1819 -- 1821. Az 1836-diki Cholerában holt meg, 's temettetett általam Augusztus 24-dikén, cum Textu: Filip: I. 21. k. „Énnekem mind éltemben, mind halálomban nyereségem a' Krisztus.

28. *B. Tóth Sándor*, (Bota Tóth, — mostani Rector Tóth Bálint Úrnak Édes Attya.) 2 esztendeig 1821—1823 Ennek idejében, 1823-bann vólt itt Gyarmatonn, a' legelső Tractualis Gyűlés. (Dislocatoria Sedes) — Most is Presbyter.

29. *Mészáros István*, 5 esztendeig 1823 - 1828. Ennek idejébenn tóldatott ki L formára a' Fiú Oskola, 1827-benn; ugyan ennek idejében épült az Ekkle'sia Granárium is, 1825-benn. — Most is Presbyter.

30. *Gyáni János*, ugyan az, kit fellyebb Nro 19. és 20. láttunk, 4 esztendeig, 1828—1832. Lásd alább a Fő Birók között.

31. *Sári János*, 1 esztendeig, 1832—1833.

32. *Homoki András*, 3 esztendeig, 1833—1836.

33. *Vitárís Pál*, 1835-től fogva, mind ez ideig.

2. A z E g y h á z f i a k r ó l.

Egyházfiak 1750-től fogva szakadatlanúl vóltak (az előtt is lehettek, 's vóltak is.) illy rendel, a' mint a' Tiszt. Pápai János Úr jegyzéseibenn fel-találtatik, tsupán tsak szolgálatjaiknak idejével (kiki közölök mennyi ideig

1750-től kezdve, ezen a Rendenn, 1779-ig jöhetünk le, tudnillik a nevezett Tiszteletes Úr' hivatalának végződéséig.

Czeplédi Ferencz, 1 esztendeig. *Sárándi Márton*, 3 esztendeig.

Csató György, 2 eszt.

Szabó Mihály, 2 eszt.

Sárándi Márton, ismét,

Diviki János, 1 esztendeig.

4 esztendeig.

Sárándi Márton, ismét, ' *Siros Pál*, 2 esztendeig.
 1 esztendeig.
Barta Péter, 1 esztendeig. *Beke János*, 2 esztendeig.
Beke Pál, 1 esztendeig. *Végh Péter*, 1 esztendeig.
Szabó Mihály, 4 eszt. *Sárándi Bálint*, 1 eszt
Ifjú Szöke István, 1 eszt. *Csató Péter*, 1 eszt. 1776.
Sárándi Bálint, 1 eszt. *Szöke István*, 1 eszt. 1777.
Szabó Mihály, megholt, a' veje *Tóth Pál*, töltötte ki
 helyette. 1778.

Ez bizonyosan hibás le-írás; mivel ugyanazon nevek többször jönnek-elő bennne.

A' többieknek neveiket, a' Szám-adó Laistromokból keresgéltem ki, a' mennyire reájok akadhattam.

1778-bann vólt bizonyosan *Tóth Pál*, a' mint Laistroma meg-mutatja.

1780-bann, *Csató Péter*, a' mint igen el-nyűtt, 's elrongyolott Laistromából valamennyire ki-vehettem.

1783-bann: *Gyáni Péter*, Laistroma mutatja.

1784-benn: *Kovács Gy. János*, Laistroma mutaja.

1785-benn: *Ladányi István*, Laistroma mutatja.

1786-bann: *Pataji János*, Laistroma mutatja.

1787-benn: *Hegyesi István*, Laistroma mutatja.

1788-bann: *P Szabó István*, Laistroma mutatja.

1789-benn: *Z. Tóth Péter*, Laistroma mutatja.

1790-tól fogva, mind ez ideig tökéletes bizonyossággal, fel-jegyeztettek ily renddel:

1790-benn: *F. Csák István* 1793-bann: *Szabó István*.

1791-benn: *Hegedüs Mih.* 1794-benn: *Csató Mihály*.

1792-benn: *Török János*. 1795-benn: *Eke Péter*.

1796-tól fogva:

Népesedvén az Ekklé'sia, 2 Egyházfiak kezdtek tevődni, ezen nevezet alatt:

Innen a' Gátonn. és *Túl a' Gátonn.*

Lakatos Mihály, *Barna János*, 1796—1797.

Kóti János,	Zsadányi Pál, 1797—1798.
Diviki József,	Zsadányi Péter, 1798—1799.
Kiss András,	Csató István, 1799—1800.
Kiss András, ismét	Hegedűs János, 1800—1801.
Nyilas Mihály,	Mészáros Mihály 1801—1802.
Vári F. István,	Hati Ferencz, 1802—1803.
B. Nagy Mihály,	Homoki János, 1803—1804.
Kiss Mihály,	Tóth Sándor, 1804—1805.
Kiss Ferencz,	Gyáni Pál, 1805—1806.
Csák Ferencz,	Homoki Péter, 1806—1807.
Z. Pengő Pál,	Sári P. Gergely, 1807—1808.
Bökfi Péter,	Pardi István, 1808—1809.
Kiss P. Péter,	Barna István, 1809—1810.
Kiss P. Péter ismét,	Csató Ferencz, 1810—1811.
Kiss F. János,	Nagy Gy. István, 1811—1812.
Molnár Mihály,	Kontra János, 1812—1813.
K. Tóth István,	Vincze János, 1813—1814.
Kiss F. János ismét	Borbély (Nyíri) János, 1813—15.
Homoki Pál,	Homoki Sándor, 1815—1816.
Zugi Sárándi Bálint,	Borbély (Nyíri) István, 1816—1817.
Erdős András,	Nagy Gy. István ismét, 1817—18.

E' következők az én időmben voltak:

Nagy Gy. János István,	Zsadányi Péter, 1818—1819.
Zugi Szűcs János,	Pálfi Péter, 1819—1820.
Makai András,	Lázár Mihály, 1820—1821.
Beke Jó'sef,	Hati János, 1821—1822.

Ez után többnyire Mester emberekből kezdtek tétetni.

Makra János, Timár	Hegedűs János, Csizmadia 1822—1823.
Vári S., Csizmadia	Eröss Gábor, Asztalos 1823—24.

Szabó János, Timár	Kóti Sándor, 1824—1825.
Hegedűs F., Timár	Bököfi Jó'sef, Szűcs, 1825—1826.
K. Kiss J., Csizmadia	Batári János Timár, 1826—1827.
Hegedűs Péter, Timár	K. Tóth András, Csizmadia 1827—28.
Kis Hajdú János, Csizmadia	Váradi János, Kovács 1828—1829.
Ungi András, betegesedvén, hivatalos	Kéki András Timár. — Ez el- Eszttendejének felét,
— — — — —	Kardos Sándor Timár vitte-ki 1829—1830.
Csató András Szűcs,	Diviki Péter Csizmadia, 1830—1831.
F. Tóth Sándor, Csizmadia	Tólcsvai Sándor, Korsós 1831—1832.
Bálint László, Szűcs	R. Szabó Mihály, Csizmadia 1832—1833.
Csák János, Kovács	Fekete Mihály, Timár 1833—34.
K. Tóth Sándor,	Makai Jó'sef, 1834—1835.
Kóti János,	Makai Józsefismét, 1835—1836.
Szabó G. András, Szűcs	Sári István, Csizmadia 1836—1837.
Ns. Dadai Oláh Mihály Szűcs,	Kontra András Csizmadia, 1837—1838.

§. 7.

*A' többi alsóbb Osztályú Ekkle'siai Személyekről — a'
Harangozókról és Bábákról.*

1.) A' H a r a n g o z ó k r ó l.

A' régibb időkben, a' Fiú Oskolabeli Preceptorok
voltak egyszersmind Harangozók, — a' mint a' Curátori

számadásokból látható, — egész a' Tiszt. Bonyhai Sándor Úr idejéig, — 1790-dik esztendeig, a' mikor ezen Szolgálatra, — a' mint sokkal cél-irányosabb 's illendőbb is vólt, — egészen más rendeltetésű emberek, — tudnilik köz lakosok választattak, és fogadtattak, ily rendel:

1.) Egyes Harangozók:

bizonyosan Feleségeikkel, vagy gyermekeikkel együtt

a.) *Varjú Mihály*, 1790—1793-ig.

b.) *Csák János*, (közönségesen Sánta Csák János, mivel sánta ember vólt) 1793—1799-ig. A' honnan még maradékai is, mind e' mai napig, Harangozó Csákoknak neveztetnek.

c.) *Puskás István*, feleségével együtt, 1799—1811-ig.

d.) *K. Szabó János*, 1811—1815-ig.

II.) Két Harangozók:

1815-től fogva.

1. <i>K. Szabó János</i>	és <i>Szabó (Sándor) Péter</i> , 1815—1817-ig.
2. <i>K. Szabó János</i> ismét,	és <i>Balog János</i> , 1817—1819-ig.
3. <i>Balog János</i> ,	<i>Hegyesi Gáspár</i> , 1819—1835.
4. <i>Balog János</i> ,	<i>Láposi Mihály</i> , 1835-től
- fogva, mind e' jelen időig.

Jegyzés: A' Templom' seprésre, és tisztításra, — míg még a' Preceptorokból teltek a' Harangozók, bizonyos Asszony Személyek fogadtattak, mint a' Curátori Számadások után, névszerént:

1875-től fogva: *Ladányiné.* — 1781-től fogva *Erdős Sára.*

1786-tól fogva *Gábor Molnár Jánosné*, ki egy időbenn *Helység Gazdasszonya* is vólt.

Az Egyes Harangozók' idejében, a' Harangozó' feleségének tiszte vólt ez.

A' *Két Harangozók*' idejében pedig, valamelyiköjök' felesége fogadtatott meg e' végre, bizonyos fizetésért, mint: K. Szabó Jánosné, Sárvári Rebeka; Hegyesi Gáspárné, Láposi Ilona: Láposi Mihályné, Bökfő Sára.

* * *

2. A' Bábákról.

A' mennyire a' Matrikulából végére mehettem, 's hallomásból is értettem, e' következő Személyek viseltek Bábai Hivatalt:

1. *Ballainé*, kit 1750-benn Keresztesi lakos Vékony Mihály vett el, 23-a Marti. (Özvegy Ballainét, a' Bábát: Házások Matricul:)

2. *Nagy Barabás 'Sigmondné*, ki 1773-ban, 1-a Január temettetett 65 esztendő's korában (Halottak Protocoll.)

3. *Egy névtelen Bába*, ki tsak: Bába Asszony'nak tétetik ki a Halottak Protocollumában, temettetett 1775-ben 30-ik Jul. 60 esztendő's korában Tanitással. Ez hihetően az lehetett, kit közönségesen tsak Tarka Bábának, hvtak.

4. *Bába Nagy Istvánné*, (a' fenn-emitett Nagy Barabás 'Sigmondné'nak leánya, N. Barabás Sára, kinek maradéki, még mind e' napig is Bába Nagyoknak neveztetnek) ki 1797-ben, 29-dik Októberben temettetett, 70 esztendő's korában Predikátzióval. (Lásd Halottak Protocoll.)

5. *Sárándi Mártonné*, ki Bába Nagy Istvánnéval együtt szolgált mint Bába; de ezen Bábai nevezet alatt, a' Matriculában sehol elő-nem fordul.

6. *Vincze Anna*, Varjú Mihály felesége, ki 1801-benn temettetett, 18-a December 48 esztendő's korában, száraz betegségben halván-meg. (Halott Protocoll.)

7. *Vesszős Mihályné*, Török Ilona, 1785-től fogva mind e' mai napig, Bábai szolgálatjának Jubilaeumát is, 3 esztendőkkel már fellyül-multa, 's most nyúgodalomban él.

Az én időmben ezek voltak, a' fenn-nevezett Vesszősnén kívül

8. *Török Rebeka*, Rósos Istvánné (Vessző Mihálynénak Testvérje) ki férje halála után, melly 1831-ben történt, Gyulára ment férjhez, és ugyan ott holt meg.

9. *Kovács Sára*, Bak Mihályné, ki 1825-benn November 15-dikénn holt meg dagadozásban 69 esztendő korábann, 's temettetett általam cum Textu : I. Pet. IV: 10, és 11. Húsz esztendeig viselte hivatalát; és így 1805—1825-ig.

1822-dik Esztendőben :

a' fellyebbieknek kevés; a' Város' népének pedik számos vóltához képest más két új Bábák készítetttek, és tanítottak a' Város költségénn, a' Tekintetes Ns Vármegye' Fő Orvosának rendeléséből, 's fel-ügyelése alatt, választatva a' Presbyterium által, ugymint :

10. *Nagy Rebeka*, Cseke Péterné, ki 8 esztendőig, és 8 Hónapokig tartott hiv szolgálatja után, 1831-benn Martzius' 25-dikénn holt meg fúladozásban, 47 esztendő korábann, temettetvén általam Predikátzióval, 'Solt: XXXIX. 5. igen hirtelen esvén halála, és éppen hivatalos foglalatosságábann.

11. *Kovács Katalin*, Csák Jánosné, ki az 1831-diki Cholerábann, véletlenül múlt-ki, az előtt való napnak estvéjén is nállam meg-fordulván, 's gyermeket keresztelvén. Temettetett Szeptember' 3-dikánn többekkel együtt, cum Textu : Jób XXXVIII. 17 és 21.

1832-dik Ezstendőben :

ismét 2 Bábák készítetttek, 's tanítottak a' szükséghez képest, ugymint :

12. *Debreczeni Mária*, É. Nagy Sándorné, később Gyáni Istvánné, most pedig özvegy.

13. *Budai Rebeka*, Juhász Tóth Jánosné, ki az 1836-diki Cholerában, 31-dik Augusztusba temettetett általam heted magával együtt, Predikátióval.

14. *Vesszős Rebeka*, előbb Daru Mihály', most Fábí János' felesége, az öreg Vesszős Mihályné, jubilált Bábí Asszonyinak egyetlen egy Leánya.

1837-dik Esztendőben :

a' szükséghez képest, ismét 4 Bábák készítettetek, és tanítottak, választva a Presbyterium által, úgymint névszerént :

15. *Csák 'Su'sánna*, Tímár Makra Jánosné.

16. *Szécsi Ilona*, Zugi Szücs Istvánné.

17. *Szécsi Mária*, Makai Péterné.

18. *Török 'Su'sánna*, V. Zsadányi Jánosné.

* * *

§. 8.

Az Ekklé'sia Javairól.

Azokonn kívül, melyeket már oda fellyebb említettünk, úgymint a' Templomonn, Tornyonn, Harangokonn, Óránn, Paróchialis és Oskolai Épületekenn, 's Udvarokonn kívül, ide jönnek még e' következők :

I. Az Úr Asztalához tartozó Edények, 's készületek (a' keresztséghöz tartozó Edényekkel együtt) ily renddel :

1. Egy tarka, zöld 's fekete-színű szőr szövetű Asztal-takaró Szőnyeg, (Tapet) melly mindenkor az Úr Asztalán áll.

2. Alsó Gyölcs Abrosz, virágos sávós.

3. Két kendő virágos szövetű.

4. Egy virágokkal ki-varrott, nagy zöld Atlasz matériájú, körül veress selyem rojtú Terítő abrosz, melynek szélein réz Islóggal (Schlag) ki-varva ezen Betűk vannak, mutatván az azt kegyesen ajándékozott nagy lelkű Méltóságnak nevét: „Ad majorem Dei Gloriam, Illustrissima Domina Viduae Liberis Baronibus de Wenckheim, nata Baronissa a Rosenfeld, suo, et Haeredum nomine, pro Ecclesia Füzes Gyarmat Reformatorum fieri curavit, Anno MDCCC.“

5. Egy Ezüstös Tányér, kenyér osztásra.

6. Egy Ön Tányér, Tiszt: Szilágyi György Úr ajándéka, a' mint a' rajta levő metszés megmutatja: „Sz: G: P: A' FÜ. GY: SZ: Ek: 1750.“

7. Egy nagyobb Czin Tányér Kenyér alá való, ezen metszéssel: „A' FÜ: GY: SZ: EK: 1750“ melyet, a' mint Tiszt: Szilágyi György Úr írja, a' régi Matricula' elejénn, Nemzetes Vida János vett Bíróságábann, az Ekkle'siájéból, 1750-benn, 12-a Aug.

8. *Két Poharak*, melyeknek mind egyike ezüstös aranyos. Egyik fenekig mély, 's felül kissé öblösebb, kívülről sokféle figurákkal, 's egy helyt ezen világosan olvasható metsszéssel:

—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„Va: SA:
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ISTVÁN:
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„1635.“

Ez az, a' melyről van szó a' Tiszt: Pápai Úr által a' Matricula' végénn előadott Szent Edények' Laistromábann a' 11-dik Numerus alatt. Ez az, a' melyet már mi is oda fellyebb, a' Gyarmat Régiségének meg-mutatására elő-hoztunk. — Másik alólról völgyes talpú, derékban sugár szárú, srófos, fellyül kerekded öblű, talpánn, vagy alsó részén ezen metszéssel: „A' N: FÜZES GYARMATI EKKL. a' maga költségén készíttette, Anno 1779.“

9. *Hét Ón Kannák*, különböző nagyságúak, idejek szerént ily renddel :

a) Egy mint egy Öt Ittzés forma, melyen oldalról ezen metszés olvasható ; „Bikés Vármegyében lévő Gyarmati Szent Ekkle'siához való Kanna 1731. 9 Octris.“ Ez az, a' melyről szöll Tiszt: Szilágyi György Úr, a' régi Matricula első Levelénn, azt mondván, hogy a' nagyobbik kannánál nem vólt több értz Edény az ő ideje előtt, (t. i.) 1750 előtt.

b) Mintegy 3 Ittzés, ezen metszéssel a' felső részénn : „A FÜZES GYARMATI SZ: EKKLE'SIÁÉ, MDCCL.“

c) Mintegy egy Ittzés, ezen metszéssel fellyül : „A' FÜ: GYARMATI SZ. EKKLE'SIÁÉ, 1750.“ — Ezen 2 kannák : b és c Tiszt: Szilágyi György Úr' idejében vétettek, akkori Biró Nemzetes Vida János által, a' Keresztelő Kannával együtt, a' mint írja a' régi Matricula' elejénn, leg-fellyülről.

d) Mintegy 3 Ittzés, ezen metszéssel a' Felső részénn : „A F: GYARMATI SZ: EKKLE'SIÁÉ, 1752.“

e) Ismét ezzel mindenkben egyenlő kanna, ugyan azon metszéssel : „A' F: GYARMATI SZ: EKKLE'SIÁÉ, 1752.“ — Ezeket ismét d) és e) Tiszt: Szilágyi György Úr vette, 1752-benn, 16-a Augusztus a' Szent Ekkle'sia' Collectájából, 's publicatiójából, a' mint írja ugyan ott.

f) *A' Leg-nagyobbik kanna*, mint egy 6 Ittzés, ezen metszéssel fellyül : „1778-dik Eszt: FÜZES GYARMATI Rfta Sz. Ekklesia tsináltatta MAGA költségén.“

g) Mintegy 5 Ittzés, ezen metszéssel fellyül : „G: NAGY ISTVÁN MAGA költségén tsináltatta 1780-dik Eszt: Bíróságába, adván a' Füzes Gyarmati R: Sz: Ekkle'siának.“

Ezekhez járulnak még 3 Nagy Órrosok cserépből ketteje zöld; egy pedig tarka mázolóssal, melyekben szállittatik a' Bor az Úr Assztalához. — Ide tartoznak a'

Keresztelő Edények is, úgymint :

a) Egy Ittzés forma Ön Kanna, fellyül a Fedele-
zetjén ezen metszéssel : $\frac{1}{5} \frac{F}{GY} \frac{7}{EO}$ " Ez az, mellyet Biró Vida
János vett, a' fellyebb említett — (GY:) — 2 Ön kan-
nákkal együtt az Ekkle'siájéból, 1750-benn, és attól
fogva mind e' mai napig, a' Templomban való keresztel-
lésre használtatik.

b) Egy Keresztelő Tál, Kannával együtt, mind kettő
sárga rézből, mely most a' fellyebbi esztendőben vevő-
dött a' Háznál való keresztelés végett, 's ugyan azért a'
Paróchiális Háznál tartatik.

Jegyzés: A' régibb időkben, az Úr Asztalához
sok szép készületjei voltak itt az Ekkle'siának, a' mint
Tiszt: Pápai János Úr, az 1764-dik Esztendőről elő-szám-
lálja, mellyek vagy az Ekkle'sia' költségénn, szereztet-
hettek, vagy a' Hívek' önkéntes buzgalmából ajándékoz-
tattak. Csak kendőket, vagy keszkenőket, 8 rendbélieket
emlit, úgymint 1. Egy veres selyemmel, és arannyal
varrott fejér patyolat keszkenőt (e' lehetett az, a' mellyett
1751-benn Nztes Gál István felesége, Olasz Kata aján-
dékozott) — 2, és 3: Két fejér patyolat, tiszta arannyal
varottakat. 4 Egy fejér patyolat, fejér selyemmel, és
ezüsttel varottat. 5, és 6: Egy fehér gyólc kendőt, kék
selyem varrással, és egy másik gyólc kendőt, veress
selyemmel, és réz fonattal. 7, és 8: egy kék selyem, és
egy zöld kendőt. Abroszt is kettőt, egy fehér sávost, és
egy csipkés gyólc Abroszt. — A' később időkben is,
szépen adakoztak e' végre a Hívek, mint p. o. 1785-benn,
13-a December: Vári András egy veress szélű kanavázt
keszkenőt. 1791-benn 6-ta Juni. Zugi Csák Jánosné egy
arany csipkés szélű, fehér tafota jó nagyságú keszkenőt,
tulajdon neve rá-varrásával. 1792-benn 26-a Feb. G.
Nagy István akkori Fő Biró egy fehér Tintuch keszke-

nőt. — De mind ezek már a' régiség miatt megavúlván, 's haszonvehetetlenekké lévén, e' mostani időkre által nem jutottak, valamint maga azon Almárium sem, melyet 1764-benn Mártiusbann, Curator Diviki János tsináltatott vólt, az Úr' Vacsorájához való ezen Clenódiumok' tartására, helyheztetődván az, a' Parochiális Ház Musaeumába, Lévai Mogyorósi Sámuel Predikátorságában. Csak a' kegyes Hiveknek, s' Jóltevőknek nevek van már meg és él Ekkle'siánk' könyvében, serkentvén a' mai maradékot, dicséretes példájokkal hasonló buzgóságra. — Lehet az is, hogy az uj Templom felszentelődése után el-adódtak ezek, 's más újabbak szereztettek helyettük, a' mint hogy az 1803-ki Curátori számadásban tsak ugyan láthatni is, hogy az Úr Asztalához vett az Ekkle'sia egy sávost Abroszt, az Ótskák pedig el-adódtak) Ugyan ekkor adódtak-el a' régi Templomban vólt Papszék, és Cathedra is a' Darvasi Ekkle'siának, mint szinte az Úr Asztala Öreg Gyáni Andrásnak: — Az az Úr Asztalára való finum ezüst, meg-aranyoztatott Tányér pedig, mely Nemzetes Oláh János' Biróságábann, 1762-dik esztendőben készítettett, abba az 1779-dik esztendőbenn készült Pohárba öntetett, melyről oda fellyebb a' 8-dik Numerus alatt szólottunk, a' mint láthatni a' Tiszt: Pápai Úr által elő-számlált Edények 8-ik Numerussára tett Jegyzés alatt, bizonyítva a' Birótól és Esküttektől, d. 27-a Mart. 1782.

II) *A Parochiális Házban, és a' Fiú, 's Leány Oskolákban levő Mobiliák* úgymint: Asztalok, Karszékek, Nyoszolyák, könyves és más használatú Thékák, Tálasok, Korsó székek, Csengettyűk, Fogasok, és egyéb szükséges dölgek, — mellyek mivel időről időre változni szoktak, el-kopnak, és helyettük mások készítettnek, vagy újabbak is szereztetnek, numerusonként ide fel-nem

jegyzettem. Elég, ha az Ekkle'sia Curátori azokra ügyelnek, 's számon tartják azokat.

III. *Az Archivum*, a' Parochiális Háznál mely épen e' most folyó 1838-dik Esztendőbenn, sokszori sürgetéseim után készült, 's általam már el-is rendeztetett illy móddal: Egy nagy zár alatt lévő Théka, középen ketté-szakasztva, vagy két egyenlő részekre osztva va-gyon, melynek

A.) *Egyik Felébenn jobb felől*, 4 különböző Rekeszek-benn, állanak, a' különféle tárgyú Protocollumok, vagy Jegyzőkönyvek, úgymint:

1.) *Mátriculák*, 5 *Darabokbann*.

a.) *Az Első Darab* mely mind a' Születteket, és Meg-kereszteltetteket, mind a' Meg-hóltakat, mind a' Házasultakat, egy summában magába foglalja, kezdődik az 1750-dik Esztendőnn, és megy az 1792-dik Esztendőig, ily Titulus alatt: „Élőknek, Hóltaknak, Házasodtaknak emlékezetekre szerzetetett Számtartó könyv, melyben a' T. Predikátoroknak, Oskola Mestereknek, Tanító Asszonyoknak, Egyházfiaknak is neveik fel-irattak, még a' Bábáké, és Poenitenseké is. SZILÁGYI GYÖRGY' Predikátorságában, és VIDA JÁNOS Uram' Fő Bíróságábann, MDCCL-dik Esztendőbenn, Szent György' Havának 20-dik napján, FÜZES GYARMATON., — A' kereszteltek között leg-utolsó helyen pedig én, Helybeli Predikátor, Gacsári István. — A meg-hóltak között leg-első Sebestyén Andrásné, ki 70 esztendős korában temettetett Tanítással: leg-utolsó pedig: D. Nagy Ferencz' leánya Kata, ki fél esztendős korában temettetett Énekszóval. — A Házasodtaknak nevei között, első, Keresztesenn lakó Vékony Mihály, ki vette felesé-

gúl. Özvegy Ballainét, a' Bábát: — utólsó pedig, Pataji István, ki vette feleségül Nagy Sárát.

b. *A' Második Darab*, kezdődik, az 1792-dik Esztendőnn, és magába foglalja hasonlóképpen, mind a' Születetteknek, vagy Meg-kereszteltetteknek, mind a' Meg-hóltaknak, mind a' Házasultaknak neveit. A' Születettekét ugyan, 1830-dikig, Gyáni Pál' fijától Jánostól fogva, Kovács Csák István leányáig, Juliannáig: a Meg-hóltakét, 1827-ig Török Mihály' fiától Jó'seftől fogva, Katona János fijáig, Jánosig: a' Házasultakét ismét 1830-ig, Csökmői Nagy Pétertől fogva, Kis Újszállási Özvegy Kiss Andrásig. — Mind az 1-ő mind a' II-dik Darab igen elrongyolott lévén, 1835-dik Esztendőbenn újra bé-köttettem Homoki András' Curátorságábann. A' következő 3 Darabok, külön külön adják-elő egyik a' Kereszteltettek', másik a' Meg-hóltak, harmadik a' Házasultak neveit: így t: i:

c. *Harmadik Darab*: a' Kereszteltettek Matriculája, mely kezdődik az 1830-dik Esztendőnn: első benne Diviki Péter leánya Rebeka.

d. *Negyedik Darab*: a' Meg-hóltak' Matriculája, mely kezdődik az 1827-dik Esztendőnn: első benne Károlyi Pál.

e. *Ötödik Darab*: a' Házasultak' Matriculája, mely kezdődik ismét az 1830-dik Esztendőnn: első benne Ibrányi Péter, ki vette A: Nagy Sárát.

2. *Currentale' Protocollumok*, melyekben résszerént a' Nagy Méltóságú Királyi Helytartó Tanácstól (Consilium Regium Locumtenentiale Hung) költt, 's az Ekklé'siákat illető Kegyelmes Királyi Parancsolatok; résszerént a' Tiszán túl lévő Fő Tiszteletű Szuperintendentziának; résszerént ismét a' Nagy Tiszteletű Egyházi Vidéknek (Tractus) Végzése, Rendelése, és hivatalos Tudósításai rendeltel-jegyeztettek, 3 Darabokbann így:

- a.) Az 1-ő Darab, megy 1791-től fogva, 1815-ig.
- b.) A' 2-dik Darab, 1815-től fogva, 1837-ig.
- c.) A' 3-dik Darab, 1837-től fogva

3. *Presbyteriale Protocollumok*, vagy azon Könyvek, melyekbe a' Helybeli Ekklé'sia Köz-Gyűlésének (Presbyteriumnak) Végzései, 's Határozásai, foglaltatnak-bé 2 Darabokbann:

- a.) Az 1-ő Darab kezdődik (?) és megyen 1836-ig.
- b.) A' 2-dik Darab, 1836-tól fogva.

4. *Az Állandó Cassa' könyve*, melyről oda alább, az Ekklé'siai Jövedelmek alatt fogunk látni.

5. *Az Ekklé'sia Krónikája*, az az: e' jelen Könyv.

B.) Másik felébenn az Archivumnak bal felől, 8 külön rekesztett Fiókokbann, állannak ezek:

a.) Első Fiókban leg-felül: Ekklé'siánkat illető mindenféle Régibb Irományok. Nevezetes ezek közzül, a' Felséges Mária Theréziának, a' Templom építés eránt folyamodó Ekklé'siánk könyörgő Levelére adott Resolutiója, mely költ az 1773-dik Esztendőről, Januárus 28-dikánn, és ismét a' Szuperintendens Zoványi György' Választó Levele, melyben 1756-bann, Füzes Gyarmati Török Istvánt feleségétől Kádár Erzsébettől, a' Zilahonn tartott Synodusonn, 2-a Junis, el-választja, 's több effélék.

b.) Második Fiókban: Házasságot tárgyzó Irások, Keresztségi, Özvegségi, vagy Szabadszemélységi, és Hirdetési Bizonyítványok, Dispensatiók, és Katonai Házasságról szóló Engedelem-Levelek. (Heiraths Licenz)

c.) Harmadikbann: Hivatalos Levelek az Ekklé'siához, Szuperintendentziától, Tractustól, Vármegyétől, Helybeli Uradalomtól, Collégiumtól, egygyes Személyektől, vagy akárhonnan.

d.) Negyedikbenn: Halotti Bizonyítványok,

Chirurgustól, (Todtenschein), mint szintén a' más vallásu-
nak temethetése eránt' adott Engedelem-Levelek.

e.) *Nyugtatóványok* (Quietantiák) az Ekkle'sia résziről
át-adott Alami'snákról, Contractusok, Testamentomok,
Földes Úri Resolutiók.

f.) *Ekkle'sia Gyűlés*, vagy *Presbyterium* előtt forgott
ügyes bajos dőlgoakat mutató Levelek, 's az ugyan itt
meg-fordúlt Kérelmek, 's Memóriálisok.

g.) *Rectori és Preceptori Testimoniumok*, 's *Obligato-
riák*, Legátusi Credentionálisok, Seniori, és Collegiumi
Pátensek.

h.) *Az Oskolás Gyermeknek nevei*, a' Communióra ké-
szített 's confirmált Fiúk' és Leányok neveivel együtt
minden esztendőről.

C.) Az Archívumnak ezen két felé szakasztott 's kü-
lönféle hézagokra, és fiókokra osztott része alatt, van
még leg-alólról, egy tágas Rekesz, két ki-felé huzó ka-
rikákkal, melyben a' Cúrátorok Szám-adásai, és a'
régibb, már számoláson Keresztül-ment Egyházfiak-
nak Laistromai, tartatnak. — A' Curátori Szám-adá-
sok meg vagynak, 1771-től; az Egyházfiak Laistromai
pedig, 1778-tól fogva.

IV. *Szántó Földek*, 's *Kaszállók*, a Belső Személyek,
vagy Ekkle'siai Hivatalosok' használatára. Predikátor ré-
szére, Egy egész Sessió; Oskola' Rectorának fél Sessió,
vagy $\frac{4}{8}$. A' többieknek, úgy mint a' két fiú Oskolabeli
Preceptoroknak, és a' Leány Oskolák' Tanítóinak, egy
negyed rész Sessió, vagy a' mint itt szoktak szólni: egy
egy Fertály egyenként. Öszvesen tehát 2 és $\frac{1}{2}$ Sessió
Szántó Föld, 's ugyan annyi Kaszálló 3 Fordulóban,
mellyeknek kettejét minden esztendőben használják, egyi-
ket Őszi; másikat Tavasz mag alá. Mindnyájan magok
míveltetik felébenn. — Az Ekkle'siának magának, semmi

tulajdon Szántó Földje, 's Kaszállója, még eddig nints, a' maga használására.

V. *Granárium*, a' Belső Személyek' ki-fizetése után meg-maradt Búza, és Árpabeli Ekkle'siai Tartozások öszve-szedésére, és tartására.

VI. *Szükséges Hordók*, a' Szüretkor szokásban lévő Bor Cantatióra.

VII. A' Templomban, Öt Perselyek, az Alami's-nák öszve-gyűjtésére.

VIII. *Hivatalos Pecsét-nyomó* mely az 1830-dik Esztendőben Készítettett a' Nagy Mélt: Magyar Királyi Helytartó Tanács' parancsolatjából, valamint más Ekkle'siákban: úgy itt is, e' körül-irással: „*Sigillum Parochiale in Ecclesia Helveticae Confessionis Füzes Gyarmatinensi.*„ Iehovah lux nobis, 1830.

IX. *Szarvas Marhák*, hol több hol kevesebb számmal. Most ez idő szerint vagynak az Ekkle'siának (?)

* * *

§. 9.

Az Ekkle'sia Jövedelmeiről.

Az Ekkle'siai Jövedelmeknek sokkal bővebb, 's gazdagabb forrásai voltak a' régibb időkben, mint már most vagynak, avagy lehetnek. Akkor — abban a' bódog Világban, — a' mikor még nagy területű Határjaink, semmi Föld osztások által nem reguláztattak; hanem, — a' mint köz mondásban fel-maradt, — magok mérték Eleink Szakállal a' Földet, vagy legalább is, igen olcsó áron árendálhattak, legelőket, réteket, szántóföldeket; annyit foghattak-fel magoknak is, az Ekkle'siának is, a' mennyit akartak; szánthattak, vethettek, kaszállhattak, marhákat tenyésztethettek, szóval: gazdálkodhattak. Szembe-tűnő a' Curátori Számadásokban, mitsoda szerentsés lábon ál-

lott akkor az Ekkle'sia Oeconomiája, mind a' Marha tartásra, mind a' Gabona' termesztésre nézve. — 1771-benn: Gacsári János Curátor 32 Darab Szarvas Marhát adott által, uj Curátor Huszár Istvánnak; Huszár István alatt már, 1773-bann, 51 Darab Szarvas Marhája vólt az Ekkle'siának, így: Tehén 8; harmadfű Üsző 2, harmadfű Bika 2; harmadfű Ökör Tinó 36; tavalyi Borjú 3. — 1774-benn, Nyilas Bálint Curátorságábann vólt 49 Darab. Gyáni András Curátor alatt: 52 Darab, 's a' t. Ezeknek számára, kaszáltattak is az említett Curátorok, Huszár István, 23 Boglya szénát; Nyilas Bálint 27 Boglyát, 's a' t. Vettettek is az Ekkle'sia részére: Gacsári János 5 köblöt; már Huszár István, Akasztó Szigetbenn, 14 és $\frac{1}{2}$ köblöt, Tavaszi Búzá, 's a' Nyomtatás' részén kívül percipiált belőlle 100 köblöt. — Nyilas Bálint el-vettetett 18 köből Őszi Búzá, 's perczipiált a' termésiből 147 köblöt. Tavaszi Búzá pedig vettetett 11=tizenegy köblöt 's a' t. E: Nagy István Curátor csak egyszerre adott el 121 köből Búzá, és 122 Po'sonyi mérő Árpát, 's a' t. A későbbi időkbenn is, mikor a' Csefányi Pusztát birták Árendába, lakossaink, szép jövedelmet vettek bé, az Ekkle'sia részére ki-szakasztott Földből a' Curátorok. Még 1810-benn is, az onnan került Gabona' eladásából, 1106 Forint került-bé. — 1815-benn ismét, Lázár István Curátor vett-bé abból 1232 Forintot. Így volt ez darab ideig, míg nem egyszer 1817-körül, végképpen meg-szűnt. Annyi bizonyos, hogy az én időmben már, az Ekkle'siának soha semmi vetése nem vólt.

De a Pascuatióból, vagy a' más vidéki Marhák' itten való legeltetéséből is, szép summát adott-által a' Helység Birája egy időben a Curátoroknak. 1789—1792-tőig 3 esztendő alatt G. Nagy István Fő Bíró, adott által abból az Ekkle'siának 232 Forintot, és 22 Frt. 1793-ban ismét G. Nagy István Fő Bíró Pascuatio pénzt

adott által 88 Forintot. 1795-benn 116 Forintot. 1796-ban, 127 Forintot. 1800-bann jött-be ismét abból 50 forint; de ez a jövedelem is, lassanként el-enyészett.

Meg-jegyzésre méltó az is, hogy egy felől a' Curátorok, különös gondoskodásból mindég gyűjtögettek bizonyos pénzt, az Ekklé'sia' részére, (hihető gazdálkodás utján) Így p: o: 1776-bann, Gyáni András Curátor' gondoskodása által gyűlt-bé 116 vonás forint, és 47 forint 1780-bann Beke Pál Curátor gondoskodása által, 24 forint, 39 frt, 's a' t; más felől pedig, a' Lakosok is, bóldogabb helyzetükhöz képest, jobban adhattak, 's adtak is buzgóságuk' ki-jelentésére, az Ekklé'siának. Csak egyszerre 1792-benn 47 Darab Marhát adakoztak a' Lakosok, névszerént kik? Fel van jegyezve, az 1793-diki Curátori Számadásban; szinte így pénzt is 100 forint-jával, és summásabban is tettek-össze, mind az Ekklé'sia mind az Oskolák' szükségére.

Az a' Földes Úri Charitativum név alatt adatni szokott 20 váltó forintnyi summa is, melly az 1817-dik Esztendőtol fogva, mint a' Város' Pinczéjének Árendájához tóldatott mennyiség, mindenkor rendesen fizettetett, az Uj Urbárium ideje olta, — maga használván a' Város a' Csapszéket, egészen el-maradt.

Az Ekklé'siának most, ez idő szerinti Jövedelmei ezek :

1) Az úgy nevezett Ágy-bér, miszerint minden Ágytól fizettetik bizonyos meghatározott mennyiség pénzben, és termékekben, (Naturálék) Búzában, Árpában, és Nádban, illy módonn : Minden Ágy fizet 50 krt. váltóban; a' Földes emberek pedig ezenkívül még, minden fertály Földtől Coquia pénz neve alatt (mert minden Földes ember tartozott régen főzni az Oskolai Tanítóknak, a' mint a' számadásokban is látható) 16 frt, és így 12 frt. és 6 krt : továbbá minden Ágyszám különbség

nélkül minden fertály Földtől fizetődik, 1 Véka Búza, és egy Véka Árpa, a' Földetlen emberek pedig, minden Háztól fizetnek $\frac{1}{4}$ Véka Búzát, és ugyan annyi Árpát. Nád, minden különbség nélkül, Földestől, Földetlentől fiztetetik, Ház szám szerint 7 kéve. Ágy szám pedig van öszvesen 900-an túl. Az Urbariális Földek mennyiségéről oda alább lesz szó, a' Városról való Tractatusbann. Ezekből a' bé-szedett Ekklé'sia Tartozásokból, fizeti az Ekklé'sia a' Belső Személyeket, és más Ekklé'siai Szolgálatban lévőket; a' mi pedig azontúl meg-marad, az, az Ekklé'sia más szükségeire fordittatik.

2 A' Perselyekbe gyűlni szokott Adakozásoknak egy része; mert bizonyos része ismét más végre fordittatik, tudnillik Ágentiára, Recurrens Ekklé'siák' szükségeire, Oskolákra, 's több effélékre.

3. Az el-adott Gabonákból, Búzából, Árpából, Nádból és Szarvas Marhákból be-jövő pénz.

4. Bor Cantatió. Szüret' alkalmával, mely szokás, a' mint a' Curátori Számadásokból ki-vehetni, legelősször 1793-bann kezdődött, és sokszor szép Summa gyűlögett belölle, el-adódván, 's pénzzé tevődven a' be-gyűlt Bor-alami'sna. Igy p. o. 1793-bann gyűlt abból 48 frt. 1806-bann 53 frt 16 kr; 1810-benn 75 ft; 1811-benn 69 frt. 's a' t. — Már ma ezen Bornak csak egy része adattatik-el, a' többi a' Szent Commúnióra fordittatik. Akkor a' régibb időben, egészen eladódhatott, mivel voltak bizonyos Személyek, főképp' az Elöljárók közzül, kik a' Commúnióra, valamint kenyeret, úgy Bort is állandóul ajánlottak, mint p: o: 1809-től kezdve, Nagy Bőjti Commúnióra: Gacsári János kenyeret, Tiszt: Bonyhai Sándor Úr Bort: Húsvéti Commúnióra: Hati János kenyeret; Fülöp Péter Bort, — Pünkösti Commúnióra: Lázár András kenyeret, Nztes Kasznár, Csala Sámuel Úr Bort. — Új-Kenyérre, Barna István Ke-

nyeret; Öreg Daru István Bort: Karátsonyi Communióra: Gyáni János, Kenyeret, Daru Mihály, Bort. — Vagynak most is ezeknek maradékai közzül, kik az ajánlott jótéteményt kegyesen folytatják, mint Gyáni János' fja Ferencz, és Özvegy Daru Mihályné, Nemes Kabai Mária Asszony, Kántor Bálint Péter Úr, már régtől fogva, Húsvéti Communióra, kenyeret is, Bort is szokott adni. A' Predikátor is állandóan ad Bort, Uj-Borra való Commúniókor.

5. A' Halottakért való Harangozások, mi szerént, a' ki Nagy Harangal akar tsendíttetni Halottjának, és ezen tsendítéstől, vagy jel-adástól fogva, a' temetési idejéig időközben is, vagy rendkívül minden templom után, reggel, és délyest harangoztatni kíván, egy Harangért ugyan 30 kroat; két Harangért pedig 1 váltó forintot köteles az Ekkle'sia Cassájába fizetni. Idegen Vallásuak, kik Ekkle'siánkhöz nem tartoznak, és a' Harangban semmi pénzök nints, mindenkor duplumot fizetnek. — Ez a szokás leg-először 1802-benn, a' Junius' 6-dikánn tartatott Ekkle'siai Gyűlésbenn állittatott-fel és az ólta szép jövedelmet hajt esztendőnként az Ekkle'siának. Közelebb 1835-benn gyűlt-bé ebből 95 forint, és 20 kr; — az 1836-diki Cholerás esztendőbenn, 161 forint és 55 kr. et coet. A' kis Haranggal, a' szegényebb sor-súaknak ingyen harangoznak, sőt mind a kettővel is, Csendítéskor, gyűlőre, és ki-vitelkor, az az: a' rendes időbenn.

6. *Önkéntes Ajánlások, és Adakozások.**

7. *Kegyes Hagyományok, vagy Testamentomok,*** mely mind kétrendbéliek, a' Curátori Számadásokban, időről időre láthatók.

* Az Önkéntes Ajánlásokra, nézve, említést érdemel, mostan is élő Balog Rebeka Asszony, Csató András felesége, ki önként való buzgóságától indittatván, 1835-benn, Ekkle'siánknak adott 1 Kőrmöztzi Aranyat.

** A Kegyes Hagyományokra nézve pedig e' két rendbéliek: 1. Öz-

Jegyzés. Ezen 3 utóbbi, sub nro 5, 6, 7. említett Jövedelmekre nézve, az én azon régtől fogva sokszor meg újított sürgetős Előterjesztéseimre „melly jó, és hasznos volna szegény Ekkle'siáknak valamelly kis Fundust alapítani, melynek úgy is eleitől fogva, mint más Ekkle'siáknak, soha semmi Szántóföldje, semmi Szölleje malma, vagy egyéb hasznot hajtó fekvő jószága nem volt, — hozzá-járulván ezen óhajtasomhoz, némely velem öszve-hangzó gondolkozású, s rokon érzelmű Előljárók', 's közlakosok ki-nyilatkoztatása; mint szintén a' Nagy Tiszteletű Visitationak is nem csak meg-egyezése; hanem mintegy kérve parantsoló meghagyása is: az a' Rendelés tétetett végre Ekkle'siai Gyűlésünkben, 1835-benn, hogy azok a' többi Ekkle'siai Jövedelmektől külön választatván, ezentúl egy különös Állandó Fundust, tégyenek: az Ekkle'sia rendes szükségei pótol tassanak a' többiekből, melyek úgy is egyenesen a' végre rendeltettek; de elégségesek is arra, ha pontosan minden esztendőben le-fizettetnek, és kivált a sok kinn-maradozott Restántziák is, az Előljáróság által bé-szedetnek: ez az Állandó Fundus pedig, ne csak Tőkébe maradjon; hanem jó, s biztos helyekre Interesre ki-adatván, gyümölcsözön is, és hasznot hajtson, mind addig, mig ez, egy nagy Summára nevelkedvén apránként, valami nagy czélra, — vagy Orgona' készítésére, vagy az el-rongyolott Paróchia', és Oskolák' újonnan és csinosan leendő fel építtetésére fordíttathatik, vagy más idővel elő-fordúlható,

vegy Zsíros Györgyné, ki 1779-ben, mag nélkül halván el, minden vagyonját Ekkle'siáknak hagyta, mely el-adódván, gyűlt belőle: 251 vonás forint, és 5 kr, melyből a Temetési költség ki-vonatván, maradt 238 vonás frt, és 36 kr. Ennek felét az Ekkle'sia' alázatos Instantiájára, a' Méltóságos Földes Uraság az Ekkle'siának engedte, ú: m.: 119 váltó forintokat, és 18 kroat; a' másik felét pedig az Uradalom magának tartotta. Lásd Curátori Számadást azon Esztendőről. — 2. Fülöp János és Péter Testvérek, kiknek kegyes Hagyományok, sokkal több summára telt, a' mint oda alább megfogjuk látni.

s meg-sem gondoltatható nagy szükségeknek fedezésére, avagy pótlására elő-vétethetik. E végre ezen Határozás szerént, leg-elsőben is alapúl tevődött azon 250 Váltó Forint, mely a' Méltóságos Uradalomtól a' Peterke mellett kevéssel ez előtt kegyesen ajándékozott Szöllő földnek el-adásából bé-jött: ehez hozzá tétetvén, az azon Esztendőtol be-gyűltt Halotti Harangozások árra, és némely Önkéntes Adakozások, 's Kegyes Hagyományok, már mindjárt a' leg első esztendőbenn 1835-benn, lett a' Cassábann 376 váltó forint, és 35 kr. A második Esztendőben, 1836-bann ugyan a nevezett jövedelmekből, -- a' Halotti Harangozásokból, és némely Kegyes Hagyományokból be-gyűltt Summa, a' fellyebbi summával együtt: 3083. Három ezer nyolczvanhárom váltó forint, és 6, Hat kr. Csak maga a' Fülöpök Testamentoma * öszvesen, 2463, Kétezer négyszáz hatvan három váltó forintokra, és 6, Hat krokra ment. — A harmadik

* A FÜLÖPÖK Testamentoma, a' szerint, a' mint azt a' 2 böldögült Testvérek: János, és Péter, forma szerént írásba tétették, az arról szöllő Bizonyítvánnyal együtt, hogy mind az, a' miről ők rendelkeztek önnön magok szerzeménnyre és keresménnyre volt, meg-van nállunk, az Archivum 5-ik Fiókjábann, mint szinte az erre nézve tett nm. hivatalos Irományok is, úgy mint: 1) Az Ekklé'sia', ez eránti, első folyamodó Levelére tett Válassza Ő Méltóságának, Méltóságos Gróf Blankenstein Keresztély Úrnak, mint a' M. Uradalmi Familia' Tutorának, melyben a' Szántó Földeken kívül lévő minden vagyonnak, vagy örökségnek csak fele része engedtetett által az Ekklé'siának, Deczemb. 15-én 1836. — 2) Az Ekklésiának ugyan ez eránti második Folyamodó levele, mely általam német nyelven iratott, s küldetett Wischanba, a nevezett Méltóságos Grófhhoz, azon okoknak elő-számlálásával, mellyeknél fogva mi az említett Hagyományt sürgetjük, és kérjük in tota Summa, a Szántó-földet is ide értve: Postára téve felküldtük, 24-a Januar. 1837. — 3) A' Méltóságos Grófnak egész örökségét, mind Ekklé'siánknak engedi. Ezt Uradalmi Fiscalis, Ts Augusz János Ur által nagy háladatossággal vettük, 's fogadtuk. De a Méltóságos Gróf Úr nagy becsű Levele is, mellyet személyesen hozzám intézett, nyilvános tanuja nagy lelkének, 's Ekklé'siánk eránti jó szívének, mit háladatosságból, s' örök emlékül a' tulsó laponn feljegyeztem. **

** A' méltóságos Gróf Túr Blanckenstein Christian Ő Nagyságának — az ezen Testamentomi egész Örökség eránt folyamodó alázatos kérel-

Eszteendőbenn, 1837-benn, ismét szaporodván, — lett a' Cassában: 3159, Három ezer száz ötven kilencz váltó Forint, és 6, Hat kr, ide nem számítván a' ki-adott vagy még kinn-lévő pénzeknek rendes Kamatjait, vagy Interesseit. Ihol, — a' hol ez előtt semmi sem vólt, — nem tsak egy fillér, — ott 3 eszteendők alatt, Isten' kegyelméből, ugyan annyi Ezerek nevekedtek!! — Ez már az Állandó Cassa, (Cassa Permanens) és az abban lévő pénzekről szólló Diarium, az Állandó Cassa' könyve, melyről oda fellyebb szóllottunk. — Nevelje az Isten kö-zöttünk, a' FÜLÖPÖKhöz* hasonló kegyes Jóltévőket, és

memre, irott kegyes Resolutioja, szóról szóra így van: Felyülírás: „Wischan: Seiner Hochwürden Herrn Stephan Gacsári, Pfarrer, in Füzes Gyarmath. — Maga a' Levél: „Euer Hochwürden! Ihr, und der Gemeinde Bittgesuch von 23-ten Jaenner 1837. habe ich erhalten, und muss Ihnen mittheilen, dass Sie darüber die Relation durch den Herrn Fiscal von Augusz empfangen werden. Was ich für das Wohl der Gemeinde reform. Kirche zu thun vermögend bin, thuc ich mit allem Vergnügen; und um auch hier zu beweisen, dass ich nicht abgeneigt seye, das Gesuch zu willfahren, mögen sich Euer Hochwürden, aus der zu überkommenden Resolution überzeugen. — Indem ich ersuche, unsere Familie, in Ihr Gebeth um Erhaltung der Wohlfahrt einzuschliessen, habeich die Ehre, mit ausgezeichnete Hochachtung, und Verehrung zu seyn, — Euer Hochwürder, Wischan, am 4-ten Febr. 1837. — ergebener Graf Blanckestein mpb. Major.

* A' Fülöp Testvérek, mind ketten, János és Péter, mag nélkül halván-el, minden vagyonjokat Ekklesiánaknak hagyták, melyeknek Summája Numerosonként meg-látható az Állandó Cassa könyvében. Fülöp János a' kisebbik testvér, elébb halt-meg, 1827-benn temettétvén általam, 10-a Martii 69 esztendős korában, Predikázióval, Cum Textu: Éesai: LVII: I k.: „Az igaz el-vész, és nintsen senki ki eszébe venné; az irgalmasság tévő emberek el-szedetnek, és senki meg nem gondolja, hogy a' következendő veszedelem elől vétetik el az igaz.“ Az öregebb Testvér, Fülöp Péter, ki sok ideig Preszbyterséget is viselt, később, 1834-benn holt meg, 3-a Novemb. 84 esztendős korában. Textusa vólt: Péld: XVI: 31 k.: „Igen szép ékes korona a' vénség, melly az igazságnak utában találtatik.“ Feleségeik mind kottójoknak, az 1836-ki Cholerában haltak-el, a' Péteré, Özvegy Huszár Sára Asszony Szeptember 28-dikán 72 esztendős korában kinek méltó tiszteletére Halotti beszédet tartottam, Csel: IX: 36—42-iből: „Jopében vala egy Tanítványi asszonyi állat, kinek neve vala Tábita: e' gazdag vala jó tselekedetekkel, és a' ami'snákkal, mellyeket osztogat vala, s a t. A János' felesége,

az Ekkle'sia java mellett buzgólkodó Előljárókat! — A' nagy Méltóságú Grófi Familiát pedig, tartsa meg örökké virágzó állapotbann, és hajtsa tovább is, erántunk való kegyelmességre, 's könyörületességre!!

* * *

§. 10.

Az Ekkle'sia' Népeiségeről.

Ennek általlátására, ide teszem a' közelebb le-folyt 5 Esztendőbenn Születteknek, Meg-hóltaknak, és Házasúltaknak számát, az akkori Lelkek' számával együtt:

1833-bann: Születtek' száma: 232. Kik közzül Fiú-gyermek: 121. Leány 111.

„ : Meghóltak' száma: 152. Férfi nemenlevők 76. Asszony 76.

„ : Házasultak' száma 40 Pár. — Lelkek száma: 4270.

1834-benn: Születtek' száma: 197. Fiú gyermek: 111. Leány gyer. 86.

„ : Meghóltak' száma: 138. Férfi nem: 77. Asszonyi nem: 61.

„ : Házasultak' száma: 46 Pár. — Lelkek száma: 4329.

1835-benn: Születtek' száma: 284. Fiú gyermek: 100. Leány gyer. 184.

„ : Meghóltak' száma: 146. Férfi nem: 74. Asszonyi nem: 72.

„ : Házasultak' száma: 56 Pár. — Lelkek száma: 4447.

1836-bann: Születtek' száma: 191. Fiú gyermek: 96. Leány gyerm. 95.

Özvegy Szőke Judit Asszony, azután 3-ad nappal, Szeptember 30-dikánn temettetett 73 esztendős korában negyed magával együtt. — Mind négyöjöknek tiszteletére, a Harangok Déli 12 óraker is meg-húzáttak.

1836-bann: Meghóltak' száma: 242. Férfi nem: 130.
Asszonyi nem: 113. Cholera.

" : Házasultak' száma: 46 Pár. — Lelkek
száma: 4398.

1837-benn: Születtek' száma: 178. Fiú gyermek: 103.
Leány gyer. 75.

" : Meghóltak' száma: 159. Férfi nem: 83.
Asszonyi nem: 76.

" : Házasultak' száma: 59 Pár. — Lelkek
száma: 4417.

Ide teszem az Oskolás Gyermekek számát is, melly az 500-hoz igen közel áll; sőt már némelykor el is érte azt.* Az Ágy számát is láttuk fellyebb hogy a' 900-onn túl van.

§. 11.

A' Helységről, vagy későbbi nevezet szerint Városról, melyben vagyon az Ekklé'sia.

* * *

1. *Fekvése.* Fekszik Békés Vármegyének szélső Északi Csúcsán, a' Sárreite mellett, mely vármegyéhez tartozott eleitől fogva. Határos Északra...

2. *Fel-osztása.* Osztatik a Berettyóból a' Sárreiten keresztül ki-szakadó, és rajta keresztül folyó Nagy Ér nevű víz által két részekre, mellyek között az egyik Napnyúgatról Túl a Gátnak: másik pedig Napkeletről: Innen a Gátnak (a' Nagy Érenn lévő Gáttól) nevez-

* A Rector Oskolában van rendszeren 100 Tanuló Gyermekek, a' Deák nyelvet tanulókon kívül, az úgy nevezetett 4-dik és 3-dik Nemzeti Oskolában. Az Első Preceptor, Oskolájában, vagy a 2-dik Nemzeti Oskolában 70- és 80 közt. A' kisebb Preceptor' Classisában vagy az 1-ső Nemzeti Oskolában rendszeren 10: néha több is. — A Leányok Oskolában, Innen a Gátonn 100-nál mindenkor több. Túl a' Gátonn, 90 és 100 közt. A Butsai Fióliában is, van jelenleg 20.

tetik. Mind a' két rész ismét két két Tizedekre oszlik,* úgymint 1.) Túl a' Gáton Délre: az 1-ő vagy Kandiai Tized, Kandia, Kereszt- Ér, vagy Új ülés, és Kéki Sarka nevű útszákkal, és a' 2-dik vagy Kovács Éri Tized' Északra Kovács Érhát, Mihály, Folyás és Párizs Úttzáival. A' két Tized között hosszú nyúló egyenes útsza', 'Sinór Úttzának hivatik. — 2-dszor Innen a Gátonn Északra: a 3-dik vagy Hajnal útczai, Zug, Tószél, Temetőkert, Hajnal, és Csonkérhát Útczákkal. Délre: a' 4-dik, vagy Nagy Útczai Tized, Nagy Útcza (melly fő és legszebb Útczája Gyarmatnak, a' Toronytól vagy Piacztól fogva, ki-felé egész az Uradalmi kastélyig, hosszan nyúlva, és fel-töltve) Kis Útcza és Gyepsor nevezetek alatt.

3. *Házak száma*, a' Méltóságos Uradalom Házaival együtt ki-vévén magát az Uradalmi Kastélyt, 651. — A' Lakosok' Házai rendesen vājogból épülvék nád fedél alatt: az Uraságéi Kemény Matériákból, és cserép tetőre. Nevezetes az Uradalmi Kastély, a' Város' végén, a Déli részen, 3 szépen rendezett Ángoly, virág és Konyha kertekkel egy ügyes Kertész' fel-ügyelése alatt. Az Ángoly kertben Középen egy Üvegház; végről pedig egy 3 emeletű Granarium 3 sor ablakkal. A' Tiszti Lakokonn kívül, a' Schweitzereyhoz tartozó Épületek is, közel a' Kastélyhoz csinos készületűek, mint szinte a Varga zugi emeletes Kastély is, mely Ispányi lak. — A' Köz Lakosok' Házai is már most csinosabban épülnek véggel az Úttzára, a' Regulatió szerint.

Ispotály van benne egy, a 3-dik vagy Hajnal-útczai Tizedben, a' Tó mellett, melyet a' város építtetett az ügyefogyott Szegények' bé'-fogadására, kik részint

* A Tizedeknek ezen Numerusok szerint való el-nevezése, a legközelebbi Föld osztáskor kezdődött, a' Nyil-húzáskor ki-jött Tizedek szerint. Az előtt: a' Hajnal útcza Tized volt 1-ő: a' Nagy Útczai: Második: — a Kandiai 3-dik; a' Kovács Éri 4-dik, vagy Utólsó.

munkáikkal keresik élelmöket, részint a' Lakosok jótéményeiből élnek.

Csapszék van 3, egy a' Városé a' Város' Háza mellett, mely Nagy Pinczének hivatik közönségesen; kettő kettő az Uradalom é, egyik a' Nagy Útczán, másik a' Csonka Úrhátonn, melynek neve cseréppel fedett tetejéről Cserepes, czímeréről pedig Nyúlas.

Vendégfogadó is van egy kívül a' Városon, a' Kastélyonn túl, a Serházzal egy fedél alatt. Neve rendszerint Csárda, másképpen Bo'sód.

Liszt-Malmok vagynak 9-en 7 az Uradalom-é, 2 a Communitás-é. Kása Malom 2 egy az Uraságé a' Kettős Malom' egyike a' Nagy útczán, másik a' Gyepszélen a' Kastélyfelé köz lakosé Olaj Malom is 2, mindenik köz lakosé.

Posvány a' Városban nints, ki-vévén, hogy a Nagy Ér árka, mióta a' folyása el-töltetett, essős vizes időben meg-telik, és szabadon nem fojhatván, meg-bűszhődik.

Tó van egy, de csak vizes időben, egyébbkor száraz.

4. *Határjának Földje.* Átaljában lehet mondani, hogy az egész Határ többnyire székes fejr Föld: találtnak benne telekes, és fekete mocsáros lapály földek is: munkája mindkettőnek nehéz, termékenysége jó mívelés után, elég bőv. A földnek felső színe, vagy fekete része (Stratuma) nem vastag, — kút ásáskor csak hamar, sárga földre, és sárga agyagra találni.

5. *Szántó Földjei, 's Kaszállói.* Urbarialis Sessió van 130. Ezeken kívül ismét 10 Sessio Immunitált, vagy Szabad Földek az Ekkle'siai, Városi, és Uradalmi Hivatalt viselők használatára. A' Lakosok többnyire 1 vagy 2 Fertályosok; vagynak közöttök néhányan 3-ad fél és 3 Fertályosok is; de Sessiók gazda csak egy. — A' Föld szántatik rendszeren 2 szer, Ugarnak és vetés alá;

de most már egynehány esztendő óta a' keverés is nagyon divatba jött. — Az időjárás szerint, a' Termés rendkívül szokott lenni vagy nagyon bőv, mint 1837-benn, vagy igen is gyér; kivált a' Tavaszi vetésre nézve úgy hogy az Árpát sokszor nyövik is. Búzán, Árpán, és Zabonn kívül, természetnek kölest is keveset a' Kaszállókban; Kukoriczát, vagy tengerit nem; hanem haváltott földben.

A' Kaszállók Urbarialiter vagynak felosztva, kinek kinek a' Telke' minéműségéhez képest. Terem bennek; Bodorka, Tippan, Fenyér; a' laposabb helyeken pedig sás, és egyéb gazos Takarmány. Mesterséges kaszálló nintsen. Árendálni is szoktak, hol többet, hol kevesebbet, szántás és kaszállás végett, Ez előtt a' Cséfényi Pusztát, a' Méltóságos Almásy Familiától 46 esztendeig birták egy folytában, egészen 1835-ig, ugyan ott válthatnak most is szántó és kaszálló földeket. — A' föld több ízben mérettetett föl. Elsőben 1786. és követő esztendőekben Dobos Ingenieur által, másodszor 1814-ben Thessedik által; melly ugyan csak Remensuratio volt. Harmadszor és közelebb 1826 és követő Esztendőekben. Bodoki Mihály Megyei Ingenieur által.

6. Szőlős Kertjei. Keletre, Délre és Nyugotra a' Város körül, 4 különböző nevezetek alatt: Csuka, Kún Ér, Csárda vagy Bánom és Kovács kertek. Az Uraságnak is van különösen egy szőlős kertje a Górsás Halomnál, Délre a' Városnak; az Alap-ér és Peterke között. — A Bora, — Székesek lévén a' Szőlő földek, jó iható, és jó pinczében ki-állja a' nyár melegét is: mind magok költik el a' Lakosok. A legjobb termésben, 3—400 Akóra lehet tenni.

Gyümölcs termő fái. leg inkább Meggy, Alma Szilva, Dió és Baraczfák; de semmi nemesebb gyümölcs nincs: az oltást igen kevesen gyakorolják.

Epres kert is vólt régen, a' Kováts kert déli oldalánn fellyül ott a' hol most a' Lázár András fijának, és az R. Szabók' Házai vagynak; de ez már az én érésemre el-pusztúlt.

7. *Füzesei*: Erdő a' Határban nints, hanem a' Comunitásnak van egy Füzesse Macskás és Dágó szigeteken, közel a Városhoz, a' Rétszéleonn, Bucsánn, kezd az Uradalom ültetni Makk erdőt, minő sikerrel, az idő fogja megmutatni.

8. *Folyóvizei*. A' Berettyó folyó vize, Napkeletről Északnak lefelé Nyugotra határozza: ott fordúlván, Délre Bucsánn, a hataránn keresztül foly. Ebből Délnek több Fokok, Erek, és Derekak jönnek ki, millyenek a' Csuka Derék, Csonka-Ér vagy Csonkér, és Jósi fok, melly kettő egy, és a' város napkeleti részénn foly-el, a' Jósi fok délre is elkanyarodván, a hol rajta a' Nagy Útcza végénn, kő Híd épült: a' Nagy Ér mely a' várost keresztül hasítja már ugyan el van töltve, és csak Canalis formában látható) Úsztató, és folyás (az Úsztatónn keresztül is egy töltött Gát, hol az előtt Hid vólt) Dágó Derék, Macskás Ér, Kettős Ér, Jány Ér, Kertalatt való Halád. Ösvényderék, Kónyafok Monostor derék, Kecskés Ér, Antal Ér, Töviskes Ér, Bucsánn túl. — A Hortobágy vize is itt a' Bucsai Pusztán szakad a Berettyóba, Nagy és Kis Hortobágy név alatt. — Napkeletről, a Sebes Körös, és Berettyó árjából szakad ki: a' Csík Ér Abajd Ér, és Peterke, (hol hasonlóképpen derék kő hid épült: az Abajd-Érenn, töltött Gát van most, hol az előtt Hid vólt) de ezek csak nagy árvíz idején vagynak megtelve: egyébbránt a' leg-jobb kaszálló földek. Mind ezek a' Berettyóból vévén eredetüket, — ki-áradnak és a' Berettyó, nagyobb vagy kissebb árjától, függ ezeknek is árjok. Ezekenn a' vizekenn

semmi Vizi Malmok nintsenek, mint régen, a' Vármegyei vagy is vizi Regulatió által el-töröltetvén. — A' Nagy Ér, Sárrét felől eső felső részénn, a' Helység Északi végén volt az én érésemre is egy derék Vizi Malom.

A' Vizeket árendába bírják a' Halászok, kik mikor az idő szolgál, szerencsés Halászatokat is tésznek, Nagy Váradra szállítván a' fogott halakat, télen által pedig a' Nagy Sárrétébenn, nagyobb kisebb szerencsével Csikásznak: ez a' fogdosás is többnyire Nagy Váradra kerül. Bucsánn a' Berettyóban, Rákot is néha keveset fognak: tavasszal és nyár elejénn pedig, Tekenős Békák, számosan foghatók. — A Nadályok' keresgetése is, magas árrukhoz képest, nagy divatban van. — A' Halaknak nemei leg-inkább: Potyka, Csuka, Hartsa igen kevés, — Czompó vagy Czigány hal, Kárász, és Keszeg. Találatnak néha Vidrák is, a' Vizi Madaraknak pedig minden nemei, mint p: o. Gémeek és azoknak minden fajai: Oláh pap (*Ardea Nycticorax*, *Ardea purpurea*, s at. Vad Lúd, Vad rutza, Szárca, Sirály vagy Csüllő és a Schnepfeknek egyéb fajai, Búvár, Vizi Tyúk, Vizi Bika, Sáska, Űcsök, s több effélék. Van kevés Hattyú, és Kócsag is mellyeknek tollai igen szépek, 's drágák. Nagy Árviz idején találatnak Gődények is, a' honnan a' Nagy Sárrétébenn egy tiszta, a' hol tojni szoktak Gődényes Tisztának neveztetik. A' Gólyák, Feeskék Darvak, és Túzokok iszonyó sereggel vagynak; Ősszel pedig az úgy mondott Lillikek, mellyek Vad Lúdoknak fajai, és az őszi vetésbenn sokszor nagy károkat tesznek.

9. *Kanálisai, és Töltései.* Kanális van egy Bucsánn, mintegy 2000 ölnyi hosszúságú, és három ölnyi szélességű, szárazonn vive, és a' Sárréte közepére, az úgy nevezett Nagy és Kis Halas Álló Tavakba fel-irtva, a' víznek hamarábbi le-folyása végett. — Töltés is van

egy nevezetes, a' Berettyó és Sebes Körös árjának feltartására, és elszorítására Csökmő felől, mely az Uradalom által készíttetett. — Azomba a' Sárrétből ki-jövő minden Derekaknak, Erekek, és Fokoknak meg-zárására is, vagnak külön Töltések, kissebbek és nagyobbak, melyeket részint az Uraság, részint a' Lakosok tartanak.

10. *Dombok és Halmok.* A' város alatt kettő; Délre a' Mibály-halma, hol van a' közönséges Temető, és Napnyúgotra a' Folyás-halom, kívül a' Városonn széllyel a' Határban ezek: Napkeletre Bárda, Korhány, és Mester Halmok, a' Kún Éri és Kontra Laponyagokkal. Napnyúgotra: Tátika, Kettős, Jány-halom, Sütött Halom, Pap Halom, Tóth-Laponyag, (igy neveztetvén az arról a' Gyólcson Tótról, a' ki magát a' kováts kertben felakasztván, az akkori szokás szerint ott a' határban lévő laponyagban temettetett-el, az az előtti neve Pap-laponyag volt:) Búzás, és Csuka Halom. Délre, a' Górsás, Für-ér, és Márton-Halmok.

11. *El-pusztult Helységek,* vagy legalább azoknak fenn-mardt neveik, 's jeleik a' Határban, és a' körül. Sok apró Helyiségek voltak itt hajdan, a' mint a' Traditio tartja. Így p. o:

a. *Pázmány,* vagy Páznán, Napkelet felé Gyarmatnak, Csíffel határos. Ennek csak a' neve és telekje van meg; de semmi emlék-jel nem találhatik rajta. Hogy hajdan valósággal Helység volt, bizonyítja nyilván a' felyebb említett Nagy Váradi Püspökség' és Káptalan' Históriája, melybenn az 1351-dik esztendőről iratik, hogy a' Szeghalmi Archidiaconatushoz tartozott, és az akkori ide való Pap, Gergely (:Gregorius Sacerdos:) 5 Garast (:Latus Grossust:) fizetett a Püspöki Dézmába. — Nevezetes, és meg-jegyzésre méltó itt, hogy a' Sárrétnek egy bizonyos része, Pázmánytól Nagy Rábé felé, — noha náddal már most sűrűen be-van növe, mint

egyébütt, — mind e' mái napig Király útjának, neveztetik. Erről azt beszélük, hogy a' Berettyónn itt lett volna keresztül a járás, Rábé felé a' régi időben: a' mint a' neve is igen hitelesít. — (:Via Regia:)=Király útja, vagy Ország-út.

b) *Nagy, és kis Harang*, közel a' városhoz napnyugot felé, továbbá ezekenn tul ugyan tsak Nyúgotra :

c) *Ösvény* : de mind ezeknek, csak a pusztá Telekjeiknek neve van meg. Hogy Ösvény, valóságos Helység volt, avagy csak a' mellette eső, és mind e' mái napig is Kert alatt való név alatt esmeretes pusztá eléggé bizonyítja; mert ez azt mutatja, hogy hajdan Kertnek kellett itt lenni, tudnillik az Ösvény lakosok Kertjének, és az az alatt fekvő mezőség. úgy vette onnan a' kert alatt való nevet. -- Ugyan tsak Nyúgotra ezen túl :

d) *Kő-dombsziget*, hol egy laponyagonn találatnak még ma is, valamelly régi Épületnek téгла maradványi. Végre ezen túl :

e) *Bucsa*, mellyről az a' hir, hogy ez régen nagy népes Helység volt, a' mi hihető avagy csak abból is, hogy ennek igen nagy Telekje van. De akár nagy, akár kitsiny volt, bizonyos, hogy Helység volt, onnan, hogy itt a' Berettyó árkában, vagy medrében, nagy szárazságok' alkalmával, igen régi, és mély kútak találatnak mellyeket bizonyosan a' Bucsai lakósok ástak, 's készítettek. Ugyan ezt erősíti, egy az Uradalmi perben előforduló Asszonynak azon fassiója, vagy vallomása, hogy ötöt Bucsára vitték, mint Menyasszonyt, és Szöllős szigeti Bor volt lakadalmában, hol még máig is találatnak szőlőfák a' rétbenn. Mikor pusztúlhatott-el bizonyosan nem tudhatni, hihető, akkor, mikor Gyarmat 1660-ba Szejdi Amhát Basa Törökjei, és Tatárjai által vagy még hihetőbben, 1700-nak az elejénn, a' Rákóczi Zenebonájakor fel-zendült Ráczság által, mivel az emberek a'

Ráczoknak ide Bucsára marhák lopása, és Gulyák' elhajtása végett való járásaikról, 's bé-ütéseikről beszélnek. — Bucsá, most ez idő szerint Közös legelő. Van rajta a' Méltóságos Uradalomnak szép majorsága, több Gazdasági épületekkel, egy tiszti Lakkal, több Béresek és egyéb Cselédek' Házaival. Van ezeknek számokra egy Liszt-Malom is : a' Berettyó tulsó partján egy Csapszék : most már ebben az esztendőben magoktól egy Oskolát is állítottak, mellyben 20 Gyermekek vesznek tanítást egy magoktól fogadott Tanító alatt. A' Tanító' neve Kóti Gábor, ki Hazánkfia, és már ez előtt több helyeken viselt Tanítósgot.

A' Határ körül is vagynak két el-pusztúlt Helységeknek nyomai

a) *Cséfány*, melly noha a Gyarmati földek között esik ; de Heves Vármegyéhez tartozó Árendális Puszta, a Méltóságos Almásy Familiának birtoka. Hogy itt Helység volt régen, bizonyítják a' még ma is ottan a Belső telekenn található kő épületeknek maradványi ; de világos a' Nagy Váradi Püspökség' és Káptalan Historiájából is, hol nyilván tétetik, iratik, hogy 1351-ben, Chepani, Cséfány a' Szeghalmi Archidiaconatushoz tartozott, és az akkori ide való Pap Fábián (Fabianus Sacerdos) 3 Garast (t. i: Latus Grossust) fizetett a' Püspöki Dézmába.*

b) *Ecseg*, Bucsánn túl a' Túrkevi földönn, melynek Temploma nem rég pusztult-el és dűledékei, 's romjai most is látszanak.

* Jegyzés a' Cséfányi névre: Minthogy Cséfány, már 1351-benn is Chepan, vagy Chepani névvel iratott: a Villa Scevaei alatt, melyről fellyebb egy Schólionban szóllottunk, az én értelmem szerint, nem ez ; hanem inkább Csíff vagy a' mostani Csíffi Pusztá értetik. a' V betű szintűgy, és még többször változván *f*-é mint a *p*. betű, mely ha úgy van ; alig ha a' mai Csíffiek, nem a' régi Római Scewaeusoknak maradéki.

Olykor olykor Határunkonn találatnak régi Római Arany és rézpénzek is. Hadriánus és Juliánus Császárok idejebelit magam is láttam.

12. *Városi neve a' Helynek.* Ezt Vásári Privilegiummal egygyütt nyerte 1803-dik Esztendőbenn, olly móddal, hogy a' vásárok 4 szer úgymint a' Jó'sef napját, Úrnapját, Apostolok' oszlását és Szent Gál Apát úr napját meg-előző Csötörtökön tartassanak. — Leg-első vásár vólt, a' nevezett 1803-dik Esztendőbenn Octóberben, éppen a' mostani Templom' fel-szenteltetése alkalmával, a' midőn roppant sokadalom gyűlt-öszve. Eleinte 2, vagy 3 esztendeig, népesek vóltak vásárjai; de lassanként alább alább szállnak, s most már tsak a' Belső Piaczon tartatnak.

13. *Lakossai. Vallásokra nézve* általán fogva Reformátusok, vagy Helvétziai vallástételt követők: találatnak kevés számmal Római Catholicusok, és Görög nem-egyesült, vagy ó Hitűek is. — 1832-től fogva 'Sidók is laknak itt, de a' kik nem helyes lakosok; hanem részszerint Mészárszéknek, 's Csapszéknek Árendátori, részszerint Kotsmárosok, Schacterek s. a. t. Származásokra, vagy Familiájokra nézve csak kevesen vagynak Nemesek, mind öszve is, mint egy 4, vagy 5 Familia, kiknek tulajdon Hadnagyjuk van. — Állapotjokra, vagy Életek módjára nézve, többnyire Földmívelők, kik szántás vetés, marha, 's juh tartás, szálló mívelés, és nádvágás által keresik élelmöket. Vagynak közöttük jó számmal Mester Emberek is, úgy mint: Csizmadiák, Tímárok, és Szücsök, kik 1830-bann együtt Közös Czéhet állítottak-fel, nyervén magoknak Cehale Privilegiumot, és az ólta rendes Czéhi társaság-bann élnek, egy Helybeli Commissárius' fel-ügyelése alatt. Ezen Czéhbeli Mestereknek száma, a 40-et meghaladja. Vagynak még ezekenn kívül Számosan több Mester em-

berek is; de minden czéh nélkül, úgy mint: Kovácsok, Lakatosok, Kerékjártók, Asztalosok, Molnárok, Ácsok, van Korsó tsináló, és Rökkás is egy. Ezekenn kívül ismét holmi apróbb, 's a' hely' mivoltához képest szükséges mesterséget űzők, Házzrakók, Nádkötők, Faragók, Tapasztók, Kemencze tsinálók, Gyékény és Vessző szedők, Gyékény szövők, kosár fonók, Rákászok, Halászok, Marha kuruzsolók, Herések s. a. t.

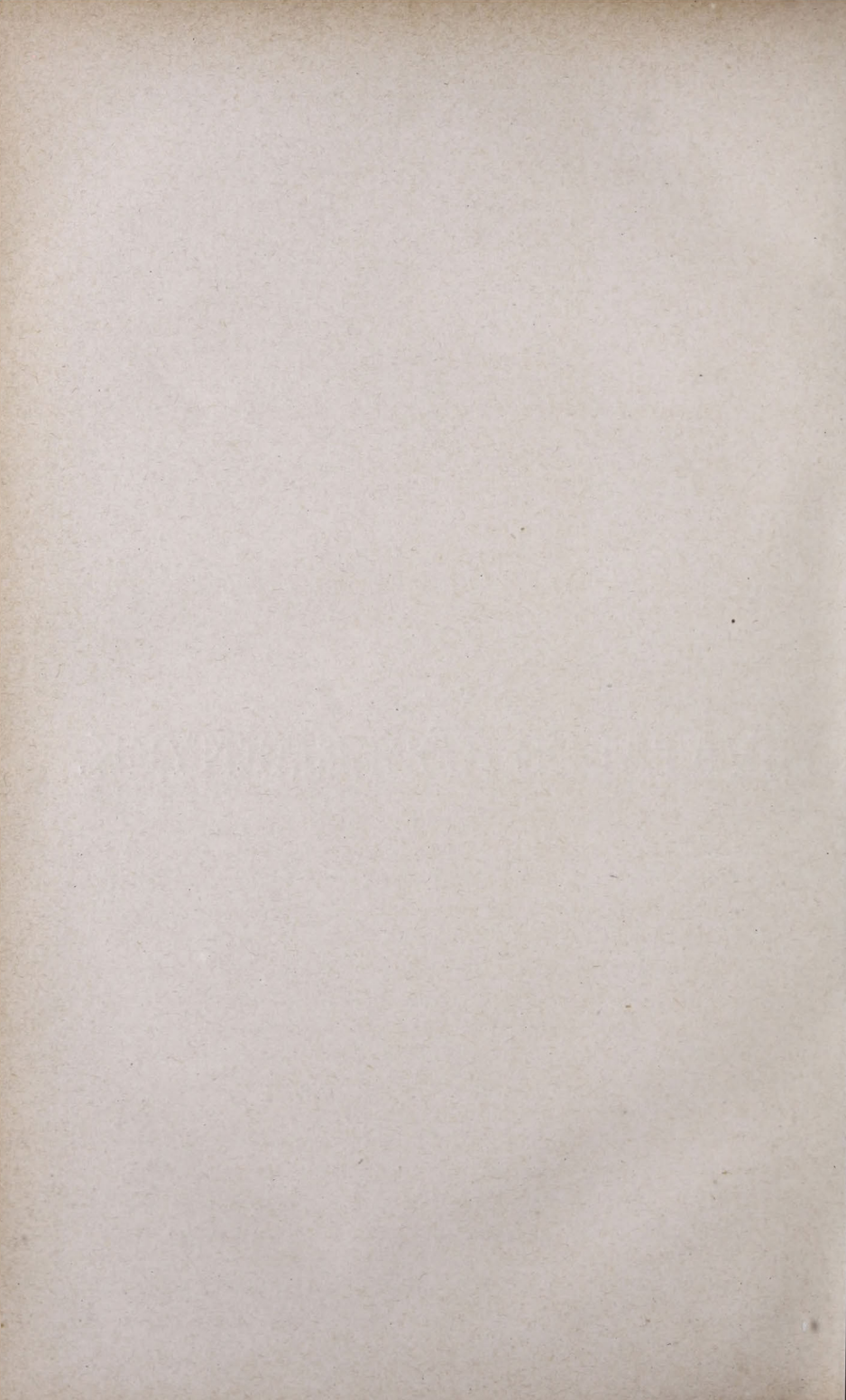
14. *A Lakosok egészségi állapotjára meg-kivántató Hivatalok.* Doctor, Chirurgus, Patikárius, — valamint Barom orvos is, — nintsenek; hanem a' Tekintetes Nemes Vármegye Processualis Tisztjei által pótoltatik minden ebbeli hiány. Egy időbenn, 1808-tól fogva, mint egy 1820-ig vólt már itt egy Borsós Benjámin nevű Chirurgus rendes fizetéssel; de az ólta ez a' Hivatal is meg-szünt. — A' Himlő oltás, különös gondal gyakoroltatik, melynek jó-tékony következése az, hogy itt a' Himlőnek már régtől fogva semmi nyoma nints.

(Vége köv.)

II.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

I.

Elnöki megnyitó beszéd,

a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek B.-Gyulán, 1880. évi május hó 9-én tartott gyűlésén felolvasta :

Göndöcs Benedek,
apát és lelkész, egyleti elnök.

Mélyen tisztelt közönség!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Mindenkor kiváló öröömre szolgál, ha megyénk lelkes közönségét, — miként ez úttal is — közművelődési egyletünk körében üdvözölni szerencsés vagyok; — mert látva azon meleg pártolást és közérdeklődést, mely egyletünk működése iránt megyszerte nyilvánul, minden egyes ilyen alkalom megerősít azon lélekemelő tudatban, hogy — Békésmegye derék közönsége, társadalmi osztály- és nem-különbség nélkül, kezd mindinkább áthatva lenni azon magasztos eszmétől, hogy a multak emlékeit ápolni és megőrizni, a rég letűnt századoknak — különösen megyénkre vonatkozó történelmi eseményeit megismerni és közművelődési tekintetben érdekes, hasznos és szükséges, hanem a legszentebb polgári és hazafias erény, sőt — kötelesség is.

Azon nagynevű szaktudósok és tekintélyek közül, kiket — hazaszerte elismert érdemeik méltánylásául, — közművelődési egyletünk is sietett tiszteletbeli tagjai közé választani, s a szellemi érdekközösség által így mintegy magunkhoz csatolni, többen valóban szivesek már személyes megjelenésekkel és érdekes műveik felolvasásával egyletünket és megyei közönségünket megtisztelni.

Jelen gyűlésünket Thaly Kálmán, magyar tud. akadémiai tag és országgyűlési képviselő úr, egyletünknek is kezdettől fogva tiszteletbeli tagja, szerencsétlété becses látogatásával.

Isten hozta! . . . Melegen üdvözöljük körünkben a derék hazafit, a kiváló történettudóst, s a jeles költőt, — kinek nevéhez a dicsőség és elismerés hervadhatlan koszorúját fűzi a magyar történelem és irodalom, — mert személyében tisztelhetjük a

Rákóczy-korszak irodalmának és történetének ernyedetlen buzgalmű kutatóját, gyűjtőjét; úgy szólván megalapítóját.

. . . Van-e hazánk történetében fényesebb, ragyogóbb név, mely úgy össze van forrva a szabadság eszméjével, mint a Rákóczy név?! . . . Van-e hazáját igazán szerető magyar, kinek keblét felmagasztosító lelkesültség ne töltene el e név hallatára, mely hazai történetünk egén, mint a szabadság hajnalcillaga és derengő sugára ragyog ma is, — melyhez a nemzetnek annyi méltó büszkesége, annyi édes reménye, és annyi keserű fájdalma fűződik, amíg csak magyar leszen?! Van-e három század történetében kimagaslóbb alak, aki a nemzeti függetlenség, a lábbal tiport ősi jogok, s az igaztalanul elnyomott lelkiismeret szabadság érdekében felemelt fegyverével, több dicsőséget és babért szerzett volna a magyar névnek?! . . .

A lélekrázó fonságú harczi dallam, mely száznolcztvan év előtt a tárogató-sípkból harsogva, annyi diadalmas csatára vezeté a Rákóczyak hadát, a zene-költészetben ma már az egész művelt világ előtt ismeretes, s lelkesedésre gyújtja még az idegent is pedig azok nem tudják, azt csak mi érezzük, hogy a Rákóczy-indulóban, egy elnyomott nemzetnek szabadságért küzdő harczi riadója, századok keservének kitörő panasza, s egy jobb jövőért esdeklő imája szól. — Lelkesülünk, és a hazafi érzelem lángjára gyúl szívünk e hangokon, melyek — mintha a rodostoi nagy halottnak apotheosisét zengenék. — kinek nevét és emlékét minden jó magyarnak ott kell érezni keblének szentegyházában, — mert miként a költő mondja:

„Csak törpe nép felejthet ős nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket, —
A lelkes eljár ősei sirlakához,
S gyujt régi féynél uj szövétneket, —
S ha a jelennek halványúl sugára :
A régi fény ragyog fel honára!“ . . .

E dicső kor irodalmának és történetének kutatására, ismeretetésére szenteli úgy szólván élte javát és minden tehetségét a mi igen tisztelt kedves vendégünk, s nemes munkásságának szerencsés alkotásai hirdetni fogják nevét a történelemben és irodalomban egyaránt; — kétszeres megtiszteltetés és örömműnep tehát egyetünkre nézve, hogy tőle — mint e korszak hivatott magyarázójától, — személyesen lesz szerencsénk hallhatni: „A szent-andrási csata és Gyula ostromáról 1705-

ben“ nagy érdekléssel várt becses értekezését, — melynek felolvasására midőn ezennel tisztelettel felkérem: van szerencsém a gyűlést megnyitottnak nyilvánítani.

Elnöki zárszó.

Nyilvános gyűlésünk tárgysorozata ki lévén meritve, elnöki tisztem kedves kötelességéből kifolyólag, egyletünk nevében hálás köszönetet mondok mindenekelőtt igen tisztelt kedves vendégünknek, Thaly Kálmán urnak, hogy nagyérdekű becses felolvasásával bennünket szerencsételtetett, — ez által oly kiváló szellemi élvezetben részesítvén, mely e napot ránk nézve feledhetlen emlékké teszi; — s meg vagyok róla győződve, hogy mindnyájunk közös érzelmének adok kifejezést, midőn lelkemből kívánom, hogy nemzeti irodalmunk és történelmünk felvirágoztatására, a haza javára, s szerény egyletünknek is diszére, az isteni gondviselés — erejének és tehetségének teljességében még igen sokáig éltesse!

Fogadja továbbá a mélyen tisztelt közönség is forró köszönetünket, azon nemes jóakarat és pártolásért, mellyel egyletünket újabban is kitüntetni kegyeskedett, midőn gyűlésünket, ily diszes számmal való megjelenéssel szerencsételteté.

Tartsa meg a mélyen tisztelt közönség rokonszenvét, érdeklődését, pártolását és jóakaratát, egyletünk iránt továbbra is, — mert hiszen ez által együttesen munkáljuk megynk közművelődését és szellemi felvirágzását; — s a dicső emlékü báró Eötvös József szavaival élve: ne feledjük el soha, hogy a hon szebb jövője, csak nagy tettek jutalma lehet, — s hogy nagy czélok elérésére nem csak lelkesedés, de kitartás és állhatatosság is kell!“...

Éljen a Haza!

II.

Elnöki megnyitó beszéd és jelentés,

a békésmegyei régész- művelődéstörténelmi egyletnek B.-Gyulán, 1880. évi szeptember hó 13-án tartott közgyűlésén felolvasta:

Gündöcs Benedek,
apát és lelkész, egyleti elnök.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Lelkemnek jól eső örömmel üdvözlöm e díszes vendégkioszorút, mint a közművelődés hőkeblű pártolóit, nemes barátait, s egyletünk ügybuzgó tagjait, kiknek midőn megjelenésük és becses érdeklődésükért, az egylet nevében eleve hálás köszönetet mondanék, van szerencsém a közgyűlést ezennel megnyitni.

A békésmegyei régész- művelődéstörténelmi egylet, működésének második hároméves cyclusát, fenállásának hatodik évét fejezte be, s a mai közgyűlés feladata: számot adni sáfárkodásunkról, feltüntetni az elért eredményeket, s jelezni a haladást, mely a lefolyt 3 év működési körébe esik.

Nyugodt lelkiismerettel, elégtűl öntudattal állunk a nagy közönség ítélőszéke elé, mint akik szerénységgel nélkül elmondhatjuk, hogy — czélunk elérésére, a megyei közművelődés ügyének előmozdítására, s egyletünk virágzásának fejlesztésére — megtenni törekedtünk mindent, ami az adott viszonyok közt lehetséges volt, s tehetségünköt és legjobb akaratunköt kitelt, — s működésünket — Istennek legyen hála érte! — áldás és siker koronázta.

Nehogy azonban csak üres szó és öndicsékvés gyanánt látszassék ez állítás, legyen szabad nekem, mint az egylet elnökének, futólagos visszapillantást vetve a lefolyt 3 évre, működésünk főbb mozzanatait, egész általánosságban röviden felsorolnom.

Azon kérdésre, hogy: mi képezi legilletékesebb itéletét működésünk helyes irányának, s az ez úton elért örvendetes eredménynek? — minden habozás nélkül

bátran merek hivatkozni a közvélemény ítéletét képviselő s közvetítő fővárosi-, vidéki és megyei hírlapirodalomra, melynek lapjain gyakorta volt elismeréssel említve egyletünk működése, s érdeme szerint méltányolva, sőt példányúl felállítva a hivatásszerűleg betöltött munkakör, melynek egyletünk, a megyei közművelődés nemes ügyét szolgálva, oly kitartó és lankadatlan buzgalommal megfelelni mindenkor igyekezett.

De hiszen ez csak természetes eredménye azon örvendetes körülménynek, hogy a nemes munkában, melyre egyletünk, illetve e megyének oly sok szépre képes szellemi erői s kiváló tehetségei egyesülten vállalkoztak, — belátva törekvésünknek üdvös voltát, a hazai régészet, történelem, s általában a közművelődés fejlesztésére, előmozdítására irányuló célját: — szellemi erejük, tekintélyök és nagy nevékkel siettek támogatni bennünket oly férfiak is, kiknek neve — mint egy-egy önálló fényes csillag — ragyog, a hazai tudományok egén.

Megyei jeleseink nagy számát ezuttal nem is említve, egy sorba állottak velünk, s a közművelődés szellemi világosságának terjesztésére, tehetségök és tudományuk szövétnekét meggyújtva, letevék e megye közművelődésének oltárára áldozataikat, becses munkáikat, hazánk nagynevű tudósai közül: legelső ízben Pulszky Ferencz, a nemzeti muzeum- s az országos muzeumok főigazgatója, — továbbá Fraknói Vilmos, az akadémia főtitkára és hírneves történészünk, — Hampel József, a nemzeti muzeum régiségtárának őre, — s legutóbb Thaly Kálmán, a jeles költő és történész, a Rákóczy-korszak irodalomtörténetének megalapítója; — s érdekes értekezéseik, nemcsak előszóval előadva gyönyörködteték közönségünket, hanem maradandó becsű tulajdonává váltak egyleti évkönyveinknek is, melyek által közölve, nemzeti irodalmunk és történelmünk közkinccsivé lettek.

A lefolyt 3 év alatt, egyletünknek 6 — nyilvános felolvasással egybekötött gyűlése volt, és pedig — időrend szerint — a következők:

1878. ápril 22-én Mező-Berényben vándorgyűlés, mely iránt — hogy mily nagymérvű volt az ottani derék közönség érdeklődése, eléggé bizonyítja az, hogy a felolvasás helyiségeül szolgált tágas terem nem vala elegendő befogadni vendégeinket, úgy hogy igen számosan kívül hallgatták a felolvasást. Ez alkalommal felolvasást tartottak: idősb Jeszenszky Károly úr:

„Vázlatok Mező-Berény multjából“, — Petz Gyula úr: „A mező-berényi gymnasium történetéről“, — s a Bonyhay Benjámin által szerkesztett „Mező-Berény községe 1831-dik évi kolera-jegyzőkönyvéről.“

Az ugyanezen év május 13-án Gyulán tartott gyűlésen, — mely az új vármegyeháza nagytermében akkor tartatott első ízben, — az egylet elnöke röviden értekezett a megye főispánjairól, főlelevenítve egyszersmind hazánk nagy fia — Deák Ferencz érdemeit s emlékeztetést is, — Zsilinszky Mihály egyleti főtitkár úr „gróf Károlyi György élet és jellemrajzát“, — s idősb Mogyoróssy János úr „A magyar Jakobinusok“ történetére vonatkozó elszórt adatok feldolgozásáról irt tanulmányát olvasta fel.

Az 1878. szeptember 16-án Gyulán tartott közgyűlésen, az egylet elnöke tartott „Békésmegye a török uralom alatt“ czimű, történelmi tárgyú felolvasást.

Az 1879. év junius 2-án Gyulán tartott gyűlés alkalmával, kedves vendégeink — Fraknoi Vilmos úr „Gyulavár multjából“ tartott nagyérdekű felolvasást, s muzeumunkat — a gyulai vár feladására vonatkozó, akkori időben megjelent, mai napság már igen ritka, 2 darab német ujsággal is kegyes volt megajándékozni; Hampel József úr pedig muzeumunk némely becsebb kő-, vas-, és bronzkori tárgyairól értekezett. Ugyanezen gyűlésen az egylet elnöke „Geist Gáspár életrajzát“ olvasta fel, — Haan Lajos egyleti alelnök úr pedig Huscin bég gyulai török várparancsnok magyar levelét és magyar köriratú pecsétjét ismerteté.

1879. szeptember 28-án Szarvason tartá vándorgyűléstét egyletünk, az ottani lelkes közönség nagy mérvű érdeklődése és rokonszenves meleg fogadtatása mellett. Ez alkalommal Gajdács Pál úr felolvasta — Markovitz Mátyás volt szarvasi ev. lelkész emlékiratai nyomán — „Az 1754-diki egyházlátogatás Szarvason“ czimű munkáját; utána Haan Lajos egyleti alelnök úr tartott érdekes előadást a szarvasi-, szentandrási és túri határban talált régészeti tárgyakról.

Végül a folyó 1880. évi május 9-én Gyulán tartott gyűlésünkön Thaly Kálmán ur „A szent-andrási csata és Gyula ostromáról 1705-ben“ czim alatt, egy nagy érdekű felolvasást tartva, kegyes volt egyszersmind egyletünket egy azon időbeli

csatatérkép- egy darab eredeti-, s egy darab nagy érdekű okmány másolatával is megajándékozni; — Zsilinszky Mihály egyleti főtitkár ur pedig „Az 1795-iki békésmegyei jakobinus mozgalmakról“ értekezett.

Az említett irodalmi dolgozatok, illetve felolvasások mind közölve lettek egyleti évkönyvünkben, valamint ugyanott közöltetett „A szarvasi néplázadás 1835-ben,“ Sipos Somától, és „Gaacsáry István füzes-gyarmati krónikája,“ Zsilinszky Mihálytól, — mint amely utóbbi két mű, nagy terjedelme miatt, nem lett felolvasva; — és így egyleti évkönyvünk, 3 év alatt összesen 14 darab különféle tárgyú, érdekes, eredeti irodalmi dolgozatot hozott nyilvánosságra.

Általában örömmel elmondhatjuk, hogy kiadott évkönyveink minden kötetét meleg elismeréssel s dicsérettel említék és ajánlák a legtekintélyesebb hazai lapok és szakközlönyök, — egyébiránt erre nem kell több bizonyíték, mint Fraknoi Vilmos jeles történészünk ítélete, aki vendég-felolvasásában a többi közt azt mondá :

„Az egylet évkönyveit átlapozva, mindenki meggyőződhet arról, hogy soha sem engedték magukat természetes hivatásuk határain túlragadtatni, — de ezen határokon belül a legélénkebb s legtermékenyebb munkásság sikereivel dicsekedhetnek.“

S örömmel jelezhetem itt, ama — ránk nézve nagy fontosságú — eseményt is, hogy a Békésmegye, s különösen Gyula városa XV. és XVI. századbéli történetét felvilágosító, kiegészítő s részben ismeretlen adatokat tartalmazó — 1403-tól 1530-ig terjedő évekről szóló okmányok, (összesen 59 db,) melyekre Fraknoi Vilmos ur, egyletünk tiszteletbeli tagja, a müncheni levéltárban tett tudományos kutatásai közben ráakadt, s Zsilinszky Mihály főtitkár urat is figyelmezteté, nemsokára — ha nem is eredetben, ami lehetetlen, — de legalább hű másolatban birtokunkba jutnak, — amint erről Thaly Kálmán ur, szives volt értesíteni, nemrég hozzám intézett levelében, — melyet egyébiránt közgyűlésünk folyamán lesz szerencsém egész terjedelmében is bemutatni.

Továbbá — nem mulaszthatom el felemlíteni, hogy a lefolyt időszak alatt, egyletünk két nevezetes ásatást is rendezett, — egyet Gerendáson és egyet Szarvason és

pedig mindakettőt reményen felüli szerencsével, — mert az előbbi helyen egy egész szent Istvánkori temetőt találtak, oly ritka műtárgyakkal, melyek még a nemzeti múzeumnak is nagybecsű unikumait képezik, — sajnos azonban, hogy e leletet nem megyei muzeumunk, hanem a budapesti nemzeti muzeum kapta; ahol a beküldött tárgyak kétségkívül jó helyen vannak ugyan, de mint a megye határában lelt régiségek, inkább megillették volna a megyei muzeumot. Szarvason pedig igen számos, a történelem előtti korszakból való tárgyak találtattak. — S általában a tathosi pusztán talált régi hullák és fegyverek, — a szarvasi Körös mentén talált 3 őskori lelet, — a gerendási pusztán felfedezett szent Istvánkori temető, — s a dobozi kishidnél felszínre került régi tárgyak, mind élénken bizonyítják, hogy megyénk területe gazdag az őskori lelhelyekben, és így — az időnkénti ásatások rendezése, valamint általában a megye határához kötött régészkedés, nem meddő és sikertelen kísérlet, — mert már is sok érdekes adatot szolgáltatott megyénk történelméhez és őskori viszonyainak ismertetéséhez.

Érdemesnek tartom arról is megemlékezni, hogy egyletünk 1878. ápril 22-én, a biharmegyei régészeti kiállításon, több érdekes és ritka muzeumi műtárgyak kiállításával, s küldötteink által is képviselteté magát.

Hogy pedig nem elszigetelten és magunkra hagyatva működünk, bizonyítja az, hogy egyletünk tiszteletbeli tagjai közt majdnem mindnyájan ott vannak, s így velünk mintegy szellemi összeköttetésbe léptek, a hazai régészet és történelem tudomány legjelesebb szaktekintélyei, kik közül egyletünk iránti érdeklődésöknek már eddig is többen fényes jelét adták, s közreműködésöket a jövőre nézve is, többen megígérék. Másrészt pedig egyletünk a hazai hasonirányú egyletek majd mindenikével csereviszonyban és összeköttetésben áll.

Megyei muzeumunkat illetőleg — bátran elmondhatjuk, hogy Békésmegye méltán büszke lehet e közintézetre, — s örömmel tapasztaljuk, hogy megyei közönségünk érdeklődése és pártolása, folyvást növekszik muzeumunk iránt, — mert gyűjteményeink a közadakozásokból már is annyira gyarapodtak, hogy mai muzeumi helyiségünk szűk és elégtelen azok befogadására, illetve szak- és czélszerű berendezésére; — míg másrészt

a muzeumot folyvást nagy közönség látogatja, s alig jön idegen vendég városunkba, aki a muzeum megtekintését elmulasztaná. A muzeumi vendégek könyve — megnyitása óta — 5183 vendég írta be a nevét; s ezek közt ott vannak: József főherczeg ő fensége, ki már három ízben volt egész kíséretével együtt a muzeumban, és soha nem jó úgy Gyulára, hogy a muzeumot magas látogatásával szerencsétlenül elmulasztaná, báró Nyáry Adolf a főherczeg főudvarmestere, Nogáll János felszentelt püspök, Pulszky Ferencz, Pulszky Károly, Fraknoi Vilmos, Hampel József, Thaly Kálmán, Ráth Károly, Mudrony Soma, Gelléri Mór, Ormós Zsigmond temesi főispán, Erkel Ferencz a hirneves zeneköltő, Rómer Flóris, Bubics Zsigmond, és még igen számosan közéletünk kitűnősegei közül; nem is említve megyénk összes intelligentiáját, s a közrendűek százait.

Az egyleti tagok száma, szintén örvendetesen gyarapodik; — azonban megyei intelligentiánk s a jómódú középosztály nagy számát tekintve, sajnálattal vagyunk kénytelenek jelezni azon körülményt, hogy még mindig igen sokan hiányszorainkból olyanok, kiknek kiválóbb szellemi képessége és kedvező anyagi állapota egyaránt kötelességökké tenné, hogy a megyei közművelődés szent ügyének előmozdításához, tehetségökhöz képest ők is hozzájáruljanak, s mint alapító- vagy rendes tagok, egyletünkbe belépjenek.

Végül — egyletünk vagyoni állása, ha nem is épen fényes, mindazáltal eléggé kedvezőnek mondható. Az elmúlt egyleti évben volt: alapítványi tőke 900 frt — kr. — évi bevétel 1094 frt 71 kr. — évi kiadás 469 frt 18 kr. tehát az egylet összes pénzvagyona 1525 frt 53 kr.

Mindezek csak főbb körvonalai az egyleti ügyek mibenlétének, melyeket csak a nagy közönség tájékozása végett tartottam szükségesnek egész általánosságban feltüntetni. Az egyes tisztviselők részletes jelentései, minden irányban bővebb és kimerítőbb felvilágosításokat fognak köztudomásra juttatni.

Azonban ezekből is kitűnik, ha nem is több, de annyi mindeusetre, hogy egyletünk folytonosan előre halad a kitűzött cél felé, és így a helyes utat követi, — mert hiszen a dicső emlékü báró Eötvös József szavaival élve: a ki haladni akar, annak egy irányban kell előre törekedni. Mikor az

Úr, Izrael népét a pusztán átvezetése, egy tűzoszlop haladt a nép előtt... ez a legszebb képe az egész emberi nem haladásának! — Ha mindenki azon czélt melyet maga előtt lát, azon eszmét, mely mennyei lángként előttünk jár, tehetsége szerint követi: így haladunk legbiztosabban!“

Amit vállvetett buzgalommal, megosztott fáradsággal, ápoló gonddal kivivtunk, megnyertünk eddig, az kétségkívül szép és elismerésre méltó ugyan, de azért még mindig oly kevés, hogy pihenésre még épen nem jogosít, sőt annál buzgóbb haladásra, tevékenységre int.

Tömörüljünk tehát annál több lelkesedéssel, annál igazabb buzgalommal, a haladás és közművelődés zászlója körül, s ne feledjük halhatatlan Széchenyink lelkes szavait, hogy: „a köz-intelligentia az egyedüli valóságos erő, ennél előbb-utóbb nagyobb hatalom nincs, s azt, a lehető legmagasabbra fejteni, legszentebb hazafiúi kötelességünk, mert annál nagyobb jót, nem tehetünk hazánknek!“

Egyesüljünk azért a szent célra mindnyájan, kor-, rang- és nem-különség nélkül!

És ha e megyének minden gyermeke, tehetségéhez képest csak egy homokszemnyit viszen is a közművelődés templomának felépítéséhez, úgy az dicső, hatalmas és örökkön élő nagy műleszen, melynek fénysugarai, a késő utókor idejében is, gloriát vonnak alkotóik feledhetlen nagy nevei körül!

Adja az ég, hogy úgy legyen! — —

... És most, miután számot adtam az egylet újabb 3 évi működéséről, és sáfarkodásunkról, melylyel az egylet ügyeit vezettük, — fogadja a mélyen tisztelt közgyűlés — az egylet egész tisztikara nevében kifejezett hálánkat, köszönetünket, a szép bizalomért, melylyel benünket megtisztelt, midőn az egylet ügyeinek vezetésével megbizott, s annak élére állított.

Mindenikünk életében — a legszebb emlékek közé fog tartozni, az egylet ezen nemes bizalmára való visszaemlékezés, — s az öntudat megnyugtató bennünket arról, hogy — ha több sikert, nagyobb eredményeket nem tudtunk felmutatni, az nem jóakarattunk hiányán, nem ügybuzgóságunk csekélységén, nem előre-

törekvésünk lanyhaságán mult, hanem szerény tehetségünket és erőnket haladta meg.

S midőn 3 évre szóló megbízatásunk lejártával, viselt tisztsegeinkről egyetemlegesen leköszönünk, és azt, a mélyen tisztelt közgyűlés rendelkezésére bocsájtkuk, szivből kívánjuk, hogy:

Adja Isten, miszerint e derék egylet jövőben mindinkább haladjon és virágozzék, hogy szellemileg és anyagilag erősbulve, megszilárdulva megyénk népének valódi jóltevője, s közművelődésének világitó fáklyája legyen, mely Békésmegyét a jólét és boldogság derengő fényében tüntesse fel, az idők legvégső határáig!!

* * *

Mai közgyűlésünk nyilvános felolvasással lévén egybekötve, bátorkodom felkérni Zsilinszky Mihály egyleti főtitkár urat, hogy — bejelentett művének — megyénk elhunyt nagy fia, s a jeles hazafi: báró Wenckheim Béla élet és jellemrajzának felolvasását megkezdeni méltóztassék.

Z á r s z ó.

Midőn a mélyen tisztelt közönség becses érdeklődése és kegyes figyelméért hálás köszönetet mondanék, — van szerencsém tudatni, hogy a felolvasás véget ért és uj kezdetét veendi a hivatalos közgyűlés, illetve az egylet belügyeinek, a szavazatképes tagok általi tárgyalása.

III.

Titkári jelentés.

Tisztelt közgyűlés! Nagyérdemű elnökünk tüzetes jelentése után nekem ezuttal kevés mondani valóm van. Az egylet három évi működésének ismertetésében kiterjeszkedett ő a most lefolyt esztendőre is, ennél fogva méltóztassék megbocsátani, ha némely tekintetben a főtitkár, kinek alapszabályaink értelmében, az egyesület évi működéséről kell számot adnia, ezuttal talán ismétlésekbe esik.

A lefolyt esztendő egyletünk életének esendesebb évei közé tartozik; működésünk a rendes kerékvágásban haladott, a közönségnek nem ugyan tűntető, de mindenesetre elismerésre méltó figyelmé között. Tagjaink száma se nem csökkent, se nem szaporodott, ami annak a jele, hogy a közönségnek azon része, mely az ily közmívelődési mozgalmak iránt érdeklődik, jobbára bent van tagjaink sorában. A halál ezidén is megvette ugyan a maga adóját, elragadván sorainkból Petőfi Istvánt, és Vitéz Józsefet de helyettök hozzánk csatlakozott Veress József orosházi ev. lelkész, akinek irodalmi tevékenységére bizton számíthatunk; új alapító taggá pedig lett gr. Wenckheim Frigyes, ki ez által egyletünk közhasznú tevékenysége iránti elismerését és méltánylatát ujabban is kifejezte. Adja isten, hogy példáját megynék azon nagybirtokosai is kövessék, akik előtt szent ügyünk eddig még ismeretlen volt!

Egyletünk hasznos működéseinek bizonyítgatását immár feleslegesnek tartom. Ha az eddig felmutatott eredmény, mely szerint megynék multjának sok homályos szakát felderítettük, okmányait a haza különböző levéltáraiban, sőt a külföldön is felkutattuk, régiségeinek ismeretlen maradványait összegyűjtöttük és magyaráztuk, — ha mondom ez magában véve nem eléggé szóló bizonyosság egyesületünk hasznos volta mellett, — akkor hiába való minden hangzatos szó, minden példázgatás és bizonyítgatás.

Hallottuk például Thaly Kálmán jeles történetbúvár és tiszteletbeli tagtársunk kitűnő értekezését „A szent-andrási

csatáról és Gyula várának 1705-ki ostromáról“, melyben merőben új adatok alapján, egy specialista alaposságával volt feltüntetve megyénk ezen homályos és ismeretlen korának története. Hallottuk a főtitkár értekezését a „Békésmegyei Jakobinusokról“ szintén oly tárgyról, mely csak az országos levéltár titkos részének átkutatása által jöhetett napfényre. Hallottuk a fáradhatlan alelnöknek értekezését „Gyula városának egy 1420-évről szóló pecsétjéről“, mely nemcsak régiségről, hanem köriratánál fogva is nagy mértékben érdemi megfigyelmünket.

Mindezek teljesen új, illetőleg eddig még ismeretlen dolgok voltak, és csak kitartó levéltári önálló kutatás által jöhettek napfényre.

Ujabb dolgokról, jelesül az elnöki lelkes beszédekről, és a koronkint tartott emlékbeszédekről nem szükséges megemlékezni; de különös figyelmébe kívánom ajánlani a t. közgyűlésnek azon müncheni magyar okmányok lemásoltatását, melyekről már egyszer szerencsém volt jelentést tenni az egyesületnek. Miután sem a magyar nemzeti muzeumnak, sem a tud. magyar akadémiának nem sikerült e kincsnek eredeti darabjait megszereznie, s miután azok között tudtommal vagy hatvan békésmegyei okmány találtatik a XV. és XVI-ik századból, — nem marad egyéb hátra, mint hogy azoknak pénzért való lemásoltatásáról egyletünk gondoskodjék. Bármily áldozatba kerül is ez, de azt hiszem, hogy ez áldozat meghozatala nekünk elengedhetlen kötelességünké lett.

A másik, mit szintén jelentésképpen kell a t. közgyűlés előtt felhoznom, az, hogy a megye területén ismét több hely lett bejelentve, mely régészeti ásatásra alkalmasnak és eredményesnek mutatkozik. A szarvasi határban már régebben említett őskori lelhelyekhez méltán sorakozik az, melyet nt. Kéry Kálmán dobozi ref. lelkész s választmányunk tagja volt szíves a főtitkárnak bemutatni a gyula-békési nagy csatorna mellett, és a holt Körösnek gr. Wenckheim Rudolf erdejében levő egyik fölötté érdekes pontján. Azt hiszem, hogy a nemes gróf készséggel fogná megengedni az ásatás megkísérlését, s hogy annak megtétele egyletünknek annyival is inkább érdekében van, mivel eddig aránylag igen kevés ásatást rendeztünk az egylet költségén.

Pedig költségvetésünk nem kedvezőtlen. Az egyesület t.

pénztárnokától még ma fogja hallani a t. közgyűlés, hogy a lefolyt évben 1094 frtnyi bevételünk, ezzel szemben 479 frtnyi kiadásunk, és így 600 frtnál valamivel több pénzmaradványunk van. Igaz, hogy ez összegből az évkönyv kiadása tetemes részt fog igénybe venni; de mindamellett lehetőnek tartom, hogy az idén legalább egy ásatást eszközöljünk Dobozon.

Muzeumunk évi gyarapodásáról és fájdalom a t. elnök ur által érintett károsodásáról is, a t. igazgató ur még részletesebb előterjesztést óhajtván tenni, én ezennel bezárom jelentésemet, kérve az igen t. közgyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni s annak alapján a netán szükségesnek mutatkozó intézkedéseket megtenni méltóztassék.

Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

IV.

Jegyzőkönyve

a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat B.-Gyulán, 1870. évi május hó 9-én tartott közgyűlésének.

A nagy számmal összegyűlt hallgató közönségen kívül jelen voltak : Göndöcs Benedek elnöklete mellett Haan Lajos alelnök, Zsilinszky Mihály főtitkár, Thaly Kálmán tiszteletbeli tag, id. Mogyoróssy János muzeumi igazgató, Kőrös Kálmán pénztárnok, Jancsovics Pál alispán, gróf Wenckheim Frigyes, Debreczy Gábor m. kir. honvéd őrnagy, Nagy Károly, Ormós János, Endrefi Károly, Kéry Kálmán, Márki István, Papp Mihály, Zsilinszky Endre, Birsy József m. kir. honvéd alezredes, Janó Sándor, Cziffra Imre, Keller Imre, Kövér László, Kertay Zsigmond, Rombay Zsigmond, Novák Kamill, Ladies György, Dobay János, ifju Oláh György, Party Ferencz, Baltazár Lajos, Bánhegyi István és Dömény Lajos társulati tagok s Márki Lajos másodtitkár.

1. Göndöcs Benedek társulati elnök, a közgyűlést emelkedett lelkes beszéddel megnyitván, felkéri társulatunk tiszteletbeli tagját, Thaly Kálmánt, hogy a mai alkalomra bejelentett történelmi értekezését felolvasni sziveskedjék.

Mely elnöki felhívás folytán Thaly Kálmán tiszteletbeli tag „A szent-andrási csata és Gyulavár ostroma“ című értekezését a közönség meg-megújuló s végül lelkes éljenzésekben kitörő tetszésnyilvánításai között felolvastván, — vármegyénknek s különösen székvárosunknak a Rákóczykorban történt szereplését a hírneves történettudós boncoló kritikájával megvilágítá; ezen értekezés szerző beegyezése folytán a társulat évkönyvébe felveendő.

2. A közönségnek szintoly elismerése kísérte Zsilinszky Mihály társulatunk főtitkárának nagybecsű dolgozatát „A Jakobinus mozgalmakról, Békés vármegyében.“

mely értekezés, hasonlólag az évkönyv egyik anyagát képezendi.

3. A felolvasók fáradozását és a közönség tömeges részvétel és érdeklődését megköszönő elnöki zárszó után, a közgyűlés tanácskozó gyűléssé alakulván át, annak során elnöklő Göndöcs Benedek a társulat új alapító tagjául Gróf Wenckheim Frigyes urat, továbbá Vörös József és Löwy Sámuel urakat rendes tagokul bejelenti.

A bejelentett tagok mindnyáján felvétetvén, részökre a társulat évkönyve megküldendő.

4. Felmerült indítvány folytán

a társulat f. évi őszi gyűlése helyéül B.-Gyula város tüzetik ki; míg az esetleg tartandó közgyűlés helye kitűzésével az elnökség bizatik meg.

6. Tárgyaltatott a társulat főtitkárának rendszerinti jelentése, az év folyamában történt nevezetesebb eseményekről.

Mire nézve következők határozatnak.

1. A főtitkár bemutatott jelentéséből sajnálva vette tudomásul a társulat, hogy a társulat muzeumában megőrzés végett letett több rendbeli megyei érem, eddig ki nem nyomozhatott módra, a tárlatból elveszett. Azon felelősségnél fogva, mely a társulatot, az őrizetére bízott műtárgyak gondos fentartására nézve, a letéteményesekkel szemben terheli, az elveszetteknek jelzett érmek bármily áldozat mellett is visszaszerzendők lévén: felhivatik a társulat muzeumának igazgatója, hogy ez irányban saját hatáskörében intézkedjék s az eredményt, az elnökségnek mielőbb hozza tudomására.

2. A mennyiben a főtitkár jelentése szerint, a Békésmegyére vonatkozó müncheni okmányok a bajor állami levéltárból általa lemásolhatók nem voltak, — köszönettel fogadja a társulat Thaly Kálmán tiszteletbeli tagnak a gyűlés folyamán tett azon ajánlatát, hogy a szóban lévő okmányok lemásoltatását a társulat számára, közvetíti.

A főtitkár jelentése itt nem érintett részeiben tudomásul vétetik.

Jegyzette :

Márki Lajos,
másod-titkár.

V.

Jegyzőkönyv

a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulatnak Gyulán 1880. évi szept. 13-kán tartott közgyűléséről.

Jelen voltak Göndöcs Benedek elnöklete mellett: Beliczey István főispán, Jancsovícs Pál alispán, Beliczey Rezső, Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Bonyhay Benjámin, Keblovsky Lajos, Asztalos István, Dr. Kovács István, Kéry Elek, Márky István, Tatay János, Garzó Gyula, Dr. Báttaszéki Lajos, Haviár Dániel, Eördögh Lajos, Debreczeni Endre, Janó Sándor, Viskovics Ignác és Zsilinszky Mihály egyleti tagok, azon kívül szép számú hallgatóság.

1. Göndöcs Benedek elnöki lelkes megnyitójában üdvözlővén az egybegyűlt tagokat, általános vonásokban festé az egyesületnek eddigi működését, és az e működés folytán elért eredményt; végül pedig, miután az alapszabályilag három évre megválasztott tisztviselők ideje lejárt, ezeknek nevében megköszönvén a közgyűlésnek eddigi bizodalját, ezen tisztválasztó gyűlést megnyitottak nyilvánítá.

A terjedelmes jelentést a közgyűlés osztatlan örömmel és helyesléssel fogadta.

2. Az elnök által felhívott Zsilinszky Mihály főtitkár felolvasá az e mai napra kitűzött „B. Wenckheim Béla emlékezete” című beszédét,

mely a közönség részéről szívesen fogadtatott s az Évkönyvbe felvétetni határozatott.

3. A szokott főtitkári jelentés, miután az egyleti elnök különben is tüzetesebben szólott az egylet működéséről, felolvasottnak tekintetik.

4. Az egylet pénztárnokának jelentése szerint a pénztár állaga az 1879/80-ki évben következő: bevétel 1094 frt 71 kr.

kiadás 469 „ 18 „

Marad készpénzben 625 frt 53 kr.

az alapítványi tőke 900 frt, és így az egyesület pénzbeli vagyona 1525 frt és 53 krt teszen ki,

mely jelentés örvendetes tudomásul vétetvén, a jelen számadás megvizsgálására Ormos János és Keblovsky Lajos tag urak kérettek fel.

5. Olvastatott id. Mogyoróssy János muzeum igazgatónak hivatalos jelentése, mely a muzeum tárgyainak gyarapodásáról örvendetes tanuságul szolgál, s melyben indítvány tétetik arra nézve, hogy Tormássi Károly urnak, ki becses könyvekkel és képekkel volt szives a muzeumot gyarapítani, jegyzőkönyvi köszönet szavaztassék.

A közgyűlés örömmel ragadja meg az alkalmat arra, hogy a nemesszívű adakozónak, ki egyesületünk ügyét szíven hordozá, legforróbb köszönetet mondjon meleg érdeklődésért, s egyuttal az ég áldását kéri a városból távozó ügybarát további működésére.

6. Ugyancsak a muzeum igazgatójának jelentése kapcsában szönyegre került a többször sürgetett „Képes Kalauz“ szerkesztése is,

melyre nézve a közgyűlés, belátván annak szükséges voltát, határozatba hozza, hogy mindenekelőtt a meglevő összes tárgyak leltározatassanak, és kellő pontossággal leirassanak, mely munkálatra ezennel kiküldi id. Mogyoróssy János elnökte mellett Finta Ignác és Asbóth Kálmán tagokat oly utasítással, hogy elkészítendő műveket felülvizsgálat, illetőleg átnézés végett Haan Lajos alelnök urhoz Csabára küldeni el ne mulasszák.

7. Olvastatott Thaly Kálmán tiszteletbeli tagtársunk levele, melyben az egyesület elnökét értesíti, miszerint a Békésmegyére vonatkozó müncheni okmányokat a bajor állami levéltárban a mult gyűlésen tett ígéretéhez képest átnézte, s azoknak az egyesület költségén való lemásoltatásáról is gondoskodott, felkérvén az illető levéltár egyik tisztviselőjét, t. i. Bachman János urat, hogy a másolást elvállalni sziveskedjék.

A közgyűlés hálás köszönettel fogadván Thaly Kálmán urnak egyesületünk iránt mutatott ezen újabb jó indulatát és szolgálatra kész barátságát, utasítja a pénztárnokot, hogy a másoltatásra szükséges és ezennel megszavazott, mintegy 200 marknyi összeget annak idején kifizesse.

8. Olvastatott Jancsovics Pál megyei alispán urnak Gyulán jul. hó 18-kán kelt és Göndöcs Benedek egyleti elnökhöz intézett levele, melyben kiemelésével annak, hogy a muzeumba megőrzés végett letett megyei érmek közül a József nádor félszázados működésének emlékére vert aranyérem, — V. Ferdinánd koronázási két darab aranyérem és Karolina Augusztia királynő koronázási aranyérme id. Mogyoróssy János muzeumőr kezelése alól eltűnt; továbbá, hogy az ez ügyben megejtett hivatalos vizsgálat alkalmából a nevezett érmeken kívül a Vertics-féle megyei térkép, valamint az átadási jegyzékben 11—23-ig jegyzett könyvek is eltűntek, — az e részben benyújtott tiszti ügyészi jelentés alapján fölkéri egyletünk elnökét, hogy a hiányzó elsikkasztott aranyérmek, térkép és könyvek felkerestetése iránt sürgősen intézkedjék.

A közgyűlés ez átiratból és az elnök tüzetes szóbeli jelentéséből sajnálattal veszi tudomásul, hogy valamely gonosz ember a társulati igazgató jóságával visszaélve a nevezett tárgyakat elsikkasztotta; s midőn egyrésről a becsületben megöszült férfiú hű kezelése iránt nem kételkedik, ugyanakkor másfelől a közvagyon kezelésének felelősségét elismervén, a muzeum igazgatójának abbeli nyilatkozatát, hogy a már is megkerült könyveken kívül az illető érmekeket is visszafogja szerezni, tudomásul veszi; s maga részéről is követeli, hogy jövőre nézve, hasonló bajok elkerülése tekintetéből szigorúbb felügyelet gyakoroltassék a muzeum tárgyai felett.

9. A főtitkár kérdést intéz a közgyűlés tagjaihoz az iránt, hogy miután mult évben az Évkönyv nyomtatásánál pályázat hirdettetett, kívánják-e ez eljárást a folyó évben is alkalmazni?

A gyűlés, tekintettel arra, hogy Dobay János könyvnyomdája époly áron és époly diszesen képes kiállítani a kellő példányokat, mint a tavál használt Takács Árpád-féle nyomda, ezuttal az Évkönyvet Dobaynál kívánja nyomtatni.

10. Ennek kapcsában kérdés tétetvén arra nézve is, hogy mi történjék a mult évekből felmaradt évkönyvi példányokkal? — határoztatott,

hogy az elnökség belátásához képest egy részök Tettey Nándor pesti könyvárus utján elárusitassék, másik részök pedig, részint az iskolában jutalomképen, részint pedig egyes pártolótagok között kedvezményképen szétosztassék.

10. Végül szőnyegre kerülván a tisztviselőknek ujonnan választása, Tatay János indítványára a következő 1880—1883. három évre közfelkiáltással ujra a régiek választattak meg, jelesül, elnöknek Göndöcs Benedek, alelnöknek Haan Lajos, főtitkárnak Zsilinszky Mihály, másodtitkárnak Márky Lajos, muzeumőrnek id. Mogyoróssy János, segédnek Asbóth Kálmán, pénztárnoknak Kőrös Kálmán, ügyésznek Keller Imre.

Mely egyhangú bizalomnyilvánításra elnöklő Göndöcs Benedek az összes tisztviselői kar nevében mond meleg köszönetet azon komoly ígéret kapcsában, hogy mint eddig, úgy ezután is teljes igyekezettel fog a megye közmivelődése körül munkálkodni.

12. A választmány hasonlóképen uj választás alá kerülván, annak tagjaiul 28-ra meg bővített számban a következők lettek egyhangulag megválasztva :

Gr. Apponyi Albert, Asztalos István, Bánhegyi István, Beliczey István, Beliczey Rezső, Bonyhay Benjámin, Dobay János, Garzó Gyula, dr. Hajnal István, Haviár Dani, Horváth Sámuel, Jancsovics Pál, Janó Sándor, Kéry Kálmán, Kis Ferencz, dr. Kovács István, Lehoczky József, Márky István, Mihálfi József, Novák Kamill, Ormos János, Papp Mihály, Szabó János, Szemián Sámuel, Salacz Ferencz, Tatay János, gr. Wenckheim Frigyes és gr. Wenckheim Géza; kik is megválasztásukról szokásos módon értesítendőek.

13. A jelen jegyzőkönyvnek hitelesítésével Keblovsky Lajos és Janó Sándor egyleti tagok bizatván meg, a gyűlés elnök által berekesztetett.

Kelt m. f.

Jegyzette :
Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

VI.

Pénztárnoki jelentés.

Igen tisztelt közgyűlés!

A lefolyt 1879/₈₀. egyleti évről a pénztárnoki jelentést van szerencsém következőkben előterjeszteni :

Bevételek összege tett	1094 frt 71 kr.
Kiadásoké	469 frt 18 kr.
Pénztári maradvány	625 frt 53 kr.

Vagyoni állapot :

Pénztári maradvány	725 frt 53 kr.
Alapítványi tőkék	900 frt — kr.
Alapítványi tőkék utáni kamat hátralékok	54 frt — kr.
Tagságidij hátralékok	326 frt — kr.
Okmányidij hátralékok	42 frt — kr.
Összesen	1947 frt — kr.

Kelt B.-Gyulán, 1880. szeptember 10-én.

Kőrös Kálmán,
pénztárnok.

VII.

Jelentése

a békésmegyei muzeum igazgatójának a tárlat 1880. évi állásáról.

Egyletünk tárlata a folyó 6-ik év alatt az előbbi évek látogatóinak számához viszonyítva eléggé látogatott volt, úgy megyénk, mint a hazai közönség által. Jelesül:

Páczel Ferencz Simándról, Magyar Gyula, Magyar Irma, Hauszner Lajos, Kalmár Mihály, neje és leánya Leontin, Thaly Kálmán orsz. képviselő Bpestről, Dr. Rombay Zsigmond, Antalfy Endre ügyvéd, Dr. Kabdebó János, Edvi Illés László az aradi „Alföld“ munkatársa, Netkovszky Adolf m. kir. pénzügyi titkár, Hoffbauer Ferencz h. százados, Hoffbauer Sándorné Makóról, Zöldi Róza, Szánthó Luiza, Mária és Etelka, Szánthó Albert Békésről, továbbá a vendégkönyvünkbe nevét ilyképen beirt „Reugli Johann. Expulsus parochus ex Helvetia“, Váradi Török Béla Aradról, Birsí Sarolta, Göndöcs István hadfi, Dr. Márki Sándor tanár Aradról, Händel Vilmos selmeczi evang. lelkész s lyceumi tanár, Dékány Mihály takarékp. pénztárnok Kecskemétről, Kemény Sándor gy.-varsándi plebános, Galambos Áron sz. Ferencz rendű áldozár s gymn. tanár Szolnokról, Stettner János N.-Váradról, Nagy Sándor theolog. hallgató, Podhrásky Rezső n.-váradi áldozár és kir. semináriumi főfelügyelő, Kollár Sándor székudvari plebános, Mudrony Soma orsz.-gyűlési képviselő, Lengyel Antal a szolnoki ipartársulat elnöke, Gelléri Mór hirlapíró s az orsz. iparegyesület titkára, Ráth Károly orsz.-gyűlési képviselő Bpestről, s neje Végh Gizella, Lickl Irma Bpestről, Szabó Sándor papnövendék, Boros Vilma Szarvasról, Boros Béla orvosnövendék, sat. Ezeken kívül a nevüket be nem irt látogató vendégek száma mintegy 800-ra tehető.

A muzeum gyarapodása folyó évben a következő, és pedig:

A) Régi tárgyakban.

1. Páczel Ferencz simándi vasáros — egy régi bronz csengettyűt — melynek lelhelye állítólag a Glogovác helység terén

létezett orodi káptalan. 2. Nádudvari József gyulai lakos egy 21 dgr. súlyú 4 cm. átméretű vas golyót, mely saját udvartelkén találtatott. 3. Lipóczy István joggyakornok ur: egy „Goriziai“ körfeliratu 4 cm. átméretű sárgaréz egyházi thalizmányt. 4. Kronberger Alajos gyulai: egy db füles bronz vésőt mely földmunkálat közben saját udvartelkén jutott felszínre. 5. Tek. Kalmár Mihály urad. jogfelügyelő ur: a) Sarmazegethusa dáciai főváros romjain a jelenlegi Hunyadvármegye Hát-szeg völgyében létezett Várhely — most Gradistye — nevű faluban két láb mélységben talált 27 cm. magas, 33 cm. hosszú 5 1/2 kiló súlyú vörös rézből öntött, arannyal tűzben futtatott „Centaurus“ szobor töredéket, melynek előrésze ember hátulsó része pedig ménlő alakú; az első résznek balkeze ép, jobb keze azomban hiányzik; a lótestnek előlábai töben eltörvék, hátulsó lábaiból pedig egyedül a baloldali térden alól félszárig csonkán van meg. Alakzata helyzetéből kitűnik, hogy a szobor hátulsó lábszárain pihenve állott rendeltetése helyén, b) a fentemlitett helyen két □ láb mélységben talált 7 db mosaik padozatokból kitört négyszög alakú kövecskét. — 6. Mittner László kereskedő Szeghalomról: az ottani határ ugynevezett „Károlyderék“ területén f. évi szántás közben talált bronz karika fűzért — melyek álitólag a hajdankorban mint karpereczek — karika pénzek — némelyek szerint pedig mint pénz surrogatumok használtattak. 7. Pánczel Ferencz és hasonnevű fia Simándról; egy db égetett ép téglát — melynek előlapján „1700 G. H. 47.“ (Georgius Harucker) évszám látható. Lelhelye a Székudvar és Kisjenő közötti Fehér-Körös medre. Dénes Andor orosházi lakos: egy tanyai földjében földmunkálat alkalmával három láb mélységből felszínre jutott — igen régi korbeli kézzel hajtó malomkövet.

B) Pénzek és Érmek.

1. Tek. Doboczky Ignác ur: nagyt. Haan Lajos egyleti alelnök ur közvetítése folytán — öt db Hunyady János kormányzó-féle kis ezüst denárt; továbbá egy db két forintos tallérnagyságú ezüst érmet melynek előlapján két angyal által tartott koszorú közt I. Lipótnak balránéző s babér fűzérrel ékített mellképét körző következő körirat van „Leopoldus I. Turc Victor,“ hátlapján „Gran, Zolnok, Szarvas,

Heroviza, Ungvar, Neuhausel, Cassa, Tookay, Novigrad, és Eperies" várak képletei, alaprajzai külön külön keretbe foglalva s 1685-ik évszámmal jelölve szemlélhetők.

2. Glük Jakab b.-csabai fodrász: I-ső Zsigmond lengyel király ezüst garasosát. — 3. Mold Rezső gyulai iparos: egy I-ső Lipót 1696-iki ezüst három krost, egy II. Rákóczy Ferencz 1705-iki réz X-est és Victor Emanuel olasz király 1861-iki ötös réz centimét. 4. Fénh Gyula helybeli kereskedő: Károly-Albert bavariai fejedelem 1717-iki ezüst pénzét. 5. Nagyságos Ebenhöch Ferencz apát kanonok ur Győrből: a) Konstantin r. cs. két darab „Urbs Roma“ és „Konstantin-Nápol“ feliratú; b) ugyan annak négy db. másnemű; c) I. Valentinianus egy drb római császársági; d) II. Konstantius két db, e) I. Valens egy db, f) Franciaország köztársasági 1792-iki összesen 11 db rézpénzt; g) 1697-ben mart. 17-én vérrel vérzett B. szűz Mária kegyelet képe emlékére 1878. és 1880-ban veretett 6 db érmet; h) a pannonhalmi sz. benedeki székesegyház 1876. évi aug. 24-én lett felszentelése emlékére; i) a győri önkéntes tűzoltó egylet 1878. évi junius 10-én tartott zászló avatására veretett érmet. 6. Németi Mariska gyulai földész leány; I. Nándor m. kir. 1555-iki ezüst denárját. 7. Papp Ilka kisasszony: Móricz szász választó fejedelemnek 1548-ik évi teljes épségű ezüst tallérját; lelhelye a gyulai határ. 8. Tóth Jánosné sz. Horváth Ágnes: Gróf Mansfeld Dávid 1610-ik évi teljes épségű tallér nagyságú ezüst lovag érmét mely néhány év előtt a gyulai grófi diszkertben találtatott. 9. Sámsoni Lajos gyulai iparos: az 1861-ik országgyűlés emlékérmét. 10. Tisztelendő Lehoczky József orosházi r. kath. lelkész ur: II. Konstantin r. cs. egy kis bronz érmét és egy 1802-ki hét kros osztrák „peták“ot. 11. Biró Benedek gyomai lakos: Károly olmücsi püspök 1711-iki VI-tos ezüst pénzét. Lelhelye K.-Ladány „Mérges“ nevű határa. 12. Rácz János gyulai ref. lelkész: „Faustina Augusta“ r. cs. kis ezüst pénzét. 13. Bekker Antal gyulai lakos: Viktoria angol királyné 1854-ki sárgarézpenzét. 14. Tek. dr. Kabdebó János ur Aradról: egy ösmeretlen füles kopott római ezüst érmet. 15. Halász Pál helybeli tanító: egy török rézpénzt. 16. Bakóczi István helybeli órás: „Max József“ bavariai fejedelem 1766-iki ezüst husz kros pénzét. 17. Podsztrellen György orosházi

evangelikus tanító ur: egy db 100 ftos, egy 5 ftos, egy 30 kros 1848—49-iki bankjegyet és egy 1800-iki u. n. fekete bankót. 18. Egy nevét elhallgatott pozsonyi nő: az 1830-, 1841- és 1848-iki évi egy-egy ezüst huszast. 19. özv. Hód y Lajosné urnő: hat db ezüst és nyolcz db régi és ujabbkori különféle rézpénzt. 20. Brachtl Gyula közös hadseregbeli vadászörrmester és gyulai fi: II. Nándor m. kir. 1622-iki ép ezüst forintosát, I. Lipót 3 kros, Lajos francia király 1791-iki 3 lírás ezüst, 6 darab külföldi rézpénzt, és 2 darab 1848-iki 5-tös és 2 ftos bankjegyet. 21. Antalfy Endre ügyvéd ur Aradról: III. Zsigmond lengyel király 1600-iki ezüst garasosát. 22. if. Pain Antal orvosnövendék s gyulai fi: Zsigmond lengyel király 1599-ik évi ezüst garasosát. 23. Kauders Adolf kereskedő egy db 1868-iki bécsi lövöldei egylet ólom emlékérmét. 24. Tek. Asbóth Kálmán ügyvéd s muzeumi segéd-őr: egy darab romániai ezüst pénz.

C) Sajtó művekben.

1. Magyar tud. akademia: a) Archaeologiai értesítője I. II. III. füzetait. b) Archaeologiai közlemények 1878—79-ik évi XII. XIII-ik kötetét. c) Magyarországi régészeti emlékek III. kötet II-ik részét. d) Monumenta Hungariae Historica. Magyar történelmi emlékek. Anjoukori okmánytár első kötetét (1301—1321). e) Monumenta Hungariae Hist. III. Pál pápa diplomatai levelezései (1535—1549). f) „Természettudományi társulat az állat, növény, ásvány és földtan köréből“ I. kötet első füzetét. 2. A magyar természettudományi társulat: a) az említett társulat könyveinek czimjegyzékét, b) Magyarország természettudományi és mathematicai könyve, c) Magyar fakó érczek elemzéseit, b) Magyarország pók-faunája (I. és III. kötet), e) „Magyarország vaskövei és vasterményei“, f) „Magyarország Bodobács-félféinek magyarázata“, g) „A sodró állatkák Magyarorszáiban megfigyelt fajai“, czimű műveket. 3) Nsgos Göndöcs Benedek apát úr: „Természettudományi társulat“ 1880-ik évi jan. febr. marc. apr. máj. jun. havi füzetait. 4) Tek. Zsilinszky Mihály egyleti főtitkár úr: „Nagy férfiak szerepe a történelemben“ czimű akademiai székfoglaló értekezését, b) „Magyar hölgyek“ történelmi jellemrajzok, c) „Tessedik Sámuel önéletírása“, d) Szarvas város története“, e) A fölvilágosodás keletkezésének s befolyá-

sának történelme Európában,“ f) „A széptan előcsarnoka“, g) „Adalékok a szarvasi ev. egyház legujabb történetéhez“, h) „Kupeczki János élete“, i) „Palaczky Ferencz emlékezete“, és k) „Virág Benedek mint történetíró“ című műveiket. 5) Birkmayer Antal gyulai iparos: Maintzban 1617-ik évben nyomtatott német szövegű bibliát. 6. Délmagyarországi régésztörténelmi társulat; f. évi közlönye I. II. III. füzetét. 7. Néhai Nagy Gergely Péter gyulai r. cath. elemi tanító hagyatékából: „Schematismus incliti regni Hungariae pro anno 1839.“ című naptárt. 8. Trefort Ágoston vallás- és közokt. minister ur ő nagyméltósága; „Magyarország csucsis műemlékei“ című (Dr. Henszlmann Imre által szerkesztett) magyar tud. akadémiai mű II. kötetét, b) „XVIII-ik századbéli karton minta nyomatok“ 138 példányát. 9. Ngos Ebenhöch Ferencz apát kanonok úr Győrből: Pázmándi Horváth Endre születése százados évfordulati ünnepélyének emlékére mélt. Nogáll Károly ozorai választott püspök által szerkesztett „Emlékkönyvet“. 10. A békésmegyei gazdasági egyesület: 1879-ik évi „Értesítő“-jét. 11. Magyar tud. akadémia tek. Zsilinszky Mihály orsz. képviselő ur közvetítéséből: „Palaczky Ferencz emlékezete“ című művet. 12. Tek. Keblovsky Lajos ur, a „Budapesti szemle“ 1873-ik évi két füzetét. 13. Tek. Janó Sándor kir. ügyész ur: „A magyar tudós társaság évkönyve“ első kötetét. Nyomatott Pesten 1855-ik évben nagy negyedrébten. 14. Néhai Csornai Károly volt szeghalmi uradalmi kasznár egyik örököse, egy foliant nagyságú Káldi György-féle ó- és új testamentomi bibliát, melynek azonban czime kezdetével együtt és vége hiányzik. 15. Tek. Ujfalusy Tamás ur: A magy. honvéd társulatok 1867-ik évi alakulásának emlékére veretett érmet. 16. Trefort Ágoston vallás- és közokt. minister ur ő nagyméltósága: Bubics Zsigmond n.-váradai kanonok ur által a magyar nemzeti muzeum könyvtárában létező magyarországi régi várak és városoknak fa- és rézmetszetei után készített másolatait tartalmazó 4-ed r. kötésű könyvet. 17. Kisjeszenei Paulowytz Béla ur: a) az 1838., 1839. és 1840-ik évi „Századunk“ című 4-ed rébte kötött folyóiratot, b) két drb negyedrébte kötött „Insuaturae“ című kéziratot, c) két darab „Egyveleges gyűjtemény“ című negyedrébte kötésű kéziratot; d) Tílalmas igazságok“ című gyűjtemény negyedrébte kötésű kéziratot, ez

„Quodlibet Scientificum anno 1824—1825. conscriptum per Gabrielem Paulowytz de Kis-Jeszenei“ két negyedréte kötetben. 18. T. Herbert Alajos ur: „Politikai óramutató“ készítette Boross Mihály azok számára kik nem tudják hányat ütött az óra, tizenhatodréte füzetben. 19. Nájmánn Béla joghallgató ur: „Ortus et Progressus variarum in Dacia Gentium ac Religionum cum Principibus ejusdem.“ Nyomatott Kolozsvárt 1730-ban 16-od réte latin szövegben. 20. T. Rácz János helybeli ref. s. lelkész ur, Rácz Károly gyoroki ref. lelkész tanító urnak „A zarándi egyházmegye története“ című Aradon 1880-ban nyomatott művét. 21. Nsg. Göndöcs Benedek apát ur, a) Délmagyarországi régész-tört. Értesítő f. évi II. füzetét, b) Roma. Die Denkmale der ewigen Stadt von P. Albert Kuhn német szövegű nyolczadrétebe kötött művet, c) Hogyan kell tenyészteni a selyemhernyót, d) a n.-várad r. kath. népiskolák 1880-ik évi értesítőjét, e) a Természettudományi Közlöny f. évi augusztus havi füzetét, f) a n.-várad l. sz. székesegyház felszentelésének 100-ik év fordulója 1880, g) vasmegyei régészeti egylet 1880-ik évi jelentése, h) a gyulai polgári és elemi iskolai igazgatóság 1879-1880-ik évi könyveit. 22. Réthy Lipót nyomdatulajdonos ur Aradról, Parecz István által 1871-ban kiadott „Aradváros és megye ismertetése“ című negyedréte könyvet. 23. Tekintetes Tormási Károly hites ügyvéd úr, nagybecsű könyvgyűjteményt jelesül: 1. Imakönyvekből 1 darabot, 2. Lexikonok és szótárakból 6 dbot, 3. szépirodalmi és tudományos művekből 55 dbot, 4. színművekből 7 dbot, 5. folyóiratokból 24 dbot, 6. vegyes dolgozatokból 89 dbot összesen 183 kötetből álló gyűjteményt.

D) Régi oklevelekben.

1. Nagyt. Haan Lajos egyleti alelnök ur, Gyulaváros hajdani bírája Valkay Tamás és 12 tagból állott esküdt tanácsa 1560-ik évben kiskarácson napja előestélyén (vigilia circumcisionis Domini) kelt s Pozsony város tanácsához intézett s épségben megőrzött eredeti latin szövegű hivatalos levelét. A levél Gyulaváros ép pecsétjével volt zárva kívülről — mely egyenlő négyszögű papir szelvény alatti zöld viaszba nyomva a város akkori czimerét viseli. — A pecsét körkeret 4 $\frac{1}{2}$ cm. átmérettel bír melyen a város czimere erősen kidomborodva tűnik elő jelesül: egy tompa végbe lenyúló paizs, melynek felső egyharmad része

vízszintes keskeny vonallal elkülönített veres mezőben ékbe végződő négy egymásmellé helyezett háromszögű paizst, az azalatti részben pedig a kék mezőnek aljára illesztett lilimszerű öt ágú királyi — nyitott — korona van téve. A korona felsőrészén az említett liliom vagyis inkább csillagalakú czirádák középsője magasabban felnyúló keresztet tüntet fel. — Az említett címet „S. civium de Giulia iohannis maróth bani“ azaz sigillum civium-de Giulia stb. — góth alakú körirat keríti be. Megjegyzendő, hogy Maróthi János bán 1420-tól 1435-ik esztendőekben volt birtokosa Gyulavárosának és környékének, tehát feltehető miszerint a pecsét még az említett korban készült. 2. Thaly Kálmán orsz. gyűlési képviselő ur s egyletünk tiszteletbeli tagja; a) II. Rákóczy Ferencz fejedelemnek Szerencsen 1707. év május 17-én kelt diplomája másolatát, melyben udvari marsalja belső titkos tanácsosa, jászok s kunok és Munkács vára főkapitánya Vay Ádámnak fiát ugyancsak Vay Ádámot Békésvármegye főispánjává nevezte ki, b) Varga Gyula és Farkas György aradi lakosok illetve kihallgatott tanuk vallomásai párját 1705-ik évi junius 21-ről melyben a Gyulavárát ostromló Rákóczy hadsereg fővezére tájékoztatik az aradi ráczok állásáról, szándékjokról és erejükről.

E) Természettajzi tárgyakban.

1. Nsg. G ö n d ö c s B e n e d e k apát ur, egy fehér fiatal kócsag és egy búbos szürke gémet. 2. T. J a n c s o v i c s P á l ur egy kitűnő szépségű fehér kanalas gémet. 3. Id. M o g y o r ó s s y János; egy — az előbb említett — gémfajnak hímét és egy kisebb (u. n. oláhpap nevű) gémet. 4. S c h l e s i n g e r K á r o l y b.-csabai vendéglős: egy kisebb fajú kitömött sast. 5. T i t i u s P i u s minorita rendű áldozár: egy fehér korall (retepora coerulea) burany faj kitűnő csokrot. 6. T. ö z v. H ó d y L a j o s n é egy drb sóterményt. 7. B r a c h t l G y u l a közshadseregbeli vadász őrmester s gyulai fi: egy darab kobál követ a gömöri rézbánya barlangból, két darab rézláncot, és egy rézközetet.

F) Művészeti és ipar cikkekben.

1. Tiszteletes R á c z J á n o s helybeli ref. s. lelkész ur, egy sárga fából — e folyó század első felében — készült 37 cm. hosszú pipa szárát — melyen három szakaszban honi történelmi

ábrák vannak művészileg bekarcolva, jelesen eme mondat alatt : „Éltem az erdőben, de vágtak gyenge koromban. — Holtom után mégis szoptatok én elevent“ Árpád paizson emeltetése — azalatt e mondat : „Árpád vagy a fejedelmi parancs.“ A második szakaszban Dobozy és felesége a törököktől üzetve ábrával; alatta ez irat : „Dobozy és a felesége.“ A harmadik szakaszban: Szent László magyar király ülve a kősziklából dárdájával vizet fakasztó ábrával, alatta eme mondat: „Szent László a magyarok Mózesse.“ 2. B a n d h a u e r A n t a l helybeli szabósegéd: egy sajátkezüleg készített csinos magyar posztó mellényt.

G) Arczképekben.

1. Tek. T o r m á s s i K á r o l y, hites ügyvéd ur: több jeles hazánkfíának, íróink és színészeinknek könyomatú arc képeit. 2. Rohn Alajos lithographus ur: Verbőczy István és gróf Széchenyi István könyomatú mellképeit.

* * *

Ezen jelentésem kapcsában nem mulaszthatom el azon — már mult évi jelentésemben felhozott — körülményre a tek. közgyűlés figyelmét felhívni, melyszerint a muzeum tárgyai immár annyira felszaporodtak, hogy azoknak czélszerű elhelyezése s kezelése végett más alkalmas helyiségről gondoskodni felette sürgőssé vált. Mivégből újból is bátorkodom indítványozni, hogy legalább addig is, míg a jelenlegi nedves és szűk helyiség helyett = egy a szükségletnek megfelelő s mindenekben czélszerűnek ígérkező muzeum helyiségről gondoskodhatnánk főispán ur ő méltóságát aziránt, hogy a muzeum termeinek kibővítésére, az annak szomszédságában lévő autographiai termet a megye részéről átengedni sziveskedjék — mielőbb megkeresni méltóztassék.

Végre — jelenthetem, hogy a muzeum tárgyainak leltározása annyira előrehaladt, miszerint egy „Képes Kalauz“ könyv szerkesztése minden nehézség nélkül egybeállitható, mi annyival is inkább kívánatos mert a muzeumot látogató közönség száma évről évre szaporodván — azoknak kellő tájékozást nyujtana a muzeum tárgyairól — s másrészt az igazgatóság is megkiméltetné a terhes magyarázatoktól.

Kelt Gyulán 1880. szept. 12-én.

Id. Mogyoróssy János,
a békésmegyei muzeum igazgatója.

VIII.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egyesület címe, célja, s eszközei a cél elérésére.

1. §. Az egyesület címe: „Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület”; — székhelye: B.-Gyula; — hivatalos nyelve: magyar.

2. §. Az egyesület célja: Felkutatni és egybegyűjteni mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar- és kereskedelem a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén, mint megyei nevezetesség tűnt fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzait és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népművelést; egybegyűjteni, az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékek romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező-, vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi címereket, községek pecsétjeit; s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve, az elpusztulástól megóvni, meg nem szereshető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működése eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egyesület létrejöttelének napjától kezdve, minden időre Bé-

késmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és művelődés-történelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régészet- és közművelődéstörténelmének megkedveltetése, s az ez iránt minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, a megye által e czélra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. El cél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, történelmi és közművelődési, régiség-tudományi és statisztikai dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközlése, könyv- és levéltár berendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

II. SZAKASZ.

A z e g y l e t t a g j a i .

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és művelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egylet céljainak előmozdításához, készpénzben vagy ezen összegnek megfelelő értékpapírban, 100 o. é. frnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésre kötelezik magukat; amely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamelyik rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgatóválasztmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába, három éven át, évenként 1 o. é. frtot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes tag az egyletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszersmindenkorra 2 o. é. frtot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

A z e g y l e t k o r m á n y z a t a .

10. §. Az egylet ügyeit az igazgató választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztviselelőkből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egylet tisztviselei a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) a titkár, d) a társulati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

A z e g y l e t t i s z t v i s e l ő i n e k h a t á s k ö r e .

12. §. Az elnök az egylet képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetéseket 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatta van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egylet pénzerejéhez képest, évenként tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti; — ő viszi az egyletnek összes levelezéseit, az igazgató utasítása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi-gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egylet által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyleti tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva

az évenkénti közgyűlés után az egylet év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen birassanak adakozásra; a választmány utasítása szerint eszközendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentése kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyűlő pénzösszeget, a választmány utasítása szerint, a békésmegyei takarékpénztárba helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V. SZAKASZ.

Az igazgató választmány.

18. §. Az igazgató választmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasíttatnak. A választmány köt az egylet nevében, a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyása — az elnök és

a titkár által iratnak alá, az ekkép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek. A választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtisztviselőket, s fogadja fel az egylet szolgaszemélyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak áll az évnegyedes gyűléseken, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár élőszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni; a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánnyal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erkölcsi kötelességök az évnegyedes ülésekre rendszeren eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

K ö z g y ü l é s e k.

23. §. A közgyűlések nyíltak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok bírnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlést az elnök a választmány, vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;

b) az évi számadások megvizsgálása;

c) minden három évben a tisztviselők és az igazgató vá-

lasztmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;

d) új tiszteletbeli tagok választása;

e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;

f) a netaláni indítványok tárgyalása;

g) az alapszabályok módosítása, az azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretébeni beterjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg, határozatot a jelenlevők $\frac{2}{3}$ -da hoz; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számrá, a jelenlevők kétharmada dönt.

VII. SZAKASZ.

Az egylet jövedelmi forrásai, vagyona.

28. §. Az egylet bevételeit képezik:

a) az alapítványi összegek;

b) a rendes- és pártoló tagok évdijai;

c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai- és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordíthatók. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésmegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

A z e g y l e t p e c s é t j e.

32. §. Az egylet pecsétje: a megye cimere, ezen körirattal: „Békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet 1874.”

IX. SZAKASZ.

A z e g y l e t f e l o s z l á s a.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyletnek további működése és fennállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megyepénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordíttassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek, B.-Gyulán, 1874. június 18. tartott alakuló ülésében.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész, mint elnök.

IX.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténeti társulat tagjainak névsora 187⁹/₈₀-ban.

Tiszteletbeli tagok:

Böhm Lénárd, Fehér- templom.	Rómer Flóris, N.-Váradon.
Fraknói Vilmos, Buda- pesten.	Szabó Imre, Szombathe- lyen.
Geduly Ferencz, Buda- pesten.	15. Szabó Károly, Kolozs- várott.
Hampel József, Budapest.	Thaly Kálmán, Pozsony- ban.
5. Henszlmann Imre, Buda- pesten.	Trefort Ágoston, Buda- pesten.
József főherczeg ő fensége.	Szentkláray Jenő, Török- Becsén.
Ipolyi Arnold, Besztercze- bányán.	Lipp Vilmos, Szombathe- lyen.
Nagy Iván, Budapest.	20. Bárány Nyáry Albert, Buda- pesten.
Ormós Zsigmond, Temes- várott.	Bárány Nyáry Jenő, Buda- pesten.
10. Ortway Tivadar, Pozsony- ban.	Bubics Zsigmond kanonok, Nagyváradon.
Pesty Frigyes, Budapest.	
Pulszky Ferencz, Buda- pesten.	

Alapító tagok:

- Gróf Apponyi Albert, I. Budapest.
Gróf Apponyi Antal, I. Bécsben.
A békésmegyei takarékpénztár Gyulán.
Beliczey István, főispán, I. B.-Csabán.

- Banner Béla, Ó-Kigyós p. t.
 Bán Károly, Gyulavári jegyző p. t.
 Bartóky László, kereskedő B.-Csabán r. t.
 25. Bartóky István, népbank igazgató p. t.
 Baráth János, Uj-Kigyós p. t.
 Barna János, kereskedő M.-Berényben p. t.
 Bartha Döme, gazdálkodó B.-Csabán p. t.
 Dr. Báttaszéki Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
 30. Batik Elek, tak. pénztárnok Gyulán p. t.
 Békési központi casino r. t.
 Becker Oszkár, Kigyóson p. t.
 Beliczey Rezső, birtokos Gerendás r. t.
 Bene István, városi tanácsnok Gyulán p. t.
 35. * Benedikty József, gyógyszerész Békésen p. t.
 Benjamin Dávid, Vésztőn p. t.
 Benka Gyula, főisk. tanár Szarvas p. t.
 Berkes János, városi orvos Gyulán r. t.
 Béres András, Csorváson p. t.
 40. Bézsán József, gör. kel. lelkész Gyulán p. t.
 Birsy József, nyug. alezredes Gyulán r. t.
 Blahó József, községi jegyző M.-Berényben p. t.
 Bogár Dániel, közs. gyám B.-Csabán p. t.
 Bogár Lázár, földbirtokos Gyulán p. t.
 45. Bohus Károly, B.-Csabán p. t.
 Bonyhay Benjamin, birtokos M.-Berényben r. t.
 Bozsó István, Uj-Kigyóson p. t.
 Braun Mihály, néptanító M.-Berény p. t.
 Braun M. József, M.-Berényben p. t.
 50. Breier Zsigmond, kereskedő Endrődön p. t.
 Buday József, M.-Berényben p. t.
 Bulla Sándor, mérnök Békésen r. t.
 Bús Albert, Csorváson p. t.
 Id. Csáki János, ref. lelkész Vésztőn p. t.
 55. Dr. Csákly János, orvos Vésztőn p. t.
 Csapó Mihály, gazdálkodó Gyomán p. t.
 Csatlós Imre, Uj-Kigyóson p. t.
 Csatlós Pál, Uj-Kigyóson p. t.
 Csete György, Gyulavári p. t.

A *-gal jegyzett tagok az egyesület vidéki ügyvivői.

60. Csermák Kálmán, ev. lelkész T.-Komlóson r. t.
 Csernus András, Uj-Kigyóson p. t.
 Csernus Ádám, „ p. t.
 Czédly János, földbirtokos Uj-Kigyóson p. t.
 Czédly Mátyás, földbirtokos „ p. t.
 65. Czédly József, földbirtokos „ p. t.
 Dancs Béla, városi jegyző Szarvason r. t.
 Darida András, Uj-Kigyós p. t.
 Debreczeni Endre, szolgabíró Gyomán p. t.
 Décsey József, kereskedő B.-Csabán r. t.
 70. Dékány István, Csorváson p. t.
 Denhof Antal, kir. tiszti ügyészi irnok Gyulán p. t.
 Gróf Dessewfy Marczel, Fóthon r. t.
 Dérczy Ferencz, földbirtokos Kondoros r. t.
 Deutsch A. kereskedő Csorváson p. t.
 75. Deutsch Fülöp, kereskedő M.-Berény p. t.
 Dobay János, polgármester Gyulán r. t.
 Dobosfy Gyula, járásb. hiv. Beszterczebánya r. t.
 Gróf D'Orsay Miksa, Pozsony r. t.
 Gróf D'Orsay Emil, Pozsony r. t.
 80. Dinya János, r. kath. s. lelkész Gyulán r. t.
 Dömény Lajos, tak. pénztárnok Gyulán r. t.
 Dömény József, magányzó Békésen p. t.
 Donner Lajos, polg. isk. tanár B.-Csabán p. t.
 Dr. Dubányi János, megyei orvos Gyulán r. t.
 85. Dinya Elek, iparos Endrőd p. t.
 Dérczy Antal, birtokos Szarvason.
 Dessewfy Aurél, Gróf Budapesten.
 Ecsedi János, Gyulavári lelkész p. t.
 Elek Lajos, gymn. tanár Debreczenben r. t.
 90. Emperl Ernő, Békésen r. t.
 Endrefi Károly, szolgabíró Gyulán r. t.
 Engel Antal, kereskedő Endrődön r. t.
 * Eördögh Lajos, szolgabíró Orosházán r. t.
 Erdődy Mihály, Uj-Kigyós p. t.
 95. Erkel Rezső, tak. pénzt. igazgató Gyulán r. t.
 Erős János, M.-Berény p. t.
 Fábry Károly, ügyvéd Csabán p. t.
 Farkas Béla, urad. igazgató Dobozen r. t.
 Farkas Jenő, Csabán r. t.

100. Farkas Zsigmond, urad. számtartó Gyulán p. t.
 Félix Ákos, kir. közjegyző Csabán r. t.
 Fennes Pál, kincstári tisztartó Csabán r. t.
 Forsner Ferencz, kereskedő Vésztő p. t.
 * Dr. Fuchs Ede, városi orvos Szarvas r. t.
105. Fuchs Lipót, orvos M.-Berény r. t.
 Fürst Antal, Uj-Kigyós p. t.
 Fehér Imre, urad. tisztartó M.-Berény r. t.
 Gácsy János, Endrődön p. t.
 Gajdács Pál, tanár Csabán r. t.
110. * Garzó Gyula, ref. lelkész Gyoma r. t.
 Gaertner Adolf, kereskedő Csabán r. t.
 Géczi Imre, Csorvás p. t.
 Gellay István, Endrőd p. t.
 Geschmey Sándor, *kereskedő Endrőd p. t.
115. Gremesperger József, földbirtokos Bánhegyes r. t.
 Grim Sámuel, kereskedő Gyoma p. t.
 * Grócz Béla, rom. kath. plébános Csorvás r. t.
 Golián Mihály, Orosháza p. t.
 Góg György, Csorváson p. t.
120. Gubicza István, r. kath. s. lelkész Szarvason p. t.
 Gyukics Viktor, kir. aljárásbiró Békésen r. t.
 Gyoma községe p. t.
 Győry Vilmos, ev. lelkész Budapest r. t.
 Grim A. József, regale bérlő Endrőd p. t.
125. Harsányi Dániel, jegyző Endrődön p. t.
 Haan Albert, városi iktató Csabán r. t.
 Hajnal Ábel ref. lelkész Békésen p. t.
 Hajós Pál, r. k. kántor Szarvason p. t.
 * Dr. Hajnal István, orvos Békésen r. t.
130. Hajóssy Ottó, Rudolstadt Thuringia r. t.
 Haty Károly, főjegyző M.-Berényben r. t.
 Haviár Dániel, ügyvéd Szarvason r. t.
 Hegedüs Lajos, Gyulán p. t.
 Hegedüs Mihály, M.-Berényben p. t.
135. Hajas Lajos, Szt.-Andráson p. t.
 Ifj. Hoffmann Mihály, ügyvéd Gyulán p. t.
 Horovicz Lipót, V.-Olasziban p. t.
 * Horvát János, postamester M.-Berényben p. t.
 Horváth Béla, néptanító T.-Komlóson p. t.

140. Horváth János, gymn. igazg. Csabán p. t.
 Hungerleider Vilmos, kereskedő Uj-Kigyóson p. t.
 Ifj. Huszka János, vendéglős Gyulán p. t.
 D. Illési Jakab, orvos Öcsödön p. t.
 Irányi Dániel, orsz. képviselő Budapesten r. t.
145. * Jakabfi Ignác, bérlő Vésztőn r. t.
 Jankó János, művész Budapesten r. t.
 Jancsovics István, földbirtokos Szarvason r. t.
 Jancsovics Pál, alispán Gyulán r. t.
 Ifj. Jancsovics Pál, árv. sz. jegyző Gyulán r. t.
150. Janó Sándor, kir. ügyész Miskolcz r. t.
 Jeszenszky Károly, ev. lelkész M.-Berényben r. t.
 Kalmár József, birtokos Endrődön p. t.
 Karácsony Mihály, kötélgyártó Gyula p. t.
 Kalocsa István, gyógyszerész Endrődön p. t.
155. Kovács Lajos, tanító Endrőd p. t.
 Kalmár Mihály, honvédhadnagy p. t.
 Karassyai István, földbirtokos B.-Csabán r. t.
 Karassyai Kornél, földbirtokos B.-Csabán r. t.
 Keblovsky Lajos, ügyvéd Gyulán p. t.
160. Keller Imre, Gyulán ügyvéd r. t.
 * Kéry Kálmán, ref. lelkész Dobozon r. t.
 Kéry Elek, jegyző Dobozon p. t.
 Kertay Zsigmond, megyei főügyész Gyulán p. t.
 Kicska Mór, ügyvéd Szeghalom r. t.
165. Kiss Ferencz, gyógyszerész Szeghalom r. t.
 Őr. Kiss Bálint, Gyomán p. t.
 Kiss János, Öcsödön p. t.
 Klausz Lázár, földbirtokos Endrőd r. t.
 Dr. Klein Ferencz, orvos Bánhegyes r. t.
170. Kny Antal, r. kath. plébános Békésen r. t.
 Kocsiszki János, ügyvéd Csabán r. t.
 Ifj. Kohlmann Ferencz, kereskedő Gyulán r. t.
 Kohn Károly, kereskedő Uj-Kigyóson p. t.
 Korossy Kamil, urad. igazgató Gerendás r. t.
175. Ifj. Kollár János, ügyvéd M.-Berényben p. t.
 Kopányi József, M.-Berényben p. t.
 Kohn Ábrahám, Szt.-András.
 Kohn Márton, kereskedő Öcsödön p. t.
 Konkoly Jenő, ügyvéd Békés p. t.

180. Dr. Kovács István, m. főorvos B.-Gyulán r. t.
 Kovács József, ügyvéd Békésen p. t.
 * Kovács Mihály, szolgabíró Szeghalom p. t.
 Kovács M. István, birtokos Endrődön p. t.
 Kreuchel Sámuel urad. tisztartó Vésztő r. t.
185. Kratochvill József, tak. könyvvezető Gyulán r. t.
 Koller Gábor, urad. tisztartó Mágoeson r. t.
 Koricsánszky Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
 Körösi János, ref. lelkész K.-Ladány p. t.
 Környei Lajos, ügyvéd M.-Berény p. t.
190. Kuczka János, ügyvéd Szarvason p. t.
 Ladányi Áron, ügyvéd Békésen p. t.
 Lányi Gusztáv, főisk. tanár Szarvas r. t.
 Laasz János, M.-Berény p. t.
 Lavatka Béla, földbirtokos P.-Szt.-Tornya p. t.
195. Id. Lavatka József, Békés p. t.
 Lavatka Ágoston, kereskedő p. t.
 Lavatka József, Békés p. t.
 * Dr. László Elek, orvos Orosházán p. t.
 Léderer Ede, mérnök Szeged r. t.
200. * Lehóczky József, r. kath. plébános Orosháza r. t.
 Löffler Mór, kereskedő Uj-Kigyóson p. t.
 Lengyel Győző, Körös-Tarcsán p. t.
 Dr. Lövi Lajos, orvos Csabán p. t.
 Lonovics Ferencz, r. kath. plébános Szarvas r. t.
205. Lukesch István, (Inczédi) tanárjelölt Budapest r. t.
 Lusztig Sámuel, földbirtokos Szarvas p. t.
 Löwy Antal, l. B.-Csabán r. t.
 Majeresik János, birtokos Szarvas p. t.
 Mánásy Pál, Uj-Kigyóson p. t.
210. Marcek István, kereskedő Szarvas p. t.
 Márki István törv. bíró Gyulán r. t.
 Márki Lajos, m. főjegyző Gyulán r. t.
 * Márton Mihály, r. kath. plébános K.-Ladányban r. t.
 Megele Bertalan, urad. tisztartó M.-Berényben r. t.
215. Megele Gyula, birtokos Tarcsán p. t.
 Melczér Kálmán gymn. tanár Csabán p. t.
 Merza Gergely, Gyulán p. t.
 Mezey Lajos, jegyző Békés p. t.
 * Mihály József, főisk. tanár Szarvas r. t.

220. If. Mikolay Mihály, ügyvéd Szarvason p. t.
 Minich József, birtokos M.-Berényben.
 Moldoványi Gyula, Gyulán r. t.
 Dr. Molnár Antal, orvos Csabán p. t.
 Molnár György, Uj-Kigyóson p. t.
225. Moravcsik József, néptanító Szarvason p. t.
 Moczkovesák Károly, lelkész Besztercebányán r. t.
 Müller Náthán, kereskedő Csorváson p. t.
 Murza István, Kigyóson p. t.
 Megele Béla, Vári p. t.
230. Nagy Ferencz, könyvkereskedő Gyulán p. t.
 Nagy Károly, árvaszéki elnök Gyulán p. t.
 Nátor János, Uj-Kigyós p. t.
 Nagy István birtokos M.-Berényben p. t.
 Nagy István, Dobozon p. t.
235. Német Lajos, néptanító Csabán p. t.
 Német Lukács, ügyvéd Gyomán p. t.
 Neudenbach Antal, zongoramester Gyulán, p. t.
 Novák Dániel, bérlő Csabán r. t.
 Novák Kamil, törvényszéki elnök Gyulán r. t.
240. Dr. Nyirady László, orvos K.-Tarcsán r. t.
 Nyiry János, Csorvás p. t.
 Odescalchi Arthur, herczeg Budapest r. t.
 Osztroluczky Géza, birtokos Nemes-Podhrágyon r. t.
 * Oláh Antal, Öcsödön p. t.
245. Id. Oláh György, városi tanácsos Gyulán p. t.
 Oláh Sándor, törvényszéki elnök „ r. t.
 Omaszta László, birtokos B.-Csabán r. t.
 Ormós János, birtokos Gyulán r. t.
 Osváth Andor, m. levéltárnok Gyulán r. t.
250. Pajó György, Vésztőn p. t.
 Papi Balogh Péter, okl. gazda Mező-hegyes r. t.
 Pándi István, ügyvéd Kigyóson p. t.
 Papp Antal, tanító Vésztőn p. t.
 Papp Mihály, ref. lelkész Gyulán r. t.
255. Papp József, ügyvéd Szeghalmon, p. t.
 Papp György, Vésztőn p. t.
 Papp Sándor, P.-Szt.-Tornya p. t.
 Party Ferencz, megyei pénztárnok Gyulán r. t.
 Pap Gergely, Gyulán r. t.

260. Pecz Gyula, ev. lelkész M.-Berényben r. t.
Peics János, Vésztőn p. t.
Péky Antal, r. cath. lelkész Csabán r. t.
Petneházi Imre, néptanító K.-Tarcán r. t.
Petrovics Döme, Vésztőn p. t.
265. Petrovics Soma, ev. lelkész Csabán p. t.
Polgári casino, Gyulán r. t.
Pokomándi Sándor, póstamester Szarvason p. t.
Popovics Jusztn, főjegyző Gyulán r. t.
Prágai István, Uj-Kigyóson p. t.
270. Raab Károly, csperes Zólyomban r. t.
Rác Lipót, birtokos Csorváson r. t.
Rázel István, Ó-Kigyóson p. t.
Reiszner Jakab, kereskedő Vésztőn r. t.
* Réthy László, Budapesten r. t.
275. Rimler Pál, gazdász Csabán r. t.
Rimler Lajos, gazd. tiszt Ó-Kigyóson p. t.
Rolkó Béla, irnok Csabán p. t.
Rosenthal Miksa, kereskedő Dobozon p. t.
Róth János, iparos Gyulán p. t.
280. Róth Lajos, Endrődön p. t.
Salacz Ferencz, szolgabíró Szarvason p. t.
Salacz József, Szarvason p. t.
Seres Mihály Uj-Kigyóson p. t.
Dr. Simon Pál, orvos T.-Komlós p. t.
285. Sinkó Mihály, tanító H.-M.-Vásárhelyen p. t.
Id. Sipos Sándor, kir. közjegyző Szarvason p. t.
Ifj. Sipos Sándor, ügyvéd Szarvason r. t.
Sipos Soma, lapszerkesztő Szarvason p. t.
Solcz Ferencz, Lipótvárott p. t.
290. Soltész Sándor, tanár Csabán r. t.
Somogyi József, Uj-Kigyós p. t.
Stark Adolf, kereskedő Csabán p. t.
Stern testvérek kereskedők M.-Berényben r. t.
Stern Adolf, kereskedő Gyomán p. t.
295. Dr. Stiaszny József, orvos Csabán p. t.
Sulyok Ede, Orosházán p. t.
Schiffner Ede, r. kath. prépost Endrődön r. t.
Schmidt Károly, mérnök Pöstyénben r. t.
Schmidt József, Gyulán p. t.

300. Schartenreiter Albin, Gyulán p. t.
 St. Sulucz Sándor, kir. járásbíró Békésen.
 Dr. Schwarcz Jenő, orvos Budapesten.
 Schwarcz László, kereskedő Csabán r. t.
 Schwarcz Manó, Kigyóson p. t.
305. * Szabó János, ref. lelkész K.-Tarcán r. t.
 Szabó András, Uj-Kigyós p. t.
 Szabó Gábor, Dobozon p. t.
 Szabó Pál, Sz. Benedeken p. t.
 Szánthó Alajos, járásbíró Gyulán r. t.
310. Szánthó Albert, földbirtokos Békésen p. t.
 Dr. Szeberényi Gusztáv, ev. superint. Csabán r. t.
 Szeberényi István, ügyvéd Csabán r. t.
 Szeberényi József, ügyvéd Orosházán r. t.
 Széchenyi Lajos, r. kath. plébános Kigyóson r. t.
315. Szegedi Károly, ref. lelkész Békésen p. t.
 Székács István, urad. tisztartó Orosházán p. t.
 Székér Mihály, gazd. Kétegyházán r. t.
 Szemián Sámuel, főjegyző Csabán r. t.
 Szeremlei Samu, ref. lelkész H.-M.-Vásárhelyen r. t.
320. Szerető Imre, földbirtokos Gyomán p. t.
 Szentandrásy István, közgyám M.-Berényben p. t.
 Szentmihály Lajos, mérnök Békésen p. t.
 Szika János, iparos Gyulán p. t.
 Szikes András, közjegyzői helyettes Hajdu-Böszörmény r. t.
325. Szilágyi Antal, jegyző Ladányban p. t.
 Dr. Szlovák Pál, orvos Szarvason r. t.
 Szomora Bertalan, gymn. tanár Csabán p. t.
 Sztojánovics Gyula, birtokos Csorváson r. t.
 Sztraka Ernő, városi mérnök Csabán p. t.
330. Sztraka György, főcsendbírtos Csabán p. t.
 Sztrakó János, Csorváson p. t.
 Suhanek Antal rom. kath. plébános Solyomkeőn p. t.
 Szucsú Béla, földbirtokos Csabán r. t.
 Szucsú Mózes, birtokos Csabán r. t.
335. Tabajdi Sándor, mérnök Szarvason r. t.
 Tatay János, gyógyszerész T.-Komlóson r. t.
 Tatár János, ref. lelkész Szeghalmon r. t.
 Tavaszi János, ügyvéd Orosházán r. t.
 Titius Pius, udvari lelkész Gerlán r. t.

340. Dr. Télessy József, orvos Szarvason p. t.
 Tomka Emil, magányzó Csabán p. t.
 Tomcsányi Károly, földbirtokos Szarvason r. t.
 Tormássi Károly, Budapesten r. t.
 Tóth Ede ügyvéd Békésen p. t.
345. Tóth Péter, Uj-Kigyóson p. t.
 Timár I. János, birtokos Endrődön p. t.
 Thury László M.-Berényben p. t.
 Uferbach József, iparos Gyulán p. t.
 Id. Uferbach János, városi pénztárnok Gyulán p. t.
350. Uferbach Antal, iparos Gyulán p. t.
 Uhrin János, birtokos Endrődön p. t.
 Uhrinyi István, földbirtokos Csabán r. t.
 Ujfalussy Dezső, m. árvaszéki ülnök Gyulán p. t.
 Urszinyi Dezső, minist fogalmazó Budapesten r. t.
355. Urszinyi János, ügyvéd Csabán p. t.
 Urszinyi László, M.-Berényben p. t.
 Uzon Ferencz, vár. adóhivatali főpénztárnok Gyulán p. t.
 Varságh Béla, gyógyszerész Csabán r. t.
 Vartus Rozália, Uj-Kigyóson p. t.
360. Veres József, ev. lelk. Orosházán r. t.
 Vésztői kaszinó r. t.
 Vidovszky Ferencz, jegyző Gyomán p. t.
 Vidovics Antal, Endrődön p. t.
 Viskovics Ignác, birtokos Szarvason p. t.
365. Vitályos Márton, jegyző Öcsödön p. t.
 * Veidinger György, kereskedő Gyomán p. t.
 * Gróf Wenckheim Géza, Gerlán r. t.
 Vincze Sándor, közgyám Békésen p. t.
 Végh István, könyvkötő Csabán p. t.
370. Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányban r. t.
 Weisz Lázár, kereskedő Gyomán p. t.
 Weisz Lipót, festő Gyulán p. t.
 Wieland János, gazdatiszt Békésen p. t.
 Wieland Károly, jegyző Uj-Kigyóson p. t.
375. Wilim János, ügyvéd Csabán r. t.
 Wolf Pál, M.-Berényben p. t.
 Walner József, Orosházán p. t.
 Zalay Mihály, Csorváson p. t.
 Zih Károly, néptanító Szt.-Andráson r. t.

380. Zlinszky István, gazdatiszt Kondoroson r. t.
 Zsilinszky Endre Csabán r. t.
 Zsilinszky Mihály, ev. lelkész T.-Komlóson r. t.
 383. Zsótér Antal, Uj-Kigyóson p. t.

Meghaltak :

1. Fábry Márton, 1880.
 Id. Hofmann Mihály. 1880.
 Vitéz József, 1880.
 Sztojánovics Szilárd, 1880.
5. Petőfi István, 1880.

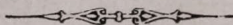
Az egyesület tisztviselői:

Elnök : Göndöcs Benedek.	Muzeumőr : id. Mogyoróssy J.
Alelnök : Haan Lajos.	Segédőr : Asbóth Kálmán.
Főtitkár : Zsilinszky Mihály.	Pénztárnok : Kőrös Kálmán.
Másodtitkár : Márky Lajos.	Ügyész : Keller Imre.

Választmányi tagok :

Gr. Apponyi Albert.	Kis Ferencz.
Asztalos István.	Dr. Kovács István.
Bánhegyi István.	Lehoczky József.
Beliczey István.	Márky István.
Beliczey Rezső.	Mihálfi József.
Bonyhai Benjámin.	Novák Kamill.
Dobay János.	Ormos János.
Garzó Gyula.	Papp Mihály.
Dr. Hajnal István.	Szabó János.
Haviár Dani.	Szemián Sámuel.
Horváth Sámuel.	Salacz Ferencz.
Jancsovcics Pál.	Tatay János.
Janó Sándor.	Gr. Wenckheim Frigyes.
Kéry Kálmán.	Gr. Wenckheim Géza.

A társulat alapító tagjai egyszer mindenkorra 100 frtot ;
 a rendes tagok évenként 3 frtot, a pártoló tagok pedig 1 frtot
 fizetnek.

TARTALOM.

I. Irodalmi dolgozatok.

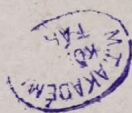
	Lap.
1. A sz. andrási csata és Gyula ostroma, Thaly Kálmántól	5
2. B. Wenckheim László emléke, Göndöcs Benedektől	44
3. A békésmegyei Jacobinusok, Zsilinszky Mihálytól	54
4. Gyula város tanácsának levele 1560. évből, közli Haan Lajos ..	81
5. B. Wenckheim Béla emlékezete, Zsilinszky Mihálytól	86
6. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli Zsilinszky Mihály (Folytatás.)	108

II. Hivatalos közlemények.

1. Elnöki megnyitó beszéd május 9-én Göndöcs Benedektől	177
2. " " " és jelentés szeptember 13-án Göndöcs Benedektől	180
3. Titkári jelentés	188
4. Jegyzőkönyvek :	
a) a gyulai gyűlésről május 9-én	191
b) a gyulai gyűlésről szeptember 13-án	193
5. Pénztárnoki jelentés	197
6. Muzeumőri jelentés	198
7. A társulat alapszabályai	206
8. Tagok és tisztviselek névsora	213

III. Mellékletek.

1. Gyulavárosa térképe 1703. évről
2. Báro Wenckheim László arczképe.
3. Báro Wenckheim Béla arczképe.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10765/195 2 sz.

